

INFORMATION INNANFÖR MURARNA

**- en studie av fängelsebibliotekariers uppfattningar
om informationsförmedling till interner**

**Katarina d' Aubigné
Katja Ehnevid**

Examensarbete (30 högskolepoäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet.

Handledare: Helena Francke

BIVILs skriftserie 2008:9

ISSN 1401:2375

© Katarina d' Aubigné & Katja Ehnevid

Title

Information behind the walls – a study of prison librarians' conceptions of the act of mediating information to inmates

Abstract

The aim of this study is to investigate variations of conceptions among prison librarians, concerning mediation of information from an ethical perspective. We have performed interviews with nine librarians and used the phenomenographic approach when analyzing the material. Sixteen categories of conceptions were found, distributed on four aspects of the phenomenon, the act of mediating information to inmates. The results show a variety of conceptions among the librarians. The four aspects cover conceptions about the inmates as users of the library services in prisons, conceptions about the information need of the inmates, conceptions concerning policies, guidelines and laws and conceptions about information access in the prisons. Because of the variety of conceptions, we come to the conclusions that the area concerning the act of mediating information to inmates from an ethical perspective is problematic.

Keywords

Fenomenografi, fängelsebibliotekarie, informationsförmedling, informationsfrihet, censur, yrkesetik

Vi vill rikta ett stort tack till alla bibliotekarier som ställde upp på våra intervjuer, utan er hade denna uppsats inte kunnat genomföras.

Tack även till vår handledare Helena Francke, för all din hjälp och alla dina insiktsfulla kommentarer.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning.....	3
1.1 Problemformulering.....	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Disposition.....	5
1.4 Begrepp.....	5
1.5 Avgränsningar.....	6
2. Forskning och litteratur om fängelsebibliotek.....	7
2.1 Uppsatser	8
2.2 Handböcker.....	9
2.3 Artiklar i dags- och fackpress	11
3. Bakgrund.....	14
3.1 Fängelsebibliotek	14
3.2 Kriminalvården	14
3.3 Lagar	15
3.4 Riktlinjer.....	16
4. Metod	19
4.1 Fenomenografi	19
4.1.1 Perspektiv	20
4.1.2 Fenomenografisk analys.....	20
4.1.3 Fenomenografin inom biblioteks- och informationsvetenskap	21
4.1.4 Teori och fenomenografisk ansats	22
4.1.5 Kritik mot fenomenografisk ansats	22
4.2 Trovärdighet, noggrannhet och giltighet.....	22
4.2.1 Förförståelse.....	23
4.3 Undersökningsgruppen	23
4.3.1 Population	23
4.3.2 Urval.....	23
4.4 Tillvägagångssätt	24
4.4.1 Intervjuguide	24
4.4.2 Intervjuförfarande	24
4.4.3 Transkribering.....	25
4.4.4 Etiska överväganden	25
5. Uppsatsens referensramar.....	27
5.1 Etik.....	27
5.1.1 Yrkesetik	29
5.1.2 Bibliotekarieetik.....	29
5.2 Rätten till fri information.....	31
5.2.1 Censur	32
5.3 Informationsbeteende.....	33
5.3.1 Informationsbehov	34
5.3.2 Informationsförmedlaren.....	34
5.3.3 Informationsförmedlaren i en anstaltskontext.....	37
6. Resultatredovisning.....	38
6.1 Förutsättningar och förhållanden	38
6.2 Låntagarna.....	40
6.3 Riktlinjer	41
6.4 Synen på lagändringen.....	43
6.5 Informationstillgång.....	44

6.6	Synen på användaren.....	46
6.7	Etiska frågor	49
6.8	Sammanfattning av resultatredovisning	53
7.	Beskrivningskategorier	54
7.1	Uppfattningar om internerna som användargrupp och hur man som bibliotekarie förhåller sig till dem	54
7.2	Uppfattningar om informationsbehovet	57
7.3	Uppfattningar om lagstiftning och riktlinjer	59
7.4	Uppfattningar om informationstillgången	62
7.5	Sammanfattning av beskrivningskategorier	65
8.	Diskussion.....	68
8.1	Relationen till användaren.....	68
8.2	Informationsbehovet.....	70
8.3	Riktlinjer och lagstiftning	72
8.4	Informationstillgången	75
9	Sammanfattning.....	78
9.1	Förslag på vidare forskning.....	80
10.	Litteraturförteckning	81
Bilaga 1.	87

1. Inledning

Bibliotek, i dess olika former, har olika målgrupper och syften, varav en del är mer självklara än andra. Denna studie kommer att behandla en biblioteksform vars beskaffenhet inte alltid känns så förutbestämd och överskådlig. Vi vill ta fasta på att folkbibliotek är demokratiska institutioner som skall vara tillgängliga för alla landets invånare och se hur detta ter sig i en speciell, och något av en osynlig, biblioteksverksamhet, nämligen den som sker inom kriminalvården. Detta är en unik miljö då de intagna på fängelser är frihetsberövade och inte själva kan söka den information som de efterfrågar.

På vanliga folkbibliotek kan vilken myndig person som helst låna vad som helst av bibliotekets material, men hur ser det ut på fängelsebiblioteken? Vi ämnar undersöka hur fängelsebibliotekarierna ser på informationsförmedling till interner. Det känns relevant och intresseväckande att fokusera på en verksamhet som fått relativt lite uppmärksamhet inom såväl forskning som media, och som samtidigt känns som en högst betydelsefull diskussion att åskådliggöra. Denna studie kommer att vara av undersökande karaktär och ämnar närma sig informationsförmedling till interner med fokus på hur fängelsebibliotekarierna ser på denna företeelse. Detta kommer att skildras ur ett etiskt perspektiv. Vår tanke är att belysa uppfattningar hos bibliotekarier angående delar av deras speciella arbetsmiljö och arbetsuppgifter. Vi vill åskådliggöra den syn som fängelsebibliotekarierna har på sina ”speciella” användare. Vi anser det intressant att studera en liten, sluten verksamhet med helt andra villkor än inom gängse folkbiblioteksverksamhet.

Tidigare hade folkbiblioteken ansvaret för fängelsebiblioteksverksamheten men sedan 1 januari 1994 är ansvaret decentraliserat, vilket innebär att varje enskilt fängelse ansvarar för den biblioteksverksamhet man vill bedriva, och om denna skall ske i samarbete med närliggande folkbibliotek eller inte. Samarbetet med folkbibliotek har i och med detta försvunnit på delar av landets fängelsebibliotek och nya organisationsformer har tagit plats. Fängelsebiblioteken ingår inte i bibliotekens reguljära tjänster utan brukar placeras under de särskilda tjänsterna, och egentligen har de ingen given plats (*Biblioteksbladet* 2002, s. 11). I praktiken kan alltså varje fängelse ha en biblioteksservice som inte är den andra lik.

1.1 Problemformulering

Den 1 april 2008 började en del förändringar i kriminalvårdslagen¹ i Sverige att gälla. Förändringarna i lagen innebär striktare kontroll över vilken litteratur internerna kommer att kunna ha tillgång till. I och med att en paragraf i lagen ändrats tillåts nu personal arbetandes på anstalter, däribland fängelsebibliotekarier, att lagligt neka eller frånta interner litteratur och skrivet material om man anser att detta kan påverka den intagnes behandling eller sätta ordning och säkerhet på anstalterna på spel (*Justitiekontorets betänkande 2007/08:JuU6*). Konsekvenserna av den omarbetade paragrafen är något oklara. I och med att denna undersökning sker i samband med att förändringen i lagen börjar gälla känns ämnet aktuellt och vår förhoppning är att sätta ytterligare fokus på vilka dilemman som den reviderade lagen kan innebära angående fri tillgång till information.

1.2 Syfte och frågeställningar

På landets fängelser arbetar ett antal bibliotekarier som kommer i kontakt med användare som befinner sig i en annorlunda miljö. Vårt syfte är att försöka utröna hur fängelsebibliotekarier ser på informationsförmedling till interner med tanke på etiska aspekter. Hur ser informationsflödet ut, vad finns det för restriktioner som man måste följa och vad har man för synsätt på dessa? Vad finns det för etiska frågor att ta ställning till när man arbetar på ett fängelsebibliotek?

Vår undersökning utgår ifrån en övergripande fråga av fenomenografisk karaktär:

- *Vilka uppfattningar finns hos fängelsebibliotekarier rörande informationsförmedling till interner utifrån ett etiskt perspektiv?*

Denna huvudfråga kommer att baseras på ett antal undersökningsfrågor som konkretiserar och specificerar vårt undersökningsområde. Frågorna som ligger till grund för studien syftar till att visa på uppfattningar av olika delar av vårt fenomen och den övergripande frågeställningen. De lyder som följer:

- *Hur uppfattar bibliotekarierna internerna som användargrupp?*
- *Hur uppfattar bibliotekarierna internernas informationsbehov?*
- *Vilka uppfattningar finns hos bibliotekarierna vad gäller internernas medietillgång?*
- *Hur uppfattar bibliotekarierna sitt etiska förhållningssätt i mötet med användarna?*
- *Hur uppfattar bibliotekarierna den nya kriminalvårdslagstiftningen och riktlinjer på anstalter angående informationstillgång?*

Via våra frågeställningar vill vi se på de uppfattningar fängelsebibliotekarierna har om informationsförmedling till internerna. Vi är intresserade av hur bibliotekarierna

¹ Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt.

upplever sitt förmedlingsarbete med tanke på etiska aspekter och vilka olika uppfattningar som kan urskiljas. Möter man några speciella hinder sett i förhållande till det uppdrag som folkbiblioteksverksamhet i övrigt har?

1.3 Disposition

Här följer en genomgång av dispositionen för denna studie. Kapitel ett innehåller en inledning till studien som följs av presentation av vårt problemområde samt syfte och frågeställningar. I detta kapitel finns även en presentation av avgränsningar för studien, disposition, samt förtydligande och förklaringar av begrepp som kommer att användas. I det andra kapitlet presenteras en forskningsbakgrund till ämnet och även en litteraturgenomgång. Det finns inte så mycket tidigare forskning kring fängelsebibliotek och fängelsebibliotekarier, i synnerhet inte i Sverige, så därför gör vi en litteraturgenomgång av annat material som berört vårt ämnesområde. Detta utgörs, förutom uppsatser, av olika handböcker och artiklar i dags- och fackpress. Det tredje kapitlet innehåller information om kriminalvård, fängelsebibliotek, samt riktlinjer och lagar som berör området. Detta kapitel har som syfte att fungera som en bakgrund till vårt ämne. I det fjärde kapitlet presenteras vår undersökningsmetod, en kvalitativ intervjustudie utifrån ansatsen fenomenografi. Vi redovisar för fenomenografisk ansats vad det gäller perspektiv, tillvägagångssätt med analys, fenomenografi inom biblioteks- och informationsvetenskap samt hur ansatsen förhåller sig till teori. Vi tar även upp den kritik som framförts mot ansatsen. I detta kapitel redovisas även population, urval och tillvägagångssätt. I det femte kapitlet presenteras uppsatsens referensram där etik, med fokus på yrkes- och bibliotekarieetik, och fri tillgång till information samt censur diskuteras. Även informationsbeteende och bibliotekariens roll i den informationsförmedlande processen diskuteras i detta kapitel. När denna grund är lagd följer vår resultatredovisning i kapitel sex, i vilket intervjumaterialet redovisas. Materialet presenteras utifrån olika teman som har utgångspunkt i den intervjuguide som vi har använt. I kapitel sju presenteras våra beskrivningskategorier med uppfattningar om vårt fenomen. Vi presenterar fyra aspekter av vårt fenomen som vardera består av ett antal beskrivningskategorier. Därpå följer, i kapitel åtta, en analys och diskussion kring materialet med återknytning till forskningsfrågor och teori. Slutligen i kapitel nio gör vi en sammanfattning av studien och vi tar upp förslag på vidare forskning.

1.4 Begrepp

För att underlätta förståelsen för vår studie klargör vi här några begrepp och termer som vi kommer att använda och vad vi avser med dem.

- *Fängelsebibliotek* i vår mening är någon form av biblioteksverksamhet till anstalt. Detta begrepp omfattar bokbuss, bokvagn, regelrätta anstaltsbibliotek samt rum icke avsatta för biblioteksverksamhet men i vilka sådan sker vid bibliotekariens besök på anstalten.
- När vi talar om *bibliotekarie* eller *fängelsebibliotekarier* framöver menar vi bibliotekarier som arbetar med biblioteksservice till fängelser.

- Då vi talar om *bibliotek* avser vi folkbibliotek.
- Med *fängelse*, *kriminalvårdsanstalt* och *anstalt* menar vi samma sak.
- *Intern*, *fånge*, *intagen* och *frihetsberövad person* används som synonymer och avser en person intagen på anstalt.
- Då vi talar om *lagen* eller *lagändringen* avses Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt, se kapitel 3.3.

1.5 Avgränsningar

Fokus i denna uppsats kommer att ligga på fängelsebibliotekarier arbetandes på anstalter i Götaland. Denna geografiska avgränsning har vi gjort till följd av två anledningar. Den första handlar om att det är den landsdel som vi befinner oss i, och eftersom vi skall genomföra intervjuer finns det en strategisk tanke bakom, då avstånden till våra informanter på så vis är kortast. Den andra handlar om att hela Sverige hade varit ett för stort område för den tidsram som vi har till vårt förfogande. Götaland med sina 30 anstalter känns som en lagom stor avgränsning att välja våra informanter från och därmed göra studien fullt genomförbar i proportion till uppsatsens omfång. Kriminalvården är indelad i 6 olika geografiska regioner (Kriminalvården, Organisation 2008), och i och med vår avgränsning till Götaland kommer vi att beröra anstalter inom kriminalvårdens region syd, region väst och region öst.

Studien kommer inte att omfatta något om hur internerna ser på sin informationstillgång. Valet att utesluta frågor till interner baseras dels på att studiens omfång begränsar möjligheterna av att utföra en större undersökning och dels att fängelser har olika restriktioner vad gäller besök och kontakt med interner vilket försvårar det hela. Vi anser att, om möjlighet hade funnits, hade det varit intressant att få både bibliotekariernas och internernas syn på det hela, men vi har valt att studera fenomenet utifrån bibliotekarieperspektivet.

Ytterligare en avgränsning som vi har gjort är att vi koncentrerat oss på biblioteksverksamhet till regelrätta fängelser och därmed uteslutit häkten. Motivet till denna avgränsning grundas dels på den tidsram vi arbetat inom och dels på att vi misstänkte att internerna, eftersom de befinner sig på anstalt under en längre tid än intagna på häkten, bygger upp en viss relation med bibliotekarien.

Vår avgränsning vad gäller informanter sträcker sig till utbildade bibliotekarier arbetandes på några av de anstalter som befinner sig inom vårt avgränsade geografiska område. Vi tänker därmed inte inkludera biblioteksassistenter, interner eller övrig personal som måhända arbetar på de utvalda fängelsebiblioteken.

2. Forskning och litteratur om fängelsebibliotek

I detta kapitel kommer vi att ta upp den tidigare forskning som ägnats åt fängelsebibliotek och fängelsebibliotekarier. Kapitlet innehåller även en litteraturgenomgång. Vi presenterar material som har varit av betydelse för oss för att kunna skapa en överblick över hur vårt ämne har behandlats. Detta material är av olika karaktär och har publicerats i olika syften. På grund av den ringa omfattningen av forskning om vårt fenomen så har vi försökt ta fasta på litteratur som på något sätt anknyter till fängelsebiblioteksverksamhet. Vi har därmed valt ut material som på olika sätt kan knytas till den diskussion som vi ämnar föra. Till att börja med presenterar vi en rapport och en skrift som har undersökt de svenska fängelsebiblioteken. Vi inleder med dessa eftersom de berör just de svenska förhållandena. Därefter presenterar vi Elfreda A. Chatmans forskning om informationsbeteende. Efter detta redovisas uppsatser som relaterar till biblioteksverksamhet på anstalter. Dessa fokuserar främst på interners läsvanor, betydelsen av att ha en biblioteksverksamhet samt bibliotekets roll för högskolestudier på anstalt. Förutom uppsatser presenteras handböcker, vilka är den mest förekommande litteraturen om fängelsebiblioteksverksamhet. Slutligen tar vi upp artiklar från dags- och fackpress.

Det förekommer inga tidigare undersökningar, vare sig nationella eller internationella, av det slaget som vi ämnar genomföra. Tidigare forskning kring fängelsebibliotek och fängelsebibliotekarier i Sverige är väldigt begränsad och inom vårt forskningsområde föreligger avsaknad av nyskrivet svenskt material. Det som vi har tagit del av består mest av material i rapportform. 1996 presenterade Gunilla Franzén *Det svenska fängelsebiblioteket rannsakat av Gunilla Franzén* där verksamheterna på Sveriges fängelsebibliotek redovisades. Franzén har arbetat med biblioteksservice till interner. Hon arbetade vid tillfället för undersökningen som bibliotekarie vid Eskilstuna stads- och länsbibliotek och genom bidrag från Statens kulturråd till just Eskilstuna bibliotek kunde hon genomföra studien. Rannsakingen baseras på studier som Franzén själv gjort vid besök på flertalet anstalter men en del material består av rapporter inskickade från anstalter. Franzén synar de svenska fängelsebiblioteken i fråga om ekonomiska och organisatoriska aspekter samt redogör för olika lagar och förordningar. Hon påpekar att trots att Sverige har den dyraste kriminalvården i Norden, finns det brister i tillgångarna på fängelsebibliotek. Franzén konstaterar att man generellt sett inte motsvarar de riktlinjer som IFLA har, bortsett från att man använder sig av fackutbildade bibliotekarier. En annan skrift som ger inblick i biblioteksverksamhet på anstalter är Göran Källqvists (1970) *Fängelsebibliotek i Norden*. Källqvist redogör för fängelsebiblioteken ur ett historiskt perspektiv.

Elfreda A. Chatman, som var forskare och professor vid Florida State University, studerade informationssökningsbeteende hos människor i specifika sociala kontexter.

Hon utvecklade teorier i syfte att förklara hur människors informationsbeteende ter sig i vardagen. Hon utförde studier i olika miljöer och med olika studiegrupper, bland annat vaktmästare och pensionerade kvinnor, för att utveckla sina teorier (Chatman 2001, ss. 2-4). En av hennes mest kända undersökningar rörde kvinnor i fängelse och deras informationsfär. Hon utvecklade i *A theory of life in the round*, en teori som handlar om hur människors informationsbeteende ter sig i slutna miljöer i vilka invånarna delar samma värderingar och normer. Hon menar att människors informationsbeteende styrs av den sociala värld de lever i (Chatman 2001, ss. 5-7). Det som vi i denna studie har gemensamt med Chatmans teori om "life in the round" är att den, precis som vår studie, rör sig i en anstaltskontext. Trots att vi finner hennes teorier väldigt intressanta, kan vi inte använda oss av hennes forskning då vårt fokus ligger på en utomstående förmedlars roll i informationssökningsprocessen och inte, som hos Chatman, på informationsbeteende hos grupper som delar vardag och världsbild.

2.1 Uppsatser

Det har skrivits en del magisteruppsatser som behandlar och tangerar fängelsebibliotek ur lite olika vinklar, dock inte med den infallsvinkel som vi ämnar ha. Vi har inte funnit några uppsatser som utgår ifrån bibliotekarierna och deras synsätt utan uppsatsförfattarna har närmast sig ämnet genom internerna. Några av uppsatserna, t.ex. *"Hur stor skulle världen vara om jag inte kunde läsa": En studie av kvinnliga interners läsning vid anstalten Hinseberg* (Gille & Schmidt 2005), *"Bok är bästa vän": En undersökning om betydelsen av bibliotek inom kriminalvårdsanstalten Hall och häktet Stockholm Kronoberg* (Wallstöm & Åström 1998) och *Fängslande läsning: en undersökning bland de intagna på Österåkeranstalten* (Bergquist-Jonsson & Hamberg Schinkler 1999), behandlar istället interner och läsning. I dessa uppsatser är bibliotekariernas röst nästintill ohörbar då studierna utgår ifrån interner och anstaltspersonal. En annan uppsats som också kommer in på läsning är *Åt var bov efter behov? En kvalitativ undersökning av interners högskoleutbildning och lärande i skol- och biblioteksmiljö på kriminalvårdsanstalten Hall* (Berg & Willoughby-Gee 2004). Uppsatsen fokuserar bland annat på vilken betydelse biblioteksmiljö har för internernas studier, samt vilken funktion biblioteket kan ha efter frigivning. Berg och Willoughby-Gee diskuterar även problematiken med Internetanvändning och informationssökning för interner. På Hall finns det ingen möjlighet för internerna att använda Internet, vilket innebär att deras studier blir lidande.

Nyligen har en kandidatuppsats med titeln *Biblioteksservice till interner – En fallstudie av hur nationella och internationella riktlinjer relaterar till biblioteksservicen till intagna på kriminalvårdsanstalten i Haparanda* (Brännström & Sandström 2008) publicerats. Författarna ser närmare på hur kriminalvårdsanstalten i Haparanda förhåller sig till riktlinjer. I resultaten kommer författarna fram till att mellan teorin, de nationella och internationella riktlinjerna, och praktiken, den fallstudie man utfört på Haparandaanstalten, finns det stora skillnader. Brännström och Sandström pekar på att det finns en konflikt mellan informationsrätten hos internerna och begränsningar av informationen ur ett säkerhetsperspektiv. Dessutom anser de att lagtext och riktlinjer för biblioteksservice till anstalter är otydliga, vilket resulterar i flera olika tolkningsmöjligheter. De diskuterar även språkliga minoriteter och hur man i riktlinjer

och lagar framhåller att man skall främja deras intresse och att det skall finnas litteratur tillgänglig på flera olika språk. Biblioteksservicen till Haparandaanstalten sker via bokbuss och i studien ingår redovisningar från intervjuer med bibliotekarien och bokbusschauffören. Bibliotekarien känner inte till att det finns några riktlinjer som de skall arbeta efter och hon ser internerna som vilka låntagare som helst. Biblioteksservicen till Haparandaanstalten är i flera avseenden långt ifrån de riktlinjer som ligger till grund för hur verksamheten borde se ut.

Trots att det finns ett antal uppsatser som på något sätt behandlar fängelsebibliotek och är skrivna inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap så är det endast den sistnämnda uppsatsen som i någon grad kan användas för att jämföras och relateras med den undersökning som vi utför.

2.2 Handböcker

Litteratur som berör fängelsebibliotek är ofta av praktisk karaktär och det finns en del handböcker, både svenska och utländska, för fängelsebibliotekarier. Brenda Vogel (1995), amerikansk fängelsebibliotekarie och verksam inom frågor kring fängelsebibliotek inom bl.a. ALA, har skrivit *Down for the count: a prison library handbook*. Denna bok presenterar juridiska och mänskliga rättigheter för interner. Vogel undervisar bibliotekarier som skall arbeta på anstalter. Hon tar upp teknik och nya möjligheter för informationstillgång, vilka påverkar både personal och interner och menar att med datorer kan tillgången till information öka och bli mer effektiv. Hon ser fängelsebiblioteket som en dekompressionskammare, en sluss för att förbereda internerna inför att bli laglydiga samhällsmedborgare (Vogel 1995, s. 133). Vogel talar om att det finns olika typer av fängelsebibliotekarier i fråga om hur de förhåller sig till sitt arbete. Förutom de engagerade och förespråkande menar hon att det finns flera andra kategorier av fängelsebibliotekarier och hon presenterar fyra av dessa:

1. The patronizing librarian who finds the job of distributing mass-market paperback to be sufficient homage to these patrons, and more than enough work.
2. The librarian who bonds with the offender out of sympathy or fear, compromising the program by permitting inmate control.
3. The librarian who views service as a privilege and presides over a prison within the prison.
4. The librarian who believes that by the purposeful selection of materials, the library can bring about the moral elevation of inmates.

(Vogel 1995, s. 43)

Vogel för en kort diskussion kring censur i fängelse. Hon menar att:

Censorship is all about control. The authority to control what goes in and out of a prison is the backbone of the correctional system. When this same control includes community-accepted literature it strikes at the heart of librarianship. Mainly the censorship confounds the librarian. [...] It denies professional judgment and excludes collection development as a librarian's responsibility.

(Vogel 1995, s. 15)

Vidare säger Vogel att det inte är obligatoriskt för ett fängelse att införa restriktioner på biblioteksmaterial. Det är oftare fler restriktioner kring andra saker så som till exempel

internernas post. Hon poängterar att det är viktigt för bibliotekarierna att känna till lagarna som reglerar vilken information som man får ta in till anstalterna. Man skall dock se till att inte stödja "irrational, groundless censorship". Vogel framhåller att bibliotekarierna skall sätta upp en egen policy och egna riktlinjer för hur biblioteket skall fungera och i dessa innefatta några få restriktioner som är nödvändiga (Vogel 1995, s. 15).

1995 kom handboken *Libraries inside: a practical guide for prison librarians* ut (Rubin & Suvak 1995). Detta är en antologi skriven av personer som har erfarenhet av fängelsebiblioteksarbete. Boken tar upp anvisningar om biblioteksarbete på fängelser där tankar kring användarservice diskuteras. Diana Reese bidrar med ett kapitel som delvis diskuterar frågor om intellektuell frihet och censur. Hon menar att detta ofta är en kontroversiell fråga inom fängelsemiljöer. Det är enligt Reese så att de flesta bibliotekarier instinktivt förespråkar individens rätt till fri information. I fängelsemiljöer, med dess speciella omständigheter, krävs en flexibilitet och anpassning i fråga om rätt till fri information. Reese menar dock att ibland blir gränsen otydlig mellan vilken information som skall vara tillgänglig och vad som kan motverka rehabilitering. Hon påpekar att det kan vara en svår balansgång för bibliotekarien. Hon menar även att censurfrågor ofta är något som kan skapa delade meningar mellan bibliotekarier och anstaltspersonal. Det måste ske ett samarbete mellan bibliotekarierna och anstaltens personal i dessa frågor. Man får arbeta mot att se till de problem som är unika för en speciell anstalt och vilka intagna som man har (Reese 1995, ss. 78-79).

Bibliotekstjänst gav 1973 ut *Biblioteket kommer. Att arbeta med uppsökande biblioteksverksamhet på arbetsplatser, på vårdinstitutioner, bland handikappade* (Alfvén-Eriksson 1973). 1980 kom uppföljaren, *Biblioteket går ut. Till arbetsplatser, vårdinstitutioner och fängelser* (Forsberg 1980). Dessa båda böcker ger en historisk överblick över biblioteksarbete på anstalter. Nuförtiden ser en stor del av organisationen annorlunda ut. Dock överensstämmer mycket i de båda böckerna med nuvarande tankar kring syftet med biblioteksverksamhet på anstalt. I Statens kulturråds rapport från 1990 *Ända hem till fru Nilsson En metodutredning om uppsökande verksamhet* finns ett avsnitt som behandlar kriminalvården. Eftersom anstalterna inte själva ansvarade för biblioteksverksamheten då denna skrevs, är boken delvis inaktuell. Svante Färnbo, f.d. bibliotekarie på anstalterna Hall och Håga och en av författarna i boken, skriver om vikten av bibliotekariens förmedlande arbete. Han delar in internernas läsbehov i tre grupper. En av dessa är eskapismbehovet, där underhållning och spänning är i fokus. Läsning av deckare och thrillers har författaren upptäckt har ett samband med hur isolerad internen är. Läsning av eskapism ökar enligt Färnbo med graden av isolering. Den andra gruppen har behov av identifikation. Internerna inom denna grupp vill läsa om andra kriminella. Inom gruppen används också läsning som ett sätt att bearbeta tillvaron. Den tredje gruppen kallar Färnbo för "slukarna". Dessa efterfrågar avancerad litteratur och är mycket belästa. Färnbo skriver även om bibliotekariernas förhållande till personalen på anstalterna, att samarbetet med dessa är väldigt viktigt men även väldigt beroende av anstalt (*Ända hem till Fru Nilsson, en metodutredning om uppsökande verksamhet* 1990, ss. 154-160).

2.3 Artiklar i dags- och fackpress

En person som engagerat sig för fängelsebibliotekarie och som fört fram deras betydelse är Vibeke Lehmann. Hon har arbetat inom biblioteksverksamhet på anstalt i över tjugo år. I artikeln *Prison librarians needed: A challenging career for those with the right professional and human skills* (Lehmann 2000) framför hon att det är ett krävande arbete att vara fängelsebibliotekarie och att det förutom en bibliotekarieutbildning krävs en hel del egenskaper såsom stresstålighet, tålmod, social kompetens och att kunna vara rättvis samt bestämd. Hon menar att fängelsemiljön kan vara påfrestande då en del interner kan vara sociopater och lida av beteendestörningar. Lehmann pekar på att det kan finnas en problematik med att som bibliotekarie kunna visa empati och samtidigt undvika att dras in i fångarnas problem. Lehmanns åsikter kring censur i fängelsebibliotek är att bibliotekarierna måste förstå att det finns områden och ämnen som inte är passande för fångarna. Enligt Lehmann är dessa ämnen information kring kampsporier, lärdomar om hur man konstruerar bomber och hur man rymmer från anstalter. Hon är alltså för att det skall finnas en begränsning av vilken information som bör förmedlas av bibliotekarierna.

I bibliotekspress har man vid några tillfällen valt att fokusera på fängelsebibliotek och dess bibliotekarier. *Biblioteksbladet* ägnade 2002 ett undersökande reportage åt fängelsebibliotek där man bland annat hade besökt tre av landets fängelsebibliotek och träffat bibliotekarierna som arbetade där. Skillnaderna i resurser till biblioteksservice och tjänster var påtaglig. Inställningen till fängelsebibliotek ansågs som positiv. Det pekades på att många av fängelsebibliotekens användare inte var aktiva låntagare i det fria (Jordahl 2002). 2004 gjorde Biblioteksförbundet en enkätundersökning bland Sveriges fängelsebibliotekarier. 44 bibliotekarier, arbetandes på både häkten och anstalter, svarade. I denna undersökning framkommer det att internerna inte får låna vad som helst (Bergstedt 2005, s. 11). Undersökningen visar också på att det är skillnad på vilka medier som man har tillgång till. Det finns restriktioner om att låna ut spelfilm och cd-skivor och fjärrlån är ingen självklarhet. På frågan om bibliotekarierna fick fortlöpare information om föreskrifter, anvisningar och allmänna råd som t ex säkerhetsrutiner så svarade endast tolv personer ja. Endast sju personer hade tillgång till respektive bibliotekskatalog via Internet (Biblioteksförbundet 2004).

I tidskriften *Bibliotek i samhälle* har Inger Hollinger skrivit en artikel om sina sjutton år som fängelsebibliotekarie på Tidaholmsanstalten. Hon berättar att hon tillsammans med anstaltsledningen, efter gemensamt beslut, utarbetat en "svart lista" med litteratur som inte skulle få finnas på anstalten. Denna lista innehöll litteratur om vapentillverkning och sprängämnen samt böcker av rasistisk karaktär. Hollinger talar positivt om sin tid som fängelsebibliotekarie. Hon nämner i artikeln att då hon började arbeta på Tidaholmsanstalten satte hon upp några personliga regler. Reglerna sammanfattas av henne som att "[d]u är där för att serva dessa människor med böcker. De skall inte bara ha samma goda service som andra utan ändå litet bättre, eftersom de inte har samma möjlighet som människor i frihet att själva skaffa fram böcker" (Hollinger 2005, s. 24).

I och med förändringarna i kriminalvårdslagen kring tillgång till litteratur fanns nyligen i *Biblioteksbladet* artikeln *Ny lag förbjuder viss litteratur på anstalterna* Censur som vård. Artikeln framhåller att den nya lagändringen, från kriminalvårdens synvinkel, ses

som positiv men kritikerna anser att den står i motsättning till tryckfrihetsförordningen. Enligt tryckfrihetsförordningen skall allt som publiceras få läsas av medborgarna och om personal på fängelser censurerar visst material strider man mot rätten till informationsfrihet. Man tar också upp frågan om varför det är just böcker och tidningar som man ser som problem. Elisabeth Lager, som är chefsjurist vid kriminalvården, berättar för *Biblioteksbladet* att hon är positiv till lagförändringen men menar samtidigt att det finns en problematik med gränsdragningar. Enligt henne skall man inte uppföra några listor på förbjuden litteratur och hon anser, i och med ändringarna, att reglerna blir klarare (Ekström 2008, s. 5).

I media har lagändringen och restriktioner kring litteratur till interner uppmärksammats en del. Cordelia Edvardsson, journalist och författare, uttrycker sitt stora missnöje mot lagändringen i artikel Censuren ett övergrepp. Hon riktar stark kritik mot att informationstillgången ska stramas åt och uttrycker en oro och förvåning över att ändringen inte väckt mer debatt. Edvardsson är upprörd över hur vi kan tillåta censur av litteratur till interner, hon menar att ”det är förvånande och oroande att detta övergrepp mot människor som visserligen begått brott men veterligen inte berövats sina medborgerliga rättigheter, dit informationsfrihet hör, inte har väckt större uppmärksamhet”. Edvardsson påpekar även problematiken med att bestämma vad som inte skall ges till vem, hon frågar sig ”vad gäller för dem som dömts för ekonomisk brottslighet? Får de läsa Veckans Affärer och tidningarnas börsnoteringar?” (Edvardsson 2008). Efter Edvardssons artikel har det dock kommit några reaktioner på den ändrade kriminalvårdslagen. En sådan är Kristoffer Linds debattartikel Nazisten måste få läsa Mein Kampf. Lind, som är bokförläggare, är mycket kritisk mot den nya lagändringen. Han pekar på godtyckligheten i förbudet samt att det inkräktar på informationsrätten. Dessutom ifrågasätter han huruvida litteratur kan påverka och framkalla kriminalitet. Han menar att ”[i]ngen blir kriminell av att läsa om kriminalitet. Kriminalitetens rötter är nog mer komplicerade än att de går att spåra till en alltför intensiv läsning av maffialitteratur” (Lind 2008). Vid Ystadanstalten förbjöd en kriminalvårdare en intagen att läsa boken *Svensk maffia*², vilket ledde till att vårdaren JO-anmälde och saken mynnade sedermera ut i att det uppmärksammades i media (Hedtjärn 2008). Rakel Chukri (2008), medarbetare på kulturredaktionen på Sydsvenska dagbladet, har själv recenserat boken *Svenska maffia* och kritiserar anstaltens censurer. Hon undrar ”Vad är nästa steg? Att förbjuda ”Flugornas herre” eftersom den kan uppmuntra till mobbing?”.

Det är intressant att det förs fram en så pass stark kritik mot ändringen i kriminalvårdslagen. Både Edvardsson och Lind påpekar att lagändringen inkräktar på människans rätt till fri information. De menar även, precis som Chukri, att det finns en godtycklighet i vad man skall förbjuda för vem samtidigt som man kan fråga sig om litteratur kan vara skadligt för någon människa. Vad ingen dock tar upp är hur det kommer att bli för de personer som skall göra den här bedömningen, bland annat bibliotekarier. Det poängteras flera brister i lagändringen men inte det faktum att

² Boken handlar om kriminella gängkonstellationer. Författarna, som är journalister, vill ta reda på hur gängen har bildats, hur de agerar och vad polisen gör åt saken. De har träffat ledare och medlemmar från gängen och försöker kartlägga den svenska maffian.

exempelvis bibliotekarier blir tvungna att arbeta under dessa förhållanden och därmed nödgas reflektera över vad de lånar ut och till vem.

Den tidigare forskningen och litteraturen om fängelsebibliotek och fängelsebibliotekarier är väldigt olika till sin karaktär. Vårt material är av flera olika typer och vi är medvetna om att vi måste förhålla oss till dem på skilda sätt. Det finns inte något material som specifikt behandlar vårt undersökningsområde men vi har funnit material, av olika betydelse och kvalitet, som tangerar området. Detta material har varit av betydelse för att lägga en grund till den forskning och litteratur som berört vårt undersökningsfält.

3. Bakgrund

Här följer en del bakgrundsinformation till vår studie. Vi presenterar kriminalvården och ger en kort historik kring fängelsebibliotek. Här presenterar vi också de lagar och riktlinjer som bibliotek och anstalter lutar mot. Allt för att ge en överblick och skapa förståelse för bakgrunden till vår studie.

3.1 Fängelsebibliotek

I mitten av 1800-talet införskaffade man de första boksamlingarna på svenska fängelser. Detta skedde parallellt som cellsystemet infördes, då fångarna inte längre skulle vistas tillsammans utan var och en för sig. Anledningen till att man placerade fångarna i celler var att man ansåg att de hade dåligt inflytande på varandra och detta ville man stävja. Nackdelar följde dock på den isolering som cellsystemet innebar. Läsning skulle bli ett sätt att motverka dessa nackdelar och boksamlingar infördes därför på landets anstalter (Källqvist 1970, ss. 10-11).

Under 1930- och 1940-talen pågick ett reformarbete med syfte att förändra straffpåföljden från straff till vård. Huvudsyftet med straffet skulle numera vara att internerna skulle anpassas till ett liv i frihet (*Kriminalvård i Sverige* 2008). Det var under 1940-talet som regelrätta fängelsebibliotek började växa fram. Från och med 1958 sker nästan all biblioteksverksamhet på anstalter genom de kommunala folkbiblioteken och det är meningen att internerna skall ha samma rättigheter gällande informationsförsörjning som övriga medborgare. Fram till 1993 låg biblioteksservicen på folkbibliotekens ansvar men från och med 1994 får alla anstalter eget budgetansvar för sin biblioteksverksamhet (Franzén 1996, ss. 5-6).

Sedan 1994, då det beslutades att ansvaret för fängelsebibliotek skulle decentraliseras till lokal eller regional nivå, har det saknats regler för hur anstalternas biblioteksverksamheter skall se ut. Ansvaret har legat på anstalten, om denna vill skriva ett avtal med närliggande folkbibliotek eller ej. Dagens fängelsebibliotek har därmed stora skillnader vad gäller utseende, anslag, bestånd och organisation (*Biblioteksbladet* 2002, s. 11).

3.2 Kriminalvården

Kriminalvården är en statlig myndighet som har ansvaret för Sveriges anstalter, häkten samt frivård. Den är indelad i sex olika geografiska områden, regioner, som själva har verksamhetsansvar. Huvudsätet finns i Norrköping där huvudkontoret ligger. I Sverige

finns sammanlagt 55 anstalter. Kriminalvården har en verksamhet som "[...] ska värna en human människosyn och präglas av respekt för den enskildes integritet och rättssäkerhet" (Kriminalvården, Mål och medel 2008). Anstalterna kan vara antingen slutna eller öppna. De slutna anstalterna delas in i klassningar från A till E och de öppna anstalterna klassas som F. Klassningarna baseras på säkerheten på anstalten. Högriskinterner sitter på klassning A då denna bäst kan bekämpa fritagningsförsök och rymningar samt har personal som hanterar "ett svårhanterligt klientel" (Kriminalvården, Säkerhetsklass A-F 2008). Staten har det övergripande ansvaret för fängelsebiblioteken. Som vi nämnde ovan låg ansvaret tidigare hos folkbiblioteken, men sedan 1 januari 1994 är ansvaret för fängelsebibliotek decentraliserat till regional och lokal nivå. Samarbetet med folkbibliotek har i och med detta försvunnit på delar av landets fängelsebibliotek och nya organisationsformer har skapats. Högsboanstalten har till exempel sedan 2000 inte haft något avtal med Göteborgs stadsbibliotek utan man har ett fängelsebibliotek som man driver i egen regi. Anstalten har en egen anställd bibliotekarie (Steinsaphir 2002, s. 10). Fängelsebiblioteken har ingen given plats i bibliotekens reguljära tjänster utan brukar placeras i de särskilda tjänsterna. I *Framtidens kriminalvård, statens offentliga utredningar : betänkande av kriminalvårdskommittén*, menar man att fängelsebibliotek kan bedrivas av folkbibliotek eller i egen regi men att kriminalvården bör arbeta för att det skapas ett samarbete med allmänna bibliotek (SOU 2005:54:1, s. 259).

3.3 Lagar

Den svenska grundlagen är det tyngsta styrdokumentet i Sverige då den står över andra lagar. Grundlagen består av fyra delar, regeringsformen, successionsordningen, tryckfrihetsförordningen samt yttrandefrihetsgrundlagen. Regeringsformen (SFS 1974:152) handlar om hur landet skall styras. I denna del står informationsfrihet inskrivet, det uttrycks som "frihet att inhämta och mottaga upplysningar samt att i övrigt taga del av andras yttranden". Successionsordningen (SFS 1810:0926) är den del som reglerar tronföljden i kungahuset. Tryckfrihetsförordningen (SFS 1949:105) innebär en förlängning av yttrandefriheten och innebär fri spridning av det tryckta ordet utan förhandsgranskning eller censur. Först efter tryckning och utgivning kan man få stå till svars inför domstol på grund av det man tryckt utifall dessa uppgifter strider mot andra lagar (som till exempel diskrimineringslagen). Den svenska yttrandefrihetsgrundlagen (SFS 1991:1469) skall säkra medborgarnas rätt att uttrycka vilka åsikter de vill och förmedla och utbyta dessa med andra människor.

Kriminalvården baseras på den lagstiftning som började verka i och med 1973 års kriminalvårdsreform. Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) skall verka för att underlätta för dömda och intagna att kunna anpassas i samhället och motverka följderna av frihetsberövandet. Man skall dessutom verka för personlig integritet och mänsklig värdighet i sin omsorg. Om man söker efter restriktioner kring interners informationstillgång i lagen finns detta omskrivet på två ställen. I paragraf 14 står det:

I den utsträckning det lämpligen kan ske bör han få möjligheter att genom tidningar, radio och television följa vad som händer i omvärlden. Hans behov av förströelse bör tillgodoses i skälig omfattning.

(SFS 1974:203, § 14)

Det andra stället är en paragraf som den 1 april 2008 tillsammans med några andra paragrafer i lagen reviderades. Inledningen på paragraf 24 har tidigare låtit som följer;

I den utsträckning det kan ske utan olägenhet får en intagen inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig eller ta emot böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritiden.

(SFS 1974:203, § 24)

och lyder från och med 1 april 2008;

En intagen får ta emot och inneha böcker, tidskrifter och tidningar, dock inte sådana som kan

1. äventyra ordningen eller säkerheten, eller
2. antas motverka den behandling som den intagne genomgår.

(SFS 1974:203, § 24)

Man har alltså valt att förtydliga lagen så att om man anser att materialet strider mot säkerhet eller motverkar behandling kan man ta det ifrån internerna. Vem som skall göra denna bedömning redogörs det inte för. Paragraf 14 och 24 som tar upp interners tillgång till information, lämnar mycket åt läsaren att tolka. Det nämns inte någonting gällande tillgång till information från Internet. Den information som behandlas är endast den i tryckt form. Andra informationskällor, såsom information i handskrivet format i form av brev eller mänsklig kontakt, finns också omnämnt i lagen. Vid brev till eller från interner får dessa ”genomsökas om det är nödvändigt med hänsyn till ordningen eller säkerheten” (SFS 1974:203, § 26). Säkerheten och ordningen hänvisas det även till i de fall då det handlar om telefonsamtal eller fysiska möten.

I bibliotekslagens andra paragraf står det att ”[t]ill främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek. Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare”. Man skall även underlätta för ”[...] invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov” (SFS 1996:1596, § 8).

Sammanfattningsvis kan man säga att den svenska kriminalvårdslagen inte går in i detalj på hur tillgången till information för interner skall se ut. Det finns ingen information i paragraferna om vem det är som skall göra bedömningen av vilken information som skall nå internerna. I många fall är det upp till läsaren att själv tolka innebörden av lagen.

3.4 Riktlinjer

För fängelsebibliotek finns en del nationella och internationella riktlinjer och målsättningar som man kan försöka hämta inspiration från och följa. Både IFLA och FN har arbetat fram dokument som berör biblioteksservice och rättigheter för fångar, men även kriminalvården har sina egna riktlinjer som revideras med jämna mellanrum.

IFLA, International Federation of Library Associations and Institutions, har en avdelning som arbetar med uppsökande verksamhet och dess styrgrupp har utarbetat riktlinjer för fängelsebibliotek. Den har skrivits i tre upplagor och den senaste har framarbetats av Joanne Locke och tidigare nämnda Vibeke Lehmann. Texten finns översatt till svenska av Birgitta Irvall (2005). Irvall har förutom en översättning av texten bidragit med ett förord och tillägg av svenska källor i bibliografin. Riktlinjerna gäller för alla fängelsebibliotek och lämpar sig inte i alla avseenden för svenska förhållanden, men det är meningen att de skall anpassas efter anstaltarnas förutsättningar. Syftet med riktlinjerna är att de skall fungera som verktyg då man utvecklar en biblioteksservice till anstalter eller häkten samt att det skall fungera som ”a general statement of principle for the fundamental right of prisoners to read, learn, and access information” (Lehmann & Locke 2005, s. 3).

Unescos folkbiblioteksmanifest understryker att folkbibliotek är till för alla, även de som är intagna på kriminalvårdsanstalter (*Unescos folkbiblioteksmanifest* 1994, s. 18). FN:s standardminimiregler för behandling av fångar menar att ”[v]arje institution ska ha ett bibliotek att användas av alla kategorier av fångar, lämpligt försett med böcker både för rekreation och utbildning, och fångar skall uppmuntras att använda det” (Irvall 2005, s. 8).

2006 lade kriminalvården fram nya riktlinjer i skriften *Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten Riktlinjer 2007*, framarbetad efter ett samarbete med Kulturrådet, Svensk biblioteks förening samt kommuner och landsting. I skriftens förord använder man ett citat från Svensk biblioteks förening där en idealisk bild av biblioteksverksamheten uppmålas:

En bra biblioteksverksamhet på anstalter och häkten samverkar med offentliga bibliotek och leds av en engagerad bibliotekarie med goda kontakter med ledning och övrig personal i en trevligt inredd och centralt belägen bibliotekslokal utrustad med ett tillräckligt och attraktivt mediebestånd.

(*Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten Riktlinjer 2007*, s. 2)

Man beskriver i riktlinjerna hur man vill att en väl fungerande biblioteksverksamhet skall se ut. Det är önskvärt att internerna skall kunna besöka biblioteket minst en gång per vecka. Då man talar om den utrustning som ska finnas tillgänglig för bibliotekarien menar man att:

Bibliotekariens arbete förutsätter tillgång till dator och skrivare. För att kunna söka i olika bibliotekskataloger och databaser bör bibliotekarien få tillgång till en säker Internetuppkoppling, med samtidig information om kriminalvårdens regler för användning. Om detta inte är möjligt måste bibliotekarien ha tillräckligt med tid för att göra dessa sökningar på sitt kommunbibliotek.

(*Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten Riktlinjer 2007*, s. 3)

Vad det gäller medier anser man att det skall finnas litteratur på olika språk, tidskrifter och tidningar, även de på olika språk, samt musik till förfogande. Då man tar upp vilka urvalskriterier som skall användas hänvisar man till de urvalskriterier som finns på folkbiblioteken:

De urvalsprinciper som gäller för folkbiblioteken skall gälla även för kriminalvårdens bibliotek. Detta innebär att media med rasistiskt, pornografiskt eller annat grovt diskriminerande innehåll liksom media som direkt uppmanar till brott inte skall köpas in eller lånas ut.

(*Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten Riktlinjer 2007*, s. 3)

Som tillägg till folkbiblioteks urvalsprinciper garderar man sig och lägger till ”media som direkt uppmanar till brott” som ännu en begränsning i urvalet. För övrigt är skriften kortfattad i förhållande till IFLA:s riktlinjer.

Både i *Bibliotekslagen* och i *Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten Riktlinjer 2007* poängterar man att man måste verka för att minoriteter skall tillgodoses i sitt informationsbehov. I IFLA:s riktlinjer uttrycker man det som att ”[s]peciell uppmärksamhet ska ges till behoven hos brukare med en annan kulturell bakgrund och ett annat språk än majoriteten” (Irvall 2005, s. 7). Frågan är hur det egentligen ser ut i verkligheten. Enligt Franzéns undersökning av svenska häkten och anstalter från 1996 fanns det inga anstalter som levde upp till IFLA:s krav. Brännströms och Sandströms (2008) uppsats poängterade att det fanns stor skillnad mellan de mål man utifrån riktlinjerna satt upp och vad som egentligen förekom i praktiken i deras fallstudie.

Sammanfattningsvis finns det alltså ett antal skrifter, både nationella och internationella, som man kan använda då man vill utveckla sin biblioteksservice mot anstalter. I Sverige finns den tredje upplagan av IFLA:s *Riktlinjer för biblioteksservice till fångar* översatt till svenska samt svenska kriminalvårdens *Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten*. Den sistnämnda torde vara applicerbar då den är framtagen av en svensk myndighet medan de internationella riktlinjerna kan vara svårare att tillämpa då Sverige har tämligen små anstalter i förhållande till övriga Europa. Grundbudskapet, att interner skall ha rätt till information, återkommer dock i samtliga riktlinjer.

4. Metod

I detta avsnitt presenterar vi den fenomenografiska ansatsen vilken vår studie kommer att utgå ifrån. Vi introducerar de grundläggande tankarna inom ansatsen, dess perspektiv samt den fenomenografiska analysens tillvägagångssätt. Vidare presenterar detta metodavsnitt vår undersökningsgrupp. Vi förklarar även vårt tillvägagångssätt i fråga om intervjuguide, intervjuer och transkribering. Slutligen tas frågan kring etiska övervägande i intervjustudier upp.

För att sätta oss in i fenomenografisk ansats har vi tagit del av Mikael Alexanderssons (1994) kapitel Den fenomenografiska forskningsansatsens fokus i boken *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Avsnittet ger en sammanfattning av ansatsen. För att få en djupare insikt i ansatsen har Michael Uljens (1989) *Fenomenografi – forskning om uppfattningar* och Staffan Larssons (1986) *Kvalitativ analys – exemplet fenomenografi* använts. Dessa har gett oss stor insikt i den fenomenografiska arbetsgången och i ansatsens tankesätt samt analysens tillvägagångssätt. Steinar Kvaales (1997) bok *Den kvalitativa forskningsintervjun* har varit till stor hjälp inför planerandet och utförandet av våra intervjuer.

Intervjuer är det vanligast förekommande tillvägagångssättet inom fenomenografiska undersökningar (Alexandersson 1994, s. 123). Då vi har som mål att få fram resultat kring bibliotekariers uppfattningar om informationsförmedling till interner har vi därmed beslutat att använda oss av kvalitativa intervjuer. Vi anser att denna metod lämpar sig bra för vår undersökning, då vi tror att intervjuer kan ge oss ett bra material att jobba med för att kunna göra en analys av skilda uppfattningar.

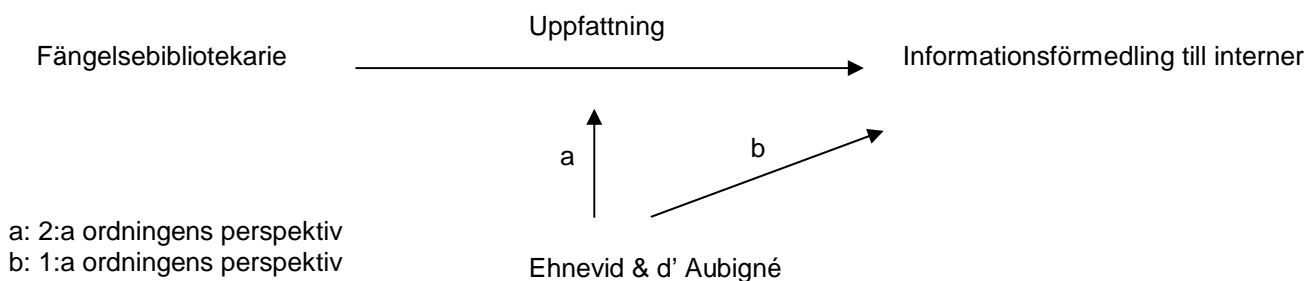
4.1 Fenomenografi

Fenomenografi är en forskningsansats utvecklad i början av 70-talet av Ference Marton och Lennart Svensson, två forskare inom pedagogik vid Göteborgs universitet (Dall'Alba 1996, s. 7). Fenomenografisk ansats handlar om att beskriva enskilda människors uppfattningar av sin omvärld (Larsson 1986, s. 12). Uppfattning beskrivs i *Nationalencyklopedin* (2008) som ”personligt sätt att betrakta och bedöma någonting”. För att uppfatta *någonting* behövs ett *någonting* att uppfatta. Detta speglar vardagsbetydelsen av ordet uppfattning (Uljens 1989, s. 20). Den fenomenografiska betydelsen av ordet ter sig något annorlunda. Larsson (1986, s. 21) beskriver uppfattningar som ”den oreflekterade grund på vilken åsikter vilar”. Detta kan förtydligas med ett citat från Michael Uljens (1989, s. 19): ”Uppfattningarna utgör den för givet tagna verkligheten”.

Inom fenomenografin talar man om tre olika inriktningar. Den första, och den som ansatsen från början syftade till att användas inom, är av pedagogisk natur och behandlar bl.a. människors uppfattningar om inläring och förhållandet mellan denna och hur studier bedrivs. Den andra rör människors uppfattningar av begrepp inom olika specifika ämnen, bl.a. inom ekonomi. Den tredje inriktningen behandlar människors uppfattningar av olika företeelser (Uljens 1989, s. 9). Vår studie kommer följaktligen att röra sig inom den tredje inriktningen.

4.1.1 Perspektiv

Ett nyckelbegrepp inom fenomenografin är perspektiv. Man skiljer mellan 1:a och 2:a ordningens perspektiv. Genom första ordningens perspektiv studerar man ett fenomen. Genom andra ordningens perspektiv studerar man en människas uppfattning om detta. (Uljens 1989, s. 13) Bilden nedan illustrerar hur detta ter sig i vårt fall och är en omarbetning av en modell av Michael Uljens.

Figur 1. (Fritt efter Uljens 1989, s. 18)

Vårt undersökta fenomen, informationsförmedling till interner, går under vad Uljens kallar sekundära fenomen. Han skiljer mellan primära och sekundära fenomen. Primära fenomen är fenomen som på något sätt är avgränsade. Exempel på sådana fenomen kan vara bilder och texter. Dessa förändras inte även om uppfattningarna om dem kan förändras beroende på intervjupersonernas skilda referensramar. Sekundära fenomen är däremot fenomen som fostran, inläring eller socialt klimat, fenomen som inte kan avgränsas och som kan förändras över tid och är beroende av t.ex. en kulturell och social kontext. I studier av uppfattningar om ett sekundärt fenomen får intervjuvaren en dubbel roll. Förutom att de ska vara underlag för att man skall kunna utläsa uppfattningar, fungerar de även som en bakgrund för att man skall kunna förstå hur fenomenet ter sig för informanterna (Uljens 1989, ss. 30-33). En sådan förståelsebakgrund skulle alltså inte vara nödvändig då uppfattningar om primära fenomen behandlas då dessa ur ett första ordningens perspektiv ser likadana ut.

4.1.2 Fenomenografisk analys

Inom fenomenografisk analys finns det ingen given metodik eftersom analysen baseras på innehållet i intervjuerna. Analys och tolkningsarbete i en fenomenografisk studie kan enligt Alexandersson (1994, ss. 125-127) sägas gå igenom fyra olika faser. I den första fasen, *Att bekanta sig med data och etablera ett helhetsintryck*, bekantar man sig med sitt transkriberade intervjumaterial för att skapa ett helhetsintryck. Materialet läses

igenom gång på gång för att identifiera olika utsagor av det studerade fenomenet. Vid läsningen skall man söka efter utsagor som förekommer frekvent, om utsagorna har en särskild uttrycksfullhet eller om liknande händelser skildras på samma sätt. Materialet i intervjuerna skall inte användas för att göra en analys av det uttalade ordet, utan för att få fram uppfattningar handlar det om ”att finna vad som sägs i det som sägs” (Alexandersson 1994, s. 119). Detta innebär en omfattande bearbetning av intervjumaterialet genom läsning och reflektion. För att utforma en uppfattning handlar det om att utröna skillnader och likheter i sitt insamlade material vilket utgör den andra fasen, *Att uppmärksamma likheter och skillnader i utsagorna*. Där kommer författarens egna reflektioner kring materialet in och här delar man in utsagorna efter skillnader och likheter (Alexandersson, 1994, s. 126). Dessa likheter och skillnader skapar genom sina kontraster ett sätt för att analysera fram olika uppfattningar (Larsson 1986, s. 31). I den tredje fasen, *Att kategorisera uppfattningar i beskrivningskategorier*, använder man de uppfattningar som framkommit och kategoriserar dem i så kallade beskrivningskategorier. Dessa är relaterade till varandra genom att de är skilda beskrivningar av ett och samma fenomen. Beskrivningskategorierna skall då visa på varierande uppfattningar om ett fenomen (Alexandersson 1994, s. 127). Uljens (1998, s. 45) uttrycker det som så att ”[k]ategorierna kan sägas vara forskarens uppfattning av ett fenomen i dennes omvärld. Fenomenet utgörs i detta fall av uppfattningar som individer ger uttryck för”. Den fjärde fasen, *Att studera den underliggande strukturen i kategorisystemet*, fokuserar på utfallsrummet. Ett utfallsrum kallar man den struktur vari de beskrivningskategorierna för en nyckelaspekt av fenomenet samlas. Det är utfallsrummet som är huvudprestationen i en fenomenografisk undersökning och det är detta resultat man strävar efter att uppnå.

Då fenomenografin ämnar beskriva en variation av skilda uppfattningar hos en population är syftet med ansatsen att få fram beskrivningskategorierna, vilka utgör resultatet. Kategorierna i sig kan delas in i tre olika system vilka Uljens kallar horisontala, hierarkiska eller vertikala. I hierarkiska system är uppfattningarna mer eller mindre utvecklade eller omfattande. Vid ett horisontalt system, vilket är det vanligaste inom fenomenografin, och det sätt på vilket vi kommer att dela in våra kategorier; är de enskilda kategorierna utan någon inbördes rangordning, alla kategorierna är på samma nivå och av samma betydelse. I de vertikala systemen ser man på förändringar i kategorierna och man ser det utifrån ett förändringsperspektiv (Uljens 1998, ss. 46-50).

För att sammanfatta den fenomenografiska ansatsen kan man säga att den inleds med att intervjumaterialet studeras och man söker efter likheter och skillnader i utsagorna. De olika uppfattningarna som analyseras fram framställs i beskrivningskategorier, vilka sedan ingår i utfallsrummet, den gemensamma sammansättningen.

4.1.3 Fenomenografin inom biblioteks- och informationsvetenskap

Fenomenografin är en ansats som har sitt ursprung i och främst används för forskning inom pedagogik. Inom biblioteks- och informationsvetenskap har ansatsen bl.a. använts just inom studier med pedagogisk inriktning. Louise Limberg, forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap, har använt ansatsen i sin avhandling *Att söka information för att lära*, och skriver om denna att: ”[f]enomenografins essens är en utforskning av människors uppfattningar av olika fenomen, så som de beskrivs av dem som upplever,

förstår eller erfar dessa fenomen” (Limberg 2001, s. 88). Christine Bruce (1997), australiensisk forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap, har också använt fenomenografisk ansats då hon studerat fenomenet informationskompetens vid det högre utbildningssystemet i Australien. Hon har funnit sju olika uppfattningar om fenomenet, vilket hon presenterar i studien *The seven faces of information literacy* (Bruce 1997). Flera magisteruppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap har också använt sig av en fenomenografisk ansats. Avhandlingarna och uppsatserna visar på att ansatsen är brukbar inom biblioteks- och informationsvetenskap.

4.1.4 Teori och fenomenografisk ansats

Förhållandet mellan teori och fenomenografisk ansats ser lite speciellt ut då ansatsen i sig innehåller teoretiska antaganden. Det är en ansats som vuxit fram utan något egentligt fastställt teoretiskt ramverk. Enligt Larsson (1986, ss. 22-23) nyttjar fenomenografin inte några fastställda tolkningsteorier. Man närmar sig intervjumaterialet utan att använda sig av fastställda tolkningsregler. Uljens (1989, s. 85) menar att då man inte utgår från någon teori som är väletablerad och prövad vid tolkning kan man få reda på det som man inte har frågat om i intervjun. Ett mätinstrument som redan är utformat i förväg kan bara få fram och ta fasta på fragment av verkligheten som vi redan har kunskap om, och som redan är definierat. Fenomenografin förespråkar en öppen datainsamling.

4.1.5 Kritik mot fenomenografisk ansats

Det har riktats kritik mot fenomenografisk ansats just på grund av att det inte finns någon teoretisk grund för ansatsen. Annan kritik motsätter sig varför man väljer att se på fenomen utifrån en kollektiv nivå och inte fokuserar på individen. Detta innebär att det inte läggs fokus på den miljö och sociala verklighet som individerna befinner sig i, uppfattningarna skiljs från sin kontext (Alexandersson 1994, ss. 131-132). Marton, en av förgrundsgestalterna inom fenomenografi, håller med om att det föreligger problem inom vissa delar av den fenomenografiska ansatsen, men menar att ansatsen gör det den gör anspråk på att göra, nämligen att ta reda på skillnader i hur fenomen i världen upplevs (Marton 1996, ss. 168, 187).

4.2 Trovärdighet, noggrannhet och giltighet

Åsikter går isär om huruvida begrepp som reliabilitet och validitet är tillämpbara inom kvalitativ forskning (Kvale 1997, ss. 208-209). Alexandersson (1994, s. 128) menar att olika forskningstraditioner bör behandla trovärdigheten hos en studie på olika sätt. Genom att en oberoende forskare kan göra om t.ex. en mätning under samma förutsättningar som den redan gjorts, kan hög reliabilitet uppnås (Halvorsen 1992, s. 42). Detta är något som främst kan utföras då det är fråga om kvantitativa studier. När det gäller intervjuer är detta vanskligt då människor inte nödvändigtvis beter sig likadant i liknande situationer. Enligt Trost (1997, s. 110) är människan ”deltagare och aktör i en process”. Detta leder till att den intervjuade kan ge helt andra svar beroende på faktorer som till exempel vem som intervjuar. Att noggrant redogöra för exakt hur man gått tillväga är därför av högsta vikt. Hög validitet avser hur bra en metod mäter det den ämnar mäta. Alternativa begrepp som bättre kan tänkas anpassa betydelsen till den typ

av forskning det är frågan om kan för validitet vara giltighet eller relevans (Halvorsen 1992, s. 41) och för reliabilitet kan begrepp som tillförlitlighet gälla (Ekengren & Hinnfors 2006, s. 80).

Inom fenomenografin handlar frågor om trovärdighet om huruvida beskrivningskategorierna är korrekta utifrån informanternas uppfattningar. Om andra forskare kan komma fram till samma beskrivningskategorier utifrån det insamlade materialet är reliabiliteten eller trovärdigheten hög. Då man inom fenomenografin illustrerar sina resultat med citat är detta ett sätt att öka trovärdigheten i analysen. Med hjälp av citaten kan man följa forskarens tankeprocess och därmed värdera trovärdigheten i beskrivningskategorierna. Utöver analysen och tolkningen av materialet har urval av informanter, samt hur intervjuer genomförts och presenteras betydelse för ett gemensamt intryck av trovärdigheten för studien (Alexandersson 1994, s. 129). Vi kommer inte att använda oss av andras bedömningar av materialet då vår tidsram inte tillåter detta. Eftersom vi är två författare till uppsatsen kommer vi att tolka beskrivningskategorierna var för sig och sedan jämföra våra resultat. Detta tror vi kan höja noggrannheten och därmed öka trovärdigheten.

4.2.1 Förförståelse

En viktig faktor att ta upp i sammanhanget är vår förförståelse. Denna gäller både för det fenomen som behandlas och för den kontext som vår undersökningsgrupp befinner sig i (Kvale 1997, s. 92). Dock är vår förståelse för fenomenet ur den första ordningens perspektiv begränsad eftersom vi själva inte arbetat inom denna verksamhet och inte heller någonsin besökt en anstalt. Vi tror att vår förförståelse för vår undersökningsgrupp är en stor fördel då gruppen består av bibliotekarier. Som studerande inom den disciplin där våra informanter är yrkesverksamma, tror vi att det underlättar samtalet då vi kan förstå deras fackspråk.

4.3 Undersökningsgruppen

4.3.1 Population

Vår population består av bibliotekarier verksamma inom kriminalvården i Sverige. Vi har valt att först och främst avgränsa oss till bibliotekarier som arbetar mot, eller inom, kriminalvårdsanstalter, alltså inte häkten eller andra typer av anstalter. Vi har dessutom valt att avgränsa oss geografiskt till kriminalvårdsanstalter i Götaland. I Götaland finns anstalter som har avtal med närliggande folkbibliotek men även de som driver sitt anstaltsbibliotek i egen regi.

4.3.2 Urval

För vår studie, i fråga om omfång, behövde vi ungefär tio fängelsebibliotekarier som vi kunde intervju. Vi kontaktade fängelsebibliotekarier i Götaland och slutligen lyckades vi få tag på nio stycken som ville ställa upp. Vårt urval består av dessa nio bibliotekarier. Deras arbetserfarenheter skiljer sig från varandra. De arbetar på olika bibliotek mot skilda anstalter under olika villkor. De har arbetat olika länge inom

verksamheterna. Urvalsgruppen består av både män och kvinnor och deras åldrar varierar. Några arbetar förutom mot anstalter även inom andra typer av uppsökande verksamhet medan andra gjort sig tidigare erfarenheter på andra anstaltsbibliotek och häkten.

4.4 Tillvägagångssätt

Första kontakten med bibliotekarierna skedde per telefon. Vi förklarade vilka vi var, vilket vårt syfte var och hur mycket tid vi ville ha till vårt förfogande. Vi påpekade att deltagandet i studien skulle vara anonymt. Efter telefonkontakten skickade vi ett e-brev till dem som valt att ställa upp, för att bekräfta vår överenskommelse samt återigen förklara vårt syfte och poängtera deras anonymitet i den färdiga uppsatsen. Detta valde vi att göra för att våra informanter skulle ha möjlighet att gå tillbaka och läsa vårt syfte med intervjuerna och slippa förlita sig på sitt minne av telefonsamtalet. Vi skrev även i e-brevet den tid vi hade bestämt för vår intervju, våra kontaktuppgifter och kontaktuppgifter till vår handledare på institutionen.

4.4.1 Intervjuguide

Vid konstruerandet av intervjuguiden började vi med att lista alla frågor vi ville ha svar på och fick på så sätt ett omfattande frågeformulär. Frågorna omarbetades ett antal gånger tills formuleringarna var så pass övergripande att fria svar kunde erhållas. Den slutgiltiga intervjuguiden kan sägas vara semistrukturerad. Den är uppdelad tematiskt i tre delar (se bilaga 1). Vissa färdigformulerade frågor finns med i guiden som stöd för intervjuaren. De olika temans ordning hade ingen betydelse, det viktiga var att intervjuerna eller samtalen berörde alla delar av guiden. Uljens (1989, s. 33) menar att delar av intervju svaren är av sådan karaktär att de utgör en del av den bakgrund i vilken materialet sedan analyseras. Vårt första tema är av sådan art att denna typ av bakgrund kan utvinnas ur svaren. Frågorna i denna del rör anstalten och de förhållanden som bibliotekarierna arbetar under, hur deras besök på de respektive anstalterna går till, samt vilka medel de har till sitt förfogande. Denna typ av frågor behövs eftersom de fenomen bibliotekarierna talar om skiljer sig åt beroende på anstalt och arbetssätt. Det andra temat gäller riktlinjer och lagstiftning och fungerade som en naturlig ingång till de frågor som behandlade bibliotekariernas ställningstaganden kring etiska frågor. Det sista temat har vi kallat informationsförsörjning och inom ramen för detta ryms frågor om internernas informationsbehov, informationstillgången på anstalten och bibliotekariernas förmedlingsarbete.

Vi utförde ingen regelrätt pilotstudie innan den första intervjun. Denna fick därför något av en pilotkaraktär. Vi lade efter denna intervju till ett par punkter i vår intervjuguide. Under den första intervjun behandlades dessa punkter som sedan lades till i intervjuguiden, varför vi inte anser att detta påverkar resultatet.

4.4.2 Intervjuförfarande

Vid intervjuerna använde vi oss av en digital diktafon. Samma person skötte alla intervjuer. Vi fann detta väsentligt med tanke på tillförlitligheten i vår studie då vi ville att förutsättningarna för intervjuerna skulle vara så lika som möjligt. Den andre av oss

tog anteckningar i vilka det uppmärksammades alla förändringar i informantens kroppsspråk, då denne visade osäkerhet eller på annat sätt röjde känslor som inte kunde tas upp av inspelningen. Alla intervjuer skedde efter en intervjuguide men eftersom informanterna ledde samtalet såg strukturerna i samtalen, med nödvändighet, olika ut.

Av dem som deltog framförde en del att de var osäkra på om de kunde bidra med något till vår undersökning, vilket de påpekade både före och efter intervjuerna. Under alla samtal kändes dock bibliotekarierna bekväma i situationen. I en del fall anförtrodde de sig till oss och berättade personliga saker som hamnade utanför intervjuguiden. Intervjuerna med våra informanter fortskred utan några större problem. Alla intervjuer försiggick enskilt med informanten och utfördes på avskilda platser där vi kunde tala med varandra ostört. Var och en av informanterna tog sig tid till intervjuerna och vi var aldrig under någon tidspress. Vi hann alltid ställa de frågor vi önskade. Längden på intervjuerna varierade då bibliotekarierna hade olika mycket att säga, men i stort sett ställdes samma frågor till alla informanter. Samtalen varade från dryga fyrtio minuter till upp till en timme och tjugo minuter.

4.4.3 Transkribering

Majoriteten av transkriberingarna utfördes direkt efter intervjuerna. Våra intervjuer ägde rum med relativt korta mellanrum och det fanns en potentiell risk för att blanda samman information. På grund av detta prioriterade vi att transkribera så snabbt som möjligt.

Kvale menar att vid en sociolingvistisk eller psykologisk analys är det viktigt att bokstavligt återge det inspelade materialet. Däremot menar han att en viss koncentring av det sagda kan ske även då man skall kategorisera sitt material (Kvale 1997, s. 156). De problem som kan uppkomma i och med detta gäller reliabilitet och validitet. Eftersom vi båda transkriberade materialet var det viktigt att först och främst klargöra tydliga riktlinjer för hur vi skulle gå tillväga vid transkriberingarna.

Ett sätt att öka reliabiliteten eller trovärdigheten, hade varit att skriva ut varsin version av samma intervju på ett icke ordagrant sätt, och alltså fått två tolkningar av samma intervju, för att sedan jämföra resultaten. På grund av vår tidsram hade vi dock inte möjlighet till detta. Vi delade istället upp det inspelade materialet och transkriberade sedan detta ordagrant med pauser, upprepningar, skratt och annat som vi ansåg kunde vara viktigt. Vi läste sedan var och en igenom utskrifterna samtidigt som vi antecknade var vi uppfattat väsentligheter både i det talade ordet och i ansiktsuttryck och dylikt. Vi tror att vi genom våra olika roller i intervjusituationen ökade reliabiliteten. Den av oss som skötte intervjuerna kom ihåg detaljer i samspelet mellan sig själv och informanten, och fick på så sätt ett inre perspektiv på samtalet, medan den av oss som satt bredvid och antecknade fick ett yttre perspektiv. Genom jämförelser av dessa båda perspektiv i förhållande till utskrifter tror vi även att validiteten i vårt skriftliga material ökade.

4.4.4 Etiska överväganden

Vetenskapsrådet har ställt upp fyra grundläggande etiska krav i dokumentet *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Dessa har vi i allra högsta grad tagit hänsyn till. De fyra kraven utgår från det övergripande kravet,

individskyddskravet och är som följer: informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekravet.

Informationskravet uppfyllde vi redan vid en första kontakt. Det e-brev vi sedan sände ut till våra informanter upprepade, och förtydligade, den information de redan fått per telefon. I detta förklarade vi vårt syfte och den metod vi tänkte använda. Vidare meddelade vi informanterna att deras svar kommer att användas anonymt. Denna information upprepade vi även vid det personliga mötet med informanterna. De inspelade intervjuerna, intervjuutskriften och kontaktuppgifterna till våra informanter har behandlats konfidentiellt i enlighet med Vetenskapsrådets krav på konfidentialitet.

Samtyckeskravet är tillfredsställt i och med att våra informanter ställde upp och genomförde intervjun. Enligt nyttjandekravet är det viktigt att göra informanterna medvetna om hur de insamlade uppgifterna kommer att användas. Vi har meddelat informanterna om att de uppgifter vi insamlat endast kommer att användas i denna uppsats. De informanter som efter vår förfrågan uttryckt en vilja att ta del av det utskrivna materialet med sina respektive intervjuer, har fått detta tillgodosett.

5. Uppsatsens referensramar

Eftersom fenomenografin inte förespråkar användandet av specifika tolkningsramar och ansatsen i sig innehåller teoretiska antaganden, har vi valt att använda oss av något som vi kallar uppsatsens referensramar. Vår forskningsfråga, *Vilka uppfattningar finns hos fängelsebibliotekarier rörande informationsförmedling till interner utifrån ett etiskt perspektiv?*, innehåller två steg i forskningsprocessen. Det första är att studera vilka uppfattningar som finns och det andra är att se dessa uppfattningar utifrån ett etiskt perspektiv. Vi har på basis av dessa två steg valt att i detta kapitel presentera och redogöra för begrepp och teorier, som kan utgöra en referensram som vi sedan kan återknyta till i vår diskussion.

Centralt i denna studie är naturligtvis etik och rätten till fri information, vilka är av största betydelse för vår uppsats. Vi kommer även att diskutera informationsbeteende, med fokus på informationsbehov samt bibliotekariens roll i den informationsförmedlande processen, för att kunna knyta detta till vår diskussion.

5.1 Etik

I denna del kommer vi att diskutera begreppet etik, och den för oss mest relevanta normativa etiken. Vi kommer även att ta upp yrkesetik samt presentera en genomgång av vad det finns för bibliotekarieetik och vilka etiska riktlinjer som bibliotekarier har att förhålla sig till.

Robert Hauptman, professor vid St. Cloud State University och redaktör till *Journal of Information Ethics*, är en av föregångarna inom arbete med frågor kring etik och bibliotek. Han menar att etik är viktigt eftersom det hjälper oss att handla ansvarsfullt. Den personen som agerar efter vad hon tycker är rätt och reflekterar över saker agerar på ett etiskt sätt (Hauptman 2002, s. 139). Etik och moral används i dagligt tal ofta som synonymer. Båda har samma ursprungliga betydelse, sed eller vana. Den nuvarande betydelsen av etik är att det är läran om moralen, moralfilosofi (Hedin 1993, s. 9). Enligt religionsforskaren Christer Hedin (1993, s. 9) innefattar etik både praktiskt handlande och teoretiskt reflekterande. Moral å andra sidan innefattar endast det praktiska, hur man faktiskt agerar. Göran Collste, professor i tillämpad etik och verksam vid Linköpings universitet, beskriver deskriptiv etik, metaetik och normativ etik som etikens tre verksamhetsområden. Inom deskriptiv etik beskriver man företeelser som är intressanta ur ett moraliskt perspektiv. Detta undersöks både ur ett historiskt och ur ett nutida perspektiv (Collste 2002, s. 13). Inom metaetiken står etiska begrepp och värderingar i centrum och man behandlar det etiska språket och den argumentation som sker med hjälp av detta (Hedin 1993, s. 49). Torbjörn Tännsjö, professor i praktisk filosofi,

beskriver processen inom normativ etik som ”systematiskt och kritiskt sökande efter korrekta moraliska utgångspunkter att tillämpa vid lösningen av praktiska problem” (Tännsjö 2000, ss. 15-16). Den normativa etikens syfte är alltså att ta reda på vilka normer som ska styra specifika handlingar, hur man ska bete sig i givna situationer.

Det finns olika typer av normativ etik och vad som anses vara moraliskt rätt eller fel, beror på vilken av dessa som tillämpas (Collste 2002, s. 31). I *Inledning till etiken*, tar Collste upp konsekvens som ett sätt att mäta om något är rätt eller fel. Han tar upp tre olika typer av konsekvensetik. Egoism mäts efter måttstocken om en handling är rätt för den som står inför valet att utföra denna. Det är vad som är bäst för den enskilde som står i centrum och som är det enda kriteriet för att handlingen är moralisk riktig. Den etiska partikularismen har många gemensamma beröringspunkter med egoismen och den största skillnaden är att det som är bäst för den referensgrupp man tillhör, är det som är rätt moraliskt (Collste 2002, ss. 32-34). Utilitarismen innebär en strävan efter att göra det som får bästa möjliga konsekvenser för alla inblandade parter (Tännsjö 2000, s. 24). Enligt utilitarismen är en handling rätt om den får positiva konsekvenser för många människor även om enskilda individer kommer i kläm.

Pliktetiken skiljer sig från ovanstående riktningar i det att det inte är konsekvenserna som avgör om något är rätt eller fel. I stället finns vissa plikter som ska uppfyllas för att en handling ska vara rätt (Tännsjö 2000, s. 60). Immanuel Kant utvecklade det s.k. kategoriska imperativet, en princip inom vilken han menade att man ska handla efter särskilda plikter. Vilka dessa plikter är avgörs genom att man när man står inför val bör handla så som man skulle vilja att alla människor skulle handla i samma situation (Collste 2002, ss. 41-42).

Kontraktsteori går ut på att alla människor följer vissa regler som gynnar alla. (Collste 2002, s. 44) Det man inte vill skall drabba en själv, bör man enligt denna teori inte heller utsätta andra för. En gren av kontraktsteori är rätthetsteorin, utformad av filosofen Robert Nozick. Enligt denna är människors individuella rättigheter det centrala. Dessa är rätten till sitt eget liv och sin egendom samt friheten att styra över sitt liv (Collste 2002, s. 47).

Lennart Lundquist, professor i statsvetenskap i Lund, beskriver en distinktion mellan etiska konflikter och etiska dilemman, på så sätt att en konflikt innebär att motsättningar finns mellan två ”hänsyn” och när en är givet rätt. Dilemma är då motsättningar finns men det är inte givet vilket som är rätt och vilket som är fel (Lundquist 1988, ss. 168-170).

Sammantaget brukar alltså etik och moral ofta användas som synonymer. Enligt Hedin (1993, s. 9) utgörs etik av både teoretiskt reflekterande och praktiskt handlande till skillnad från moral som endast berör det praktiska handlandet. Det finns flera olika riktningar inom etik. Den normativa etiken består av flera olika inriktningar och utifrån dessa baseras tankar kring vad som är moraliskt rätt och fel.

5.1.1 Yrkesetik

Yrkesetik bygger på normativ etik (Balslev & Rosenqvist 1994, s. 12). I *Etiken och biblioteken* skriver författaren och bibliotekarien Richard Ohlsson (2007, ss. 51-52) att yrkesetik bygger på den rådande etiken men med yrkesspecifika tillägg. Författaren menar att samma grundläggande etik tillämpas oberoende av yrkesgrupp men att olika yrkesgrupper ställs inför olika situationer i vilka etiska ställningstaganden är nödvändiga.

Ohlsson (2007, s. 55) presenterar olika forskares syn på yrkesetiska riktlinjer och syftet med dessa. Han menar att riktlinjerna skall fungera som stöd för yrkesutövarna, att de skall skydda klienter/patienter mot att bli olämpligt behandlade samt att de skall ligga till grund för att yrkesutövandets förtroende upprätthålls. Att ett yrke utformar egna etiska riktlinjer är ett ställningstagande som innebär att yrkesutövarna kan ställas till svars om de handlar oetiskt (Ohlsson 2007, s. 59). Britt Marie Häggström, f.d. ordförande i DIK (2002, s. 255), skriver att processen att skapa etiska riktlinjer för bibliotekarien har till syfte att klargöra vilket ansvar som vilar på de professionella yrkesutövarnas axlar.

5.1.2 Bibliotekarieetik

Det är orimligt att en gemensam yrkesetik skall kunna tillämpas på alla yrkesgrupper. Däremot omsätter alla yrkesgrupper i praktiken en gemensam etik som bygger på de normer som samhället är uppbyggt kring. Vad som är rätt och fel för en bibliotekarie skiljer sig inte från vad som är rätt och fel i övriga samhället. Bibliotekarien ställs dock inför en rad olika etiska ställningstaganden som andra människor inte gör (Ohlsson 2007, s. 52).

I mitten av 1980-talet utvecklade DIK Bibliotekarieförbundet riktlinjer för referensarbete. Dessa behandlade frågor kring relationen mellan bibliotekarien och användaren. Dessa riktlinjer skulle baseras på informationsfrihet, konfidentialitet och frihet från censur. Respekt för användarens frågor skulle visas och fokus skulle ligga på vad som var av intresse för låntagaren och inte för bibliotekarien (Häggström 2002, s. 253). 1997 skapades etiska riktlinjer för bibliotekarien i Sverige. Häggström (2002, s. 255) beskriver det som att de utgick ifrån tre roller som bibliotekarien kan sägas ha: informationsförmedlare, pedagog och kunskapsorganisatör. Nedan finns en illustration av vad som ingår i de olika rollerna satt i relation till användaren.

Informationsförmedlare	Pedagog	Kunskapsorganisatör
Leverera den efterfrågade informationen	Göra användare informationskompetenta	Bygga upp och sköta bibliotekets resurser
Känna till var och hur man kan hämta relevant information	Arbeta med bibliotekets kulturella funktioner	Katalogisera, klassificera och indexera
Tillgodose användarens informationsbehov		Skapa databaser
Hjälpa användaren att kritiskt granska och sortera informationen		

Figur 2. Tabell över bibliotekariens roller
(Fritt efter text i Häggström 2002, ss. 255-266)

När riktlinjerna skapades var de indelade i tre teman. Det första temat tar upp allmänna attityder hos bibliotekarien, såsom att värna om demokrati. Det andra temat handlar om bibliotekariens inställning gentemot användaren. Det tredje temat rör bibliotekariens attityder gentemot sitt eget och andras yrken, samt bibliotekariens förhållningssätt till arbete (Häggström 2002, ss. 259-260).

Så som de etiska riktlinjerna (DIK 2008) ser ut i dag består de av sju punkter, vilka lyder som följer:

- Bibliotekarien skall utifrån det enskilda bibliotekets mål och dess användares behov, arbeta för att bibliotekets tjänster är mångsidiga, välorganiserade, av hög kvalitet och lättillgängliga
- Bibliotekarien skall värna om de demokratiska värdena
- Bibliotekarien skall bemöta sina användare med respekt och omdöme, opartiskt och jämlikt. Den enskildes rätt till integritet skall skyddas såväl vad gäller personliga förhållanden och erhållen information, som lånat material
- Bibliotekarien skall verka för tillgång till det samlade kulturarvet och till information, oavsett medium
- Bibliotekarien skall vara tydlig i sin professionella roll och vidmakthålla samt utveckla sin yrkesskicklighet
- Bibliotekarien skall visa respekt för andra yrkesgruppers etiska regler och deras professionella kompetens
- Bibliotekarien skall på ett opartiskt sätt arbeta för att förverkliga verksamhetens mål

I magisteruppsatsen *Etik på bibliotek: en kvalitativ studie av ett antal folkbibliotekariers yrkesetiska tankar och erfarenheter* har författarna intervjuat folkbibliotekarierna om deras syn på etik och etiska riktlinjer i sitt yrkesutövande. De flesta av bibliotekarierna som intervjuades tyckte inte att bibliotekarierna behövde några speciella riktlinjer (Byström & Larsson 1997, s. 49). I skriften *Biblioteksetik och bibliotekarieetik* (Rosenqvist 1991, s. 5) menar man att om man inte funderat över etiska frågor i sitt arbete som bibliotekarie, så anser man ofta att det inte behövs några speciella riktlinjer.

Michael Gorman, tidigare ordförande i American Library Association (ALA), låter i *Our Enduring Values. Librarianship in the 21st Century*, sig inspireras av värden och taxonomier utformade av Shiyali Ramamrita Ranganathan, Jesse Hauck Shera, Samuel Rothstein och Lee W. Finks, alla auktoriteter inom biblioteksväsendet. Utifrån detta listar han åtta grundläggande värden inom bibliotekarieyrket: "stewardship", "service", "intellectual freedom", "rationalism", "literacy and learning", "equity of access to recorded knowledge and information", "privacy" och "democracy" (Gorman 2000, ss. 26-27). Flera av dessa punkter behandlar etiska frågor och stämmer bra överens med de svenska bibliotekarieetiska riktlinjerna. Gorman skriver om nyttan med uttalade värden, att:

[...] values are useful and usable because they are standards by which we can assess what we do; measure how near we are to, or how far we are from, an objective; and compare our actions and our state of being to those of others and to the ideals represented by our values. Values also provide a basis for argument and discussion and a set of premises needed for fruitful interaction with other

people and with other groups. In addition to their usefulness as yardsticks to measure our conduct, goals and way of life, values are also psychologically important to individuals and groups. If you are secure in your value system and the beliefs of which it is comprised, then even failure is bearable because your values tell you that what you did was worthwhile and the end you were trying to achieve was honorable. A person secure in her or his values is likely to have robust self-esteem, at least in the sphere of action or being to which those values apply.

(Gorman 2000, s. 7)

Rapporten *Bibliotekaren og samvittigheden – en rapport om nordisk bibliotekar-etik* (1994) behandlar bibliotekarieetik och bygger på en stor intervjuundersökning av bibliotekarier från de nordiska länderna. I undersökningen har man tagit fasta på problematiska etiska frågor inom bibliotekarieyrket. Dessa har man ställt till verksamma bibliotekarier. Enligt rapporten finns en ovilja att vara censurförespråkare och att av andra ses som en sådan. Man hänvisar till den neutralitet som följer med bibliotekarierollen, till professionsetiken kontra den personliga moralen (Balslev & Rosenqvist 1994, s. 201). En av frågorna i enkätundersökningen handlade om huruvida man som bibliotekarie skulle låna ut en bok med titeln "Håndbog i selvmord" till en person som säger sig vilja använda boken till att skriva ett arbete om självmord, som man känner sig osäker på om denna talar sanning. Svartalernativ sträckte sig på en skala från noll till fem där noll stod för "Nej, absolut inte" och fem stod för "Ja, helt säkert" (Balslev & Rosenqvist 1994, s. 275). Av 414 bibliotekarier svarade 129 att de helt säkert skulle låna ut boken. En majoritet, 227 stycken, var mer eller mindre positivt inställda till att låna ut boken. Bara 26 bibliotekarier svarade att de inte alls skulle hjälpa låntagaren. En annan fråga handlade om huruvida man skulle hjälpa en låntagare med "meget voldeligt udseende" att hitta en bok om kampsport, och helst en sådan som beskriver hur man kan sparka ihjäl en annan människa. Här var svaren lite annorlunda. 95 av enkätens 411 bibliotekarier svarade här att de helt säkert skulle hjälpa denne låntagare medan 63 svarade att de absolut inte skulle hjälpa låntagaren (Balslev & Rosenqvist 1994, ss. 49-54).

Sammanfattningsvis skall varje yrke utforma sina egna yrkesetiska riktlinjer, detta för att veta hur man skall agera i specifika situationer och för att man skall kunna ställas till svars för ett etiskt handlande. Det finns speciellt utformade yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier. Dessa består av sju punkter och har funnits sedan mitten av 1980-talet.

5.2 Rätten till fri information

Folkbiblioteket har många olika roller. Vad som är viktigast bland dessa råder det delade meningar om och detta har ofta att göra med vilket perspektiv man utgår från. Folkbibliotekets roll som demokratisk institution samt förmedlare av fri information är sådant som de flesta är ense om är den viktigaste och mest övergripande uppgiften för folkbiblioteket. Här nedan kommer vi att diskutera rätten till fri information samt ta upp några relevanta dokument som har behandlat detta. Motpolen till fri information, censur, kommer även att behandlas, både i folkbiblioteks- och fängelsebibliotekskontext.

Anna Kåring Wagman (2008, s. 9), utredare för Svensk biblioteksforening, skriver i *Bibliotekarien och professionen – en forskningsöversikt*, att forskare pekat på att bibliotekarier anser att det viktigaste i yrket är att säkra fri information till invånarna.

Detta har setts som viktigare än att inneha yrkesgemensamma kunskaper. Detta är även någonting som går igen hos Gorman, då han menar att bibliotekarier skall verka för att försvara rätten till fri information samt tillgängliggörandet av denna. Bibliotekarier skall enligt denna ha de grundläggande värderingarna att människor i ett fritt samhälle skall kunna läsa och se på vad de vill. De skall också, genom sitt arbete, verka för att upprätthålla demokratin. Vikten ligger på att verka för att ge alla människor samma tillgång och möjligheter till information och förkovran (Gorman 2000, s 27). Dock menar Gorman att fri information är en utopi och endast existerar på pappret. Han skriver om situationen i USA där informationsfriheten är inskriven i grundlagen men att denna motarbetas inom alla andra rättsförvaltningsområden (Gorman 2000, s. 88). Också i den svenska grundlagen finns rätten för alla medborgare att inhämta information, samt rätten till fritt yttrande inskrivna. I denna går FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna igen. Artikel 19 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna behandlar rätt till fri information och lyder:

Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att utan ingripande hysa åsikter samt söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser.

(Regeringskansliet, FN:s allmänna förklaring 2008)

FAIFE, Free Access to Information and Freedom of Expression, är en kommitté inom IFLA. FAIFE tillsammans med IFLA har utarbetat en förklaring om bibliotek och intellektuell frihet. I detta dokument står att läsa fem principer om informationsfrihet och det slås i elva punkter fast vad bibliotek bör vara och hur bibliotekarier bör agera. Dokumentet definierar fri information med hjälp av Artikel 19 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, och i dokumentet menar man att ”förpliktelsen i fråga om den intellektuella friheten är ett centralt ansvarsområde inom all biblioteks- och informationsverksamhet” (IFLA:s förklaring om bibliotek och intellektuell frihet 1999).

2001 gav IFLA/FAIFE ut en rapport där man tittade på situationen för intellektuell frihet och censur på bibliotek i 46 länder i hela världen. Om Sverige skriver man i denna att eftersom demokrati och rätt till fri information på bibliotek, och i samhället i stort, ses som självklart diskuteras detta sällan. I rapporten ser man risker med detta och refererar till en rapport från Mälardalens högskola i vilken en utfrågning gjordes, bland politiker och bibliotekarier, angående bibliotekens roll i samhället. Varken politikerna eller bibliotekarierna kunde definiera, vad man i rapporten anser vara den viktigaste uppgiften för bibliotek, förmedling av samhällsinformation till allmänheten (Häggström 2001, s. 190).

5.2.1 Censur

Även om systematisk censur inte utövas på bibliotek så menar Häggström (2002, s. 192) att bibliotekarier själva står för ett visst mått av censur genom sitt dagliga arbete med inköp och referensarbete. Häggström tar som ett exempel på detta upp att vissa bibliotek försvårade tillgängliggörandet av informationsmaterial publicerat av ja-sidan inför EU-valet 1994.

I fängelsebibliotekens begynnelse var fängelsernas predikant den som ansvarade för boksamlingarna och den som bestämde över vilken litteratur som skulle införskaffas. Litteraturen var strikt styrd utifrån ett antal kriterier och var av religiös eller moraliskt uppbygglig karaktär. Från och med 1962 fick man läsa underhållningslitteratur. 1970 fanns det fortfarande kvar censur för skönlitteratur av typen *kärlek 1*, *kärlek 2* och *491*³ samt facklitteratur om sprängteknik, svetsning, brottsutredningar och farmakologi (Källqvist 1970, ss. 10, 23). Häggström (2002, ss. 251-252), skriver i *The Ethics of Librarianship: An International Survey* att en slags omedveten censur utfördes av bibliotekarierna på 70-talet till följd av att det inte fanns någon etisk diskussion. Eftersom endast en utbildning för bibliotekarier fanns förelåg en viss likformighet bland de färdigutbildade bibliotekarierna. Vänsterorienterade åsikter fanns tydligt både bland lärare och elever och många började på bibliotekarieutbildningen av politiska skäl.

Biblioteksförningens enkätundersökning bland fängelsebibliotekarier, som tidigare nämnts, innehöll frågor angående censur och om internerna fick låna vad som helst. Svaren i enkätundersökningen visar på att litteratur som *Mein Kampf*, vapenböcker, en biografi över Hells Angels och böcker om tatueringar har förbjudits på några fängelser. Detta är inte beslut som bibliotekarierna själva har tagit utan det är restriktioner från anstalterna (Bergstedt 2005, s. 11).

I IFLA-rapporten *Guidelines for library services to prisoners* menar man att "[t]he collection management policy/plan should state clearly that no censorship will be applied in the selection of materials, except in such circumstances where an individual title/item is known to cause a threat to prison security" (Lehmann & Locke 2005, s. 14). Uppmaningen att censurera litteratur som kan motverka säkerheten för tankarna till den reviderade paragraf 24 i kriminalvårdslagen som har ett likartat uttryck. Varken rapporten från IFLA eller lagen nämner dock konkret hur detta skall utövas.

För att sammanfatta det hela är bibliotekarier och tongivande organisationer inom biblioteksväsendet, på en nationell och internationell nivå, ense om att det hör till bibliotekens viktigaste uppgifter att förespråka rätten till fri information. Då vi i Sverige har demokrati och biblioteken ger invånarna fri tillgång till information kan en diskussion av informationsfrihet ofta saknas då detta tas för givet. På fängelsebibliotek fanns förr en uttalad censur av viss litteratur. Nu för tiden är det upp till anstalter och bibliotekarier att bestämma vilken information man skall tillhandahålla till interner.

5.3 Informationsbeteende

Processen att identifiera ett informationsbehov, söka information och slutligen använda den, definieras av Tom Wilson, professor och forskare inom informationsvetenskap och verksam vid University of Sheffield, som informationsbeteende (Wilson 1999, s. 249) Vi kommer i detta kapitel att ta upp informationsbehov samt informationsförmedlarens roll. Som vi skrivit tidigare har användarna på anstalt inte själva möjligheten att söka

³ 491 syftar på Lars Görlings roman som blev uppmärksammas på 1960-talet på grund av bokens sociala anklagelse. *Kärlek 1* och *kärlek 2* syftar på en serie noveller som utkom under 1960-talets senare hälft. Novellerna hade ofta pornografisk karaktär och uppmuntrade friare moral (Olsson & Algulin 1998, s. 546, 558).

information. Detta innebär att det helt och hållet vilar på bibliotekariernas förmåga att förmedla den information som krävs för att tillfredsställa de intagnas informationsbehov. Chatman menar i en artikel i *The New Review of Information Behavior Research*, att "[i]nformation behavior can be perceived as a state in which one may or may not act on the information received". Hon refererar i denna artikel till Brenda Dervin, professor vid Ohio State University, som menar att man för att kunna förstå ett informationsbeteende, också måste förstå vad som ledde till att behovet uppkom (Chatman 2001, s. 9).

5.3.1 Informationsbehov

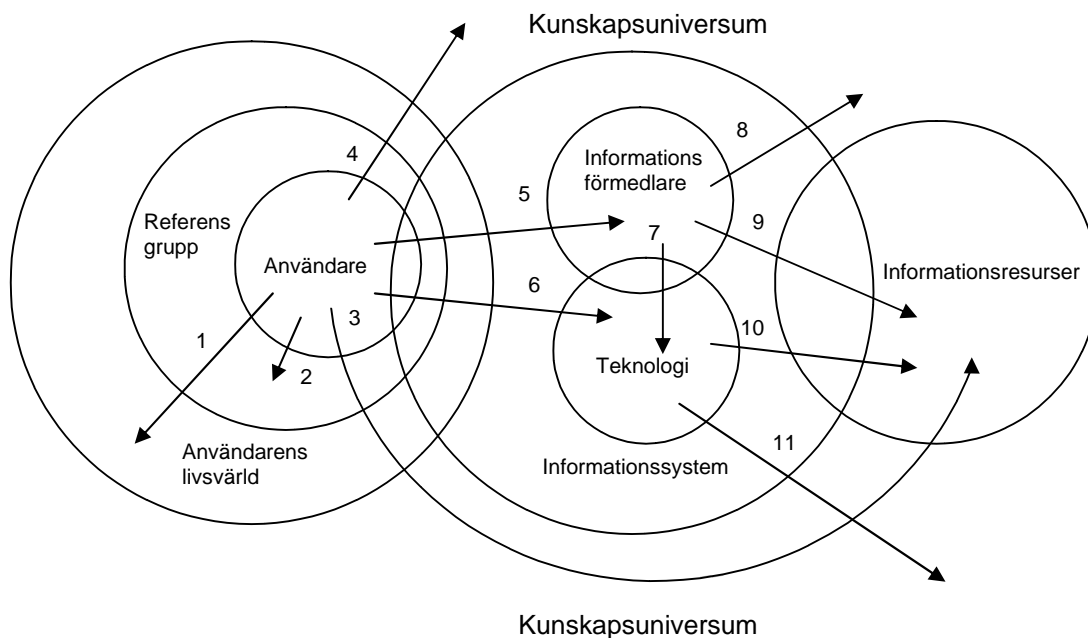
Det finns flera olika sätt att definiera informationsbehov. Wilson menar att man kan bryta ner informationsbehov till grundläggande behov såsom fysiologiska, affektiva och kognitiva behov och sedan härleda dessa till det beteende man tillämpar för att stilla dessa behov (Wilson 1981 ss. 7-8). Det fysiologiska behovet hunger, stillas exempelvis genom att man tar reda på hur man ska göra för att få mat och sedan utför denna handling som leder till att stilla behovet. Att tillfredsställa ett behov är inte samma sak som att tillfredsställa någons uttalade önskan. Andrew Green har i artikeln *What do we mean by user needs?* diskuterat skillnaden mellan behov och vilja när man talar om användares informationsbehov. Begreppet behov, menar Green, utgörs av fyra väsentliga faktorer. För det första är informationsbehov instrumentellt, d.v.s., användaren behöver information för att uppnå någonting specifikt. För det andra går det att diskutera huruvida ett behov verkligen är något man behöver eller om det bara är någonting man vill. Man säger ofta i vardagligt tal att man behöver något när detta något egentligen är något man väldigt gärna vill och därmed tror sig behöva. Den tredje faktorn är att behov ofta refereras till som nödvändiga. Detta sker då någonting anses ha allmängiltiga, positiva värden. Som ett exempel på detta skriver Green (1990, s. 66) menar att "[i]n common speech the word 'need' is often used, as in the phrase 'basic need' or 'human need', to refer to a goal or end that all agree merits satisfaction [...]". Den fjärde faktorn som Green menar utgör ett behov är att innehavaren av behovet inte alltid är medveten om det sanna behovet (Green 1990, ss. 65-67).

5.3.2 Informationsförmedlaren

Wilson (1981) beskriver med en modell vad han kallar *Information-seeking Paths*⁴, relationen mellan användare, informationssystem och informationsresurser. Figuren beskriver användaren i det som Wilson kallar kunskapsuniversum. I detta finns alla kunskapsorienterade fenomen, d.v.s. allt man kan veta. *Life world*, livsvärld, är den miljö där användarens informationsbeteende äger rum. Inom denna finns olika subgrupper bestående av exempelvis fritid, arbete och föreningar. Inom varje sådan grupp finns i sin tur olika referensgrupper. Inom subgruppen fritid är familj och vänner möjliga exempel på sådana referensgrupper. Wilsons modell visar inte dessa subgrupper eftersom han menar att de är för komplexa för att kunna illustreras tvådimensionellt, så därför har vi i återgivningen av hans modell valt att inte heller göra detta. Den stora cirkeln i mitten illustrerar ett av alla de informationssystem som finns tillgängliga för

⁴ Denna modell kallar Wilson i sin senare forskning för "The Context of Information Seeking". Vi har dock valt att kalla denna för "Information-seeking Paths", eftersom vi använt oss av en artikel där denna benämning förekommer.

oss. Detta informationssystem består av en informationsförmedlare, till exempel en bibliotekarie, samt teknologi i någon form, till exempel bibliotekskatalogen. Cirkeln till höger innehåller informationsresurserna, d.v.s. alla de dokument⁵ som kan innehålla information.

Figur 3. *Information-seeking Paths* (Efter Wilson 1981, s. 6)

Pilarna visar användarens olika vägar till information. Wilson har delat in dessa vägar i fyra kategorier. Kategori A, i figuren representerad av nr 1-4, är de sätt på vilka användaren själv söker information oberoende av något informationssystem. Kategori B, nr 5-6 i figuren är de sätt som användaren söker information via ett informationssystem, här genom att till exempel fråga en bibliotekarie (5) eller att söka i en biblioteksdatabas (6). Nr 7-9, kategori C, visar de vägar på vilka informationsförmedlaren söker information till användaren. Slutligen visar kategori D, de vägar som finns för informationssökning av de teknologiska systemen å användarens eller informationsförmedlarens vägnar. Dessa representeras i figuren av nr 10-11 (Wilson 1981, ss. 6-7).

Denna modell, i en modifierad version, kommer vi att återvända till i vår diskussion i kapitel åtta. Vi kommer att diskutera informationsförmedlarens roll i anstaltskontexten utifrån denna modell.

Anders Ørom, verksam vid Danmarks biblioteksskole i Aalborg, har skrivit om bibliotekariers olika identiteter. I en artikel publicerad i danska tidskriften *Biblioteksarbejde*, redogör han för sex av dessa. Tidskriftsnumret är ett temanummer om organisationsändringar bland de nordiska folkbiblioteken (Ørom 1993, s. 39). Tre av de av Ørom identifierade identiteterna är klassiska identiteter och tre är identiteter som

⁵ Med dokument menar vi alla kunskapsbärande element d.v.s. även människor och ting och inte endast representationer av kunskap.

påverkats av samhällsutvecklingen. Bland de klassiska identiteterna, lägger den första, *kulturformidleridentiteten*, fokus på att förmedla god kultur och inom denna är kunskapen om litteratur det centrala. I den andra, *fagreferentidentiteten*, är specialkunskaper det viktigaste. Bärare av denna identitet är specialiserade på ett fackområde. Bärare av dessa båda identiteter arbetar enligt Ørom med innehållsbaserat förmedlingsarbete. Detta utgår från bibliotekariernas egen kultur- och vetenskapssyn. *BDI-identiteten* bygger på den mer hantverksmässiga sidan av biblioteksarbetet, de kunskapsorganiserande elementen, d.v.s. sådant som katalogisering, klassifikation och referensarbete. Ørom menar att utvecklingen från 60-talet och framåt givit upphov till nya identiteter hos bibliotekarier. En identitet som sprungit ur samhällssynen, är *socialarbejderidentiteten*. Bland annat blev det under 70-talet viktigt att se till sociala och individuella behov hos användarna och att tillfredsställa användarnas behov är, i denna identitet, det centrala. Från att kunskapen varit i fokus i kultur- och fackidentiteterna, är nu de individuella behoven hos användarna i centrum. Ørom skriver i artikeln att uppsökande arbete är idealet för bärare av denna identitet. På grund av att andra organisationer i allt större utsträckning fått ett behov av informationshantering, har bibliotekariers traditionella kunskaper anpassats till andra verksamheter. Bibliotekarier som till exempel arbetar inom företagsvärlden möter andra utmaningar. Ørom kallar dessa för bärare av *informationsorganisatoridentiteten* och menar att inom denna identitet ligger vikten vid att kunna förstå organisationens informationsbehov och att utarbeta skraddarsydda informationssystem för denna. Den yngsta av de identiteter som Ørom urskiljer är *informationsformidleridentiteten*. Bibliotekarier med denna identitet är de som arbetar med tekniska informationsförmedlingssystem och som ser tekniken som det viktigaste sättet att förmedla information. Denna skiljer sig starkt från till exempel *kulturformidleridentiteten* inom vilken exempelvis bokprat skulle vara ett idealt sätt att förmedla information (Ørom 1993, ss. 37-40).

Det är viktigt att påpeka att vi, då vi talar om informationsförmedling och bibliotekariernas informationsförmedlande arbete, inte med detta avser Øroms *informationsformidleridentitet*. Denna skiljer sig väsentligt från bibliotekarierna i denna studie då dessas arbete i högsta grad är innehållsorienterat och inte teknikorienterat. Vi kommer i kapitel åtta att diskutera vilka av dessa bibliotekarieidentiteter som kan antas av fängelsebibliotekariernas i deras förmedlingsarbete på anstalterna.

Peter Ingwersen och Irene Wormell, båda verksamma vid Biblioteksskolen i Köpenhamn, beskriver i fem steg den process informationsförmedlaren går igenom då denna står inför ett informationsbehov. Det första steget består av två delar där det första delsteget är att ta reda på vad användaren egentligen är ute efter, vilket är det egentliga informationsbehovet bakom den faktiska frågan i en referenssituation. Del två i detta första steg är att försöka förstå vilka kunskaper som saknas hos användaren. Det andra steget är att välja vilken typ av resurser som bäst kan användas för att hjälpa användaren. Passar det till exempel bäst att söka i en databas eller är det lämpligare att använda sig av ett index i ett referensverk. Här ingår även att utvärdera dessa resurser och att vid behov revidera dem. Det tredje steget är att rent praktiskt söka i dessa resurser utifrån resursernas egna förutsättningar. I steg fyra utvärderar informationsförmedlaren, tillsammans med användaren, de resultat man fått fram, de representationer av den eftersökta informationen som återfunnits, för att de ska kunna avgöra hur bra dessa

stämmer överens med användarens informationsbehov. Slutligen i steg fem analyseras processen och informationsförmedlaren lagrar såväl positiva som negativa erfarenheter av denna. Tilläggas bör, att de olika stegen i processen kan ta olika vändningar och man kan behöva hoppa tillbaka till föregående steg. Diskussion med användaren och dennes feedback är en viktig del av processen (Ingwersen & Wormell 1990, ss. 37-38).

5.3.3 Informationsförmedlaren i en anstaltskontext

Michael Gorman menar att det inom all biblioteksverksamhet till fattiga, maktlösa och mindre socialt bemedlade finns det en större vilja att vara behjälplig (2000, s. 81). Han beskriver vikten av bibliotekariearbete på anstalt med att "[a] prison librarian can turn a life around – an awesome responsibility but one that is in the best traditions of the service ethic of our profession" (Gorman 2000, s. 86). Han menar att då läs- och skrivkunnigheten är låg på fängelser har ökade läs- och skrivkunnigheter visat sig vara ett effektivt botemedel mot att hamna i fängelse igen efter frigivande. Han menar att läsningens betydelse för människor i isolering på exempelvis sjukhus och i fängelser kan ha större betydelse än för andra då dessa människor har ett större behov av verklighetsflykt. På anstalter kan denna även fylla en större funktion. Läsningen på anstalter menar Gorman kan bidra till att man utbildar sig och kommer vidare i livet (Gorman 2000, s. 86).

I en rapport från Statens kulturråd, *Bibliotekens särskilda tjänster. Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* (1999, ss. 138-139), har man kommit fram till att det viktigaste i de särskilda tjänsterna är engagemanget hos personalen, i de flesta fall bibliotekarier. Man menar att bibliotekarierna inom särskilda tjänster är biblioteket personifierat för många äldre användare eller användare med funktionshinder.

Sammanfattningsvis har vi här redogjort för informationsbeteende. Vi har tagit upp definitioner på informationsbehov. Vi har även presenterat Wilsons modell *Information-seeking Paths* för att tydliggöra för informationsförmedling och bibliotekariens roll i detta. En redovisning av Øroms sex olika bibliotekarieroller har även presenterats för att diskutera bibliotekariens roll som informationsförmedlare. Slutligen har vi relaterat informationsförmedlaren till en anstaltskontext.

6. Resultatredovisning

I denna resultatredovisning kommer vi att presentera det material som kommit fram under våra intervjuer, och som skall ligga till grund för vår analys. Materialet kommer att presenteras i sex olika teman med utgångspunkt från vår intervjuguide. Vart och ett behandlar ett specifikt område för vår undersökning. De olika delarna inleds med *låntagarna*, vilket innefattar redovisning kring läsvanor, efterfrågan och referenssamtalen på anstalterna. Det andra temat tar upp *riktlinjer*, finns det några riktlinjer som bibliotekarierna måste följa och i så fall; hur ser de ut? Det tredje temat redogör för om det finns någon kunskap kring *lagändringen* samt hur man ser på denna ändring. Det fjärde temat berör *informationstillgången* och vad det är man får låna och har tillgång till på anstalterna. Det femte temat behandlar *synen på användaren* med fördomar och ansvar som perspektiv. Det sista temat redogör för *etisk problematik*, vilket innehåller frågor kring fri tillgång till information samt hantering av problematiska frågor. Innan de olika temana presenteras kommer en genomgång kring resultat som handlar om bibliotekariernas olika förutsättningar och förhållanden som framkommit under intervjuerna. Detta för att ge relevant bakgrundsinformation som kan bidra till att ge en bättre helhetsbild.

I våra citat har vi använt tre punkter för att visa på en paus i samtalet. Då vi i citat använder klammer kring tre punkter avser detta att citatet antingen inte börjar från början eller att citatet fortsätter och att vi har brutit mitt i en mening. För att hålla våra informanter och deras anstalter anonyma har vi i en del citat behövt ta bort information och i dessa fall döljs detta med alternativ information inom klammer, t.ex. blir ”hon” omskrivit till [personen] eller [den]. Då information inom parentes presenteras är detta upplysning om saker som varit självklara under intervjun men som inte framgår genom skriven text eller att citatet syftar på någonting som framkommit tidigare i intervjun och som man syftar tillbaka till.

6.1 Förutsättningar och förhållanden

Våra nio informanter arbetar alla under skilda förutsättningar, både vad gäller ekonomiska och praktiska förhållanden. De har dock alla ett folkbibliotek som sin huvudbas och arbetar mot en anstalt en viss procent av sin tjänst. Alla anstalter har uppfört avtal med det bibliotek där informanterna arbetar. Avtalen ser emellertid olika ut och några revideras årligen medan andra har haft samma avtal som löpt under flera år. I uppgörelserna finns huvudlinjer som beskriver hur verksamheterna skall bedrivas samt vilken budget som bibliotekarien har att röra sig med. Anstalterna köper alltså en bibliotekstjänst ifrån ett bibliotek och det är upp till den enskilda anstalten hur de vill att tjänsten skall se ut, och vilka resurser man är beredda att avsätta för

biblioteksverksamhet. En del av informanterna har varit närvarade vid uppförandet av avtalen medan andra inte ens har fått ta del av själva avtalet.

De anstalter som informanterna arbetar mot skiljer sig i flera avseenden. Alla anstalter har dock någon form av sluten avdelning, majoriteten består av helt slutna avdelningar. Det finns både anstalter där det endast sitter kvinnor, eller endast män, och en del har ungdomsavdelningar. Det rör sig om anstalter med mellan ett 30-tal platser till anstalter med över 200 platser. Anstalterna representeras av säkerhetsklassningarna D och E⁶, och några omfattar långtidsdömda, däribland livstidsdömda interner. Säkerhet och närvarande av anstaltspersonal skiljer sig på de olika anstalterna. Några bibliotekarier har vårdare med sig hela tiden vid sina besök medan andra sköter sig, i fråga om upplåsning av dörrar mm, relativt självständigt.

De besök som bibliotekarierna gör på anstalterna, i fråga om biblioteksverksamhet, ser ut på flera olika sätt. Några har ett fysiskt rum på anstalten i form av ett rum endast avsett för biblioteksverksamhet, andra har ett utrymme med några bokhyllor, som knappast kan gå under benämningen bibliotek, några har en bokvagn som man kör fram och ställer vid en viss plats varje gång och en fjärde möjlighet är att anstalterna besöks av bokbuss, där internerna kommer in i bussen. En del anstalter har flera avdelningar där biblioteksverksamheten, i fråga om det finns ett fysiskt rum eller ej, ser olika ut beroende på avdelning. I de fall man har fysiska rum till sitt förfogande är dessa i några fall låsta då bibliotekarierna inte är där men i de flesta fall är medierna tillgängliga under övrig tid också. Majoriteten av informanterna besöker anstalterna varje vecka medan ett fåtal gör besök varannan vecka. Det antal timmar som bibliotekarierna befinner sig på anstalterna skiftar, men minimum är en halvtimme i veckan och som mest tre timmar per vecka på en och samma avdelning. Genomsnittet är ca två timmar per vecka. Utöver den tid bibliotekarierna är på anstalterna finns tid avsatt för reservationer, inköp, informationssökningar och andra allmänna praktiska saker. Både bibliotekarier och interner (utifrån vad bibliotekarierna säger) tycker att det är för lite tid som de har till sitt förfogande på anstalterna.

Alla informanter säger att de trivs med sitt arbete. Några har arbetat mot samma anstalt i nästan tjugo år medan andra bara arbetat något år inom uppsökande verksamhet. Flera nämner att man kan få höra fler skällsord och otrevligheter på biblioteket men att stämningen oftast är trevlig på anstalterna.

Generellt gäller för informanterna att kontakt med andra bibliotekarier i samma situation nästintill är obefintlig. En del kan rådgöra med sina föregångare då de fortfarande arbetar kvar vid samma bibliotek och vid några bibliotek arbetar det andra bibliotekarier som har uppsökande verksamhet till häkten. De flesta av informanterna har deltagit vid någon konferens riktad till fängelsebibliotekarier, men dessa konferenser förekommer sällan. Majoriteten av informanterna skulle önska en ökad kontakt med andra fängelsebibliotekarier och skulle kunna tänka sig att det hade varit ett bra sätt att ventilerat problem som kan dyka upp i arbetet eller ett allmänt utbytande av erfarenheter.

⁶ Anstalterna klassas från A-F där A-E är slutna anstalter och F är öppna anstalter (se kapitel 3.2).

6.2 Låntagarna

Detta tema handlar om uppgifter som framkommit om låntagarna i relation till deras läsvanor, vad de efterfrågar samt hur referenssamtalen ter sig. Då informanterna talar om vilka läsvanor som internerna har är svaren i stort sett enhetliga. De flesta menar att en del interner är vana läsare, där läsning är något som förekommer även i deras fria liv, medan andra intagna aldrig läser. Många kan inte heller läsa speciellt bra och någon informant nämner att lättlästa böcker är populära. På flera anstalter utgör interner med annat modersmål än svenska majoriteten, vilket gör att de läser mindre då det kan vara problematiskt att få tag på böcker på ett språk de behärskar. Två av informanterna svarar så här på hur läsvanorna ser ut på anstalten:

[...] det är ju inte så brett intellektuellt, så att säga. Det är någon äldre, som kan lite mer, lite mer intellektuell, seriös. [...] de efterfrågar nobelpristagare och seriösa författare. Det gör ju inte dagens svenska unga interner. Många har ju svårt att läsa över huvud taget.

[...] sen är det ju väldig skillnad, en del läser ingenting och en del läser ju väldigt avancerade böcker.

När våra informanter talar om vad det är för material som efterfrågas får vi varierande svar. Trots att de flesta spontant menar att det är samma slags litteratur som man efterfrågar på folkbiblioteket som på anstalterna, nämner de dock några genrer eller något ämne som urskiljer sig. Deckare och thrillers är ofta efterfrågade men på någon anstalt är detta något som är lite efterfrågat.

Det som efterfrågas mest är faktiskt fantasy. Det är en drömvärld, en flyktvärld för dem. Så det är inte alls de här psykopatiska massmördarna, det vill de inte ha.

Självbiografier, kroppsbyggarböcker, tatueringböcker, litteratur som handlar om f.d. kriminella, antikvitetsböcker, religiösa böcker samt självutvecklingsböcker är några av de ämnen som framkommer i flera intervjuer. Sedan finns det mer ”udda” ämnen som efterfrågas, så som böcker om pittbullterriers. Några informanter nämner de förutfattade meningarna om vad som man tror att interner skall efterfråga:

[...] man tänker sig att när man är på anstalten att de ska fråga efter vapen, porr, porrtidningar och allting, men samma frågor får vi här [syftar på folkbiblioteket], eller så att säga, även här får man frågor efter porrlitteratur och på våra datorer surfar man på porrsidor, även om man loggar in med personligt lånekort och allting.

Ett par informanter urskiljer en tendens till att det är en viss typ av litteratur som efterfrågas på grund av att det är status bland internerna. Man säger till exempel:

[...] den här Monster [...] Cody Scott, som är en sådan klassiker på alla anstalter [...] vi har den bara på engelska men den ska, man ska ju låna ändå för att det är, det är liksom status att låna den [...] jag tror den är rätt så svår att läsa på engelska men man ska ju låna den, och man ska stå i kö på den i alla fall, för att det är lite status på något vis.

Referenssamtal med internerna är något som det överlag finns brist på tid till. I många fall fungerar referenssamtal med internerna på samma sätt som med ”vanliga” låntagare med undantag för informationssökningar på Internet, då detta i nästan alla fall är

omöjligt eftersom tillgång till datorer och Internet inte existerar. Någon säger att ”det finns ju alla möjliga sorters frågor”. Flera informanter nämner att det ofta kan bli lite stökigt då många vill ha hjälp samtidigt och de kan bli otåliga, då kan ett referenssamtal med en låntagare bli svårt att få till stånd. Några anser att referenssamtalen ofta handlar om någon bok som de vill ha, där låntagare känner till titeln och det är lätt att lokalisera boken, medan andra tycker att referenssamtal med internerna är besvärligare än med ”vanliga” låntagare.

Jag får vara lite detektiv, vad är det de egentligen vill ha [...] fjärrlån, det kan ju vara rätt så knepigt. Ibland så har vi dem inte, boken finns inte i hela Norden överhuvudtaget, så att då är i princip loppet kört.

Och en annan säger:

Det är kanske frågor som man inte får annars och som rör sig om, om saker som, som kanske kräver lite kanske mer av en som bibliotekarie, som man kanske inte är van vid. [...] det kan röra liksom naturvetenskapliga förlopp [...] saker som man själv inte känner till så väldigt mycket. [...] man måste fråga rätt så mycket eftersom man själv inte förstår sig på ämnet.

Sammanfattningsvis kan man se flera likheter, men även skillnader i informanternas svar kring internernas läsvanor, efterfrågningar och referenssamtal.

6.3 Riktlinjer

Detta tema tar upp information som kommit fram angående vad det finns för riktlinjer på anstalterna kring biblioteksservicen, vad man får och vad man inte får låna ut, samt hur bibliotekarierna känner inför riktlinjer. När vi talar om riktlinjer nämner flera av bibliotekarierna att det som finns tillgängligt på biblioteket skall vara tillgängligt för internerna som för vilken låntagare som helst. Men riktigt så är det inte trots allt. Många restriktioner avser medietyp. Filmer finns inte tillgängliga för några internerna att låna, och cd-skivor och tidskrifter lånas bara ut på några anstalter. Man menar att det beror på stöldbegärligheten att man har dessa restriktioner. Vad gäller litteratur är det olika svar på vad det finns för riktlinjer. På frågan om det finns några restriktioner på anstalterna om vad man får lämna ut till internerna så svarar man:

Nej, egentligen inte, det är väldigt flytande, ibland får man ta ställning till det själv om, det är inte så att jag på något sätt har skrivit under något papper där det står att man inte får lämna ut vissa saker eller så utan man får liksom ta det från fall till fall.

Själva avtalet är inte reglerat vad de får ta eller inte ta, det står inte någonting om olika restriktioner, som egentligen sen kommer i praktiken.

Det har inte varit så att det varit några direkta riktlinjer. Då har vi diskuterat de här mer, vad ska jag säga, praktiska och etiska frågorna, vad gäller tillgång till, vad dom har tillgång till av vårt bestånd så har ju principen varit den att, att har biblioteket köpt in det så får, så får dom intagna låna det, därför att man ser väl från anstaltens sida också det att, ser biblioteket som någon slags kvalitetsfaktor [...] vi köper inte in vad som helst heller [...] principen är ändå att man ska erbjuda samma service som, som allmänheten.

Med avdelningschefen, då frågade jag om det är något jag inte får ta dit liksom, är det någon begränsning, är det något material jag inte får, då säger de nej [...]

Majoriteten har inte några uttalade riktlinjer men det finns en del uttalade förbud. En informant berättar att när denne började arbeta mot anstalten presenterades muntliga riktlinjer om vad man inte fick låna ut:

[...] blev det också muntligt sagt att ingenting om Hells Angels, medicinala växter och naturligtvis vapen skulle in.

Det finns delade meningar om man anser att det är bra med uttalade riktlinjer och om man skulle önska fler riktlinjer och anvisningar. Majoriteten anser inte att de vill ha fler riktlinjer, någon är tveksam och det finns de som är positiva:

Jo, men jag tror att det är bra om det finns riktlinjer att, jo jag tror på det.

Någon anser att det beror på förhållandet till ledningen:

Mycket beror nog på vad man har för relation till, till personalen där och så, och till cheferna där, för att så som det har varit de senaste åren så har jag, trots att vi inte haft några tydliga riktlinjer på det sättet, så har ju i alla fall jag känt mig rätt så trygg med, med att, att det går att fråga om det skulle vara så.

Från några informanter önskas inte striktare riktlinjer utan istället en bättre kommunikation med ledning och personal på anstalterna. Några av bibliotekarierna har någon form av kontaktperson på anstalten men på flera platser saknas detta.

Boken *Svensk maffia* som har varit omtalad i media (se kapitel 2.3) tar de flesta av bibliotekarierna upp. Några har fått restriktioner från ledning att de inte får köpa in eller låna ut den till internerna, medan på en del anstalter har man köpt in flera exemplar och det är en bok som lånas ut flitigt. Några av bibliotekarierna som lånar ut *Svensk maffia* blir förvånade då man berättar att andra anstalter har förbjudit boken.

När man frågar dem om de har några egna riktlinjer för sig själva är det flera som berättar om litteratur som de undviker att ta med till anstalterna.

Jag tycker inte om att ta med böcker om sådan här våldsamma, psykopatiska massmördare till exempel. Det tycker jag att de kan vara utan.

Förhållandena kring informanternas riktlinjer visade sig vara annorlunda på flera sätt, en del har fått strikta order om viss litteratur som ej får komma in på anstalterna medan andra inte fått några riktlinjer överhuvudtaget.

6.4 Synen på lagändringen

Kunskapen om att lagen för kriminalvård på anstalt ska ändras på ett sätt som kan komma att påverka vilken litteratur som kan förmedlas till interner finns inte hos alla informanter. Dock har majoriteten, sex stycken, hört talas om att det skall⁷ ske någon förändring i lagen. Bibliotekarier som känner till ändringen har varierande kunskap om den. Någon är mycket insatt medan andra bara har vaga aningar om vad som förändrats och endast hört talas om det. Tre av informanterna har ingen aning om omarbetningen av lagen och de har inte fått någon information från anstaltsledningen heller. Av dem som hade vetskap om de nya restriktionerna har endast någon även diskuterat detta med anstalterna.

[...] jag vet inte hur de resonerar, personalen och liksom själva kriminalvårdschefen, men det verkar som att kriminalvårdschefen är positivt inställd mot lagen, lagförslaget var det då vid årsskiftet. Men det verkar inte som att [chefen] tycker att det är besvärligt eller att det inte borde finnas. Fast vi har aldrig just pratat om, men när det kom upp, då verkade som att [chefen] är rätt så positiv mot det. Sen vad personalen tycker det är lite svårt att veta. Men det är inte någon som pratat med mig liksom om något mer om det.

Men de övriga har inte haft någon diskussion med ledning eller personal på anstalterna, vilket några anser är besvärligt.

[...] vi måste ha en tydlighet från vår, från anstaltens ledning [...] för att inte vi ska hamna i den, den svåra situationen. [...] har vi inte diskuterat vad det skulle gälla specifikt. För det svåra med det här är ju, ska man göra upp generella regler [...] eller är det personspecifika.

Medan andra inte ser något problem med det:

Nej, vi har inte diskuterat det än och [personen] som är avdelningschef där [...] [chefen] har inte heller sagt någonting om det. [Chefen] tycker ju att vi använder vårt sunda förnuft.

För att alla skulle kunna ta del av den paragraf som ändrats i kriminalvårdslagen fick alla bibliotekarier under intervjuerna ta del av utskrifter av lagändringarna och de kunde läsa igenom dem i lugn och ro. Informanternas reaktioner på ändringen är lite olika, en del blir upprörda medan andra inte tror att det kommer att påverka dem.

Det är egentligen inga skillnader, vi har följt de riktlinjer tidigare också, faktiskt med vårt omdöme och sunda förnuft.

Majoriteten av bibliotekarierna ser problem med den nya lagen, de anser den vara svårtolkad och har en del negativa synpunkter kring den. Några känner sig osäkra på vem som skall göra bedömningarna av vad som kan påverka säkerheten eller pågående behandlingar. Några pratar om maktrelationer och påverkan på rättigheter:

[...] det är en ojämlik relation som det är frågan om mellan en intagen och personalen, en maktrelation kan alltid missbrukas.

⁷ Intervjuerna utförs innan den första april 2008, så den nya lagändringen hade inte börjat gälla än.

Jag tror väl också att en sådan här lag det blir väl, kommer väl tyvärr lite grand att bero på vem, vem det är som sitter som, som chef för anstalterna [...]

[...] blir ju censur, man riskerar att ju det blir censur. Så det blir väl så mycket de kan inkräkta på individens fri- och rättigheter.

Någon annan talar om svårigheterna kring gränsdragningar:

[...] vem drar gränsen. Det kan bli väldigt knepiga gränsdragningar ibland. Som det här med vad som är stötande. Var drar man gränsen där? Alltså, om man tänker på nakenhet till exempel. Vad är naket, egentligen och är det ok att visa en tjej i bikini?

Sen som sagt var gränsdragningen går för var någonting är skadligt, det kan ju vara totalt oskyldig litteratur som plötsligt blir det.

[...] det tycker jag åter igen är upp till den enskilde individen så att säga, alltså man måste titta på det enskilda fallet hela tiden.

[...] att det blir väldigt, ganska godtyckligt, tror jag.

En av informanterna är orolig för lagändringen och är mycket negativ till ändringen. Bibliotekarien förstår inte hur litteratur kan vara skadligt för någon och menar att de nya förbuden inte leder något vart.

Jag måste säga att jag är väldigt tveksam inför den nya lagen som begränsar att, det blir väldigt mycket censur, alldeles för mycket censur [...] Men absolut inte att en vanlig självbiografisk bok kan vara skadlig, det där däremot kan jag inte förstå.

Jag ser inte på vilket sätt böckerna kan motverka behandlingen, för det sägas att det är just de böckerna som motverkar behandlingen av intagna som ska förbjudas eller svartlistas, jag kan liksom inte se anledningar till det [...] jag kan inte komma på någon anledning på vilket sätt kan en bok bli skadlig för någon, speciellt inte de böckerna som biblioteket köper in, de är ju ändå granskade, det är ingenting som kommer från några skumma förlag eller sånt [...] som ändå finns tillgängligt överallt för vanligt folk och egentligen inte, man ska inte säga att interner inte är vanligt folk, utan de är ju annorlunda på det sättet att de är frihetsberövade, men å andra sidan varför ska de skilja sig så. Nej, jag kan inte hitta något bra i den nya lagen.

Flera av informanterna framför en önskan om att de hoppas att deras arbetsuppgifter inte kommer att förändras nämnvärt. De tycker inte om tanken att anstalten skall lägga sig i mer och ha större kontroll över hur de sköter sitt arbete. De flesta anser att de klarar av att göra korrekta bedömningar kring litteratur som det ser ut nu.

6.5 Informationstillgång

Detta tema behandlar vilken typ av medier som internerna har tillgång till och i vilken utsträckning. På alla anstalter har internerna möjlighet att låna böcker. Hur länge man får låna och hur många böcker man får låna varierar. Avtal reglerar i vissa fall hur mycket böcker som bibliotekarierna kan ta med i de fall som böckerna kommer från ett huvudbibliotek. För en av anstalterna gäller enligt avtal att:

[...] det ska vara en deposition på 50 böcker 4 gånger om året.

Några anstalter har ett eget bestånd. I vissa fall består detta av böcker som skänkts av bibliotek eller frigivna interner. I andra fall köper bibliotekarierna in böcker som finns stationerade på anstalten. Referensböcker ska finnas på anstalterna och lånas inte ut av biblioteken. Någon bibliotekarie uppger att denne hellre köper in det mesta än att använda sig av huvudbibliotekets bestånd.

[...] en del tycker de väl att vi ska köpa själva [skratt]. Annat, ja... vi lånar ut cd-skivor men det är de inte så där jätteförtjusta i heller. Det är ju lite svinn också, det är det.

Andra lånar i huvudsak från huvudbiblioteket och köper endast in sådant som är väldigt populärt och som det är lång väntetid på. På cirka hälften av anstalterna lånar man ut cd-skivor och tidskrifter. De bibliotekarier som inte lånar ut dessa medier uppger att anledningen till detta är stöldbegärligheten i materialet.

Vi tar inte några tidskrifter härifrån heller dit ner, för det går inte. Det försvinner. Och sen försökte jag att ta med, låna ut cd-skivor, det gick inte heller.

Ett bibliotek lånar, på grund av svinnet, endast ut klassisk musik men ej hiphop och hårdrock. En anstalt har ett eget bestånd av cd-skivor och filmer eftersom detta material inte kan lånas från huvudbiblioteket. Att man inte lånar ut filmer beror i de flesta fall på stöldrisk och i vissa fall på att lånetiden för film är såpass kort att det inte är praktiskt möjligt att låna ut.

På de flesta anstalter representerar ett lånekort hela institutionen vilket innebär att man inte vet vem som lånat vilket material. På en anstalt där man tidigare inte fick låna tidskrifter och cd-skivor har man återinfört detta efter att man börjat med individuella lånekort för internerna. Detta har minskat svinnet. Vissa anstalter lånar ut äldre tidskrifter och tidningar. Någon anstalt får huvudbibliotekets tidningar efter två veckor.

På de anstalter där internerna har tillgång till Internet sker detta i någon form av undervisningskontext, i skola eller studiecenter. Ingen anstalt ger fri tillgång till Internet. Någon bibliotekarie har tillgång till Internet på anstalten men uppger att detta använder man endast undantagsvis då man inte kan hjälpa internerna på annat vis. På en anstalt har man löst problematiken med att bibliotekarien har OPAC nedladdat i datorn med en dags fördröjning.

Ungefär hälften av bibliotekarierna använder sig av möjligheten att fjärrlåna. Internationella biblioteket i Stockholm används av de flesta bibliotekarier som fjärrlånar, för att bättre kunna tillgodose behoven hos de interner som talar språk som inte finns representerade i någon större utsträckning på folkbiblioteken. Denna möjlighet upplevs som mycket positiv. Det är stor variation i hur mycket bibliotekarierna fjärrlånar. En bibliotekarie uppger att man fjärrlånar ca 2ggr/år medan de andra uppger att man fjärrlånar mycket.

De som inte fjärrlånar uppger anledningen till detta vara att det blir för dyrt och krångligt om materialet försvinner.

Nej, nej det gör vi inte. Det är... det är för stor risk. Nä, man har gått på en hel del minor där, man har på något sätt... vi hade en fin bok om [...] som vi lånade ut och den försvann ju. [...] hellre köper jag då in.

Som framkommit här så ser möjligheterna till skilda medier och informationskällor olika ut för några av anstalterna. Då tidskrifter är självklara på en del anstalter lånas de inte ut på andra, och för några är det självklart att man skall fjärrlåna medan andra undviker det. Orsakerna till detta anges främst vara de kostnader som blir då dyrare medier så som cd och film försvinner. Stöldriskan är hög. Ett sätt att lösa detta problem verkar ha varit personliga lånekort då man annars inte kan spåra vilken intern som lånat vad.

6.6 Synen på användaren

Detta tema tar upp hur bibliotekarierna uppgger sig se på sina användare på anstalterna och hur relationerna till dem ser ut. De flesta bibliotekarier säger att de inte tänker på att låntagarna på anstalten är kriminella, men man kan inte undgå att det ändå finns där i bakhuvudet.

Nej, inte mer än att man vet att saker och ting försvinner... men...[skratt] nej, sen är det klart att det finns i bakhuvudet hela tiden. [...] jag försöker att inte ha förutfattade meningar om personer.

[...] även om man vet att de har gjort någonting som har lett till att de är i fängelse och det betyder att de måste ha gjort någonting ändå, mer eller mindre allvarligt, men när man träffar dem där och pratar med dem då blir det liksom, det blir en annan bild när man pratar med en människa, när man bara hör på tv eller liksom den och den har gjort det och det och då tänker man "vad hemskt, vad är det för människa" men när man träffar den människan och pratar med den och ser att det, oj liksom, vilken snäll människa eller nej, det blir en annan bild.

De bibliotekarier som arbetar på anstalter med olika avdelningar upplever att de har lättare att glömma att låntagarna är kriminella på vissa avdelningar men att medvetenheten om att deras målgrupp är kriminell är störst bland dem som arbetar på anstalter med ungdomar och missbrukare.

Bland ungdomarna blir ju lätt den här, vad man ska säga, ja högstadiejargongen eller vad man ska säga. Man ska, ja tuppmetningen och, och man ska vara tuff inför varandra och någon ska vara ledare och så där va.

Flera bibliotekarier är av åsikten att många av internerna i grund och botten är bra människor som hamnat snett p.g.a. dåligt sällskap och dåliga familjeförhållanden. Ett citat ger uttryck åt en mycket vanlig åsikt:

Många som har alltså, många som har hamnat snett av, på grund utav att man har växt upp fel och kanske hamnat med fel folk. Man kan säga att det är väldigt olika... personer, kan man säga som är däruppe (på anstalten). Det är väldigt olika nivå på dem. Sådana som kanske inte är så begåvade och sådana som är smarta och sådana som är ja... kanske har en psykiatrisk diagnos, det vet man ju inte.

En bibliotekarie uttrycker det som att:

Det är vanliga människor ju som haft, för det mesta, lite otur i livet.

och en annan säger att:

[...] jag tror själv det faktiskt att mycket hänger på omständigheter. För att vi sitter här nu det är som vi kanske hade lika gärna kunna sitta på någon anstalt, under vissa omständigheter. Så det är... man ska inte vara så himla kaxig.

Det sätt som de flesta bibliotekarier görs medvetna på att deras målgrupp är kriminell, är att mycket av materialet som tas till anstalterna blir stulet.

Böcker försvinner så otroligt lätt... genom anstalten, sen får man ju komma ihåg att de är professionella när det gäller att dölja saker och ting.

En del material tenderar ju att försvinna, väldigt snabbt, alldeles för snabbt liksom. Om man då, då blir man ju förstås lite restriktiv med att ge det [...] och då får man lite såhär, kanske, godtyckligt kanske att man ger dem, den ena kanske men inte den andre om man känner att det är någon som verkar pålitligare än den andre, alltså lite så faktiskt får man känna av lite personerna, men visst man kan ha fel med det också, någon person som känns väldigt pålitlig och så och som sedan kanske inte var det, men då är det så [...]

Vissa av bibliotekarierna arbetar även på häkte och refererar ibland dit. Återkommande åsikter i inställningen till de intagna är att på häktet är man inte dömd än. Man säger sig därför ha lättare för att bortse från kriminaliteten.

På häktet är det extra enkelt för att på något sätt, för att, där är det ju ändå, de är ju inte dömda, de kan ju vara oskyldiga och sen så på, på anstalten så får man, ja man är så illa tvungen att stänga av ju för att man kan inte tänka på det.

Gällande fördomar så menar man att detta är något som alla har men att man anser det viktigt att kunna bortse från detta i sin yrkesroll.

Ja, fri från fördomar är väl ingen egentligen, även om man tror att man är det. Så det är klart att man har men det försöker jag väl att... det ska ju inte påverka min roll där som bibliotekarie, det ska det ju inte och det hoppas jag inte att jag låter det göra.

Två bibliotekarier uttryckte sina tankar om arbetet på anstalt innan de började sin anställning.

[...] man har ju väldiga fördomar kanske annars om ... verksamheten så där att man ska bli... nerslagen och så där med en gång ju och att här kommer man och är bibliotekarie [...]

Jag tror alla som börjar åka till en anstalt är lite på sin vakt och liksom föreställer sig hur de ska vara och vad som kan hända och eh... men de, på den här anstalten så är de väldigt såhär trevliga i allmänhet.

De flesta upplever att de fördomar man hade innan man började arbeta i verksamheten motbevisats under den tid man arbetat. En bibliotekarie menar att arbetet på anstalten snarare har fungerat som en "fördomsmurbräcka".

[...] om man har beställt ett fjärrlån så kanske det kan vara lite knixigt men låntagaren är väldigt angelägen om att få det också sen så, och sen så tänkte man att "Fanken den här kommer nog jag att bli av med" liksom, sådär. Men sen så kommer boken tillbaka. Alltså att det är, det är... det är ju en liten knäpp på näsan mot en själv också, på så sätt.

Inga bibliotekarier har fått veta vad de individuella internerna sitter inne för även om det av vissa anstalters profil går att utläsa vad de gjort, exempelvis de anstalter där endast narkotikadömda eller endast sexualbrottslingar sitter. De flesta bibliotekarier säger bestämt att de inte vill veta vad de enskilda har gjort.

Jag vet ju inte om de andra, alltså vanliga låntagare som kommer till [biblioteket], deras bakgrund, jag behöver inte veta de som kommer där heller.

De flesta är osäkra på om det har någon betydelse för deras yrkesutövande om de vet vad de enskilda internerna gjort. Några menar att det kan det nog ha även om de uttryckte det som att de i sin professionella roll strävade efter att bortse från detta. Påpekas bör att detta skilde sig åt beroende på anstaltens karaktär och märktes mest på anstalter med "grövre" brottslingar. Bibliotekarierna menade att man försöker bete sig mot internerna precis som mot andra låntagare. En bibliotekarie säger att:

Man vill ju inte att det ska vara någon skillnad. För det är ju ändå så att om man nu säger igen att vi kommer ju... är ett bibliotek och vi kommer dit för att de ska kunna ha möjlighet till att läsa eller ja eller göra det man gör på bibliotek den korta stunden vi är där, och låna då. Och då ska det ju vara samma, precis som det är att de som kommer till biblioteket [...] Men ibland kan jag ju känna så liksom att jag kanske blir, alltså att jag blir överdrivet artig, överdrivet tillmötesgående [...] Man känner att man absolut inte vill att det ska vara annorlunda.

På några anstalter är inga vakter direkt närvarande och i de flesta fall upplever man inte detta som ett problem. Några bibliotekarier har dock varit med om konfrontationer men inga har lett till att något allvarligt inträffat.

Vid några sällsynta tillfällen kände jag att det kanske skulle vara bra att någon alltid är med men i stort sett känner jag inte någon rädsla i att och det har aldrig hänt någonting som skulle liksom initierade att jag skulle känna mig, att jag skulle känna mig otrygg. För det sägs ju liksom att den osynliga regeln att präst och bibliotekarie ingen ska röra men å andra sidan, man vet aldrig. Hittills har det inte hänt någonting men man vet aldrig.

De flesta bibliotekarier uppger tidsbrist som en huvudfaktor till att de inte får en personligare relation till de intagna. Man hinner mest lämna böcker och ta nya beställningar. På flera anstalter kommer alla på en gång och det blir stökigt. På de anstalter där internerna sitter kort tid hinner man inte få en relation till dem. I några fall har bibliotekarierna fått en mer terapeutisk roll. En bibliotekarie berättar om en intern som öppnade sig för denne:

[...] där blev det ju så att man liksom ännu mer tog [internerna] till sig och liksom högen blev högre varje vecka som [internerna] skulle ha (fler böcker). Man gjorde allt för att stötta [personen] liksom. Så det... Ja, jag vet inte det. Så blev det med [den personen] i alla fall.

Jo, det bli ju så, speciellt med de som sitter länge. Då vet man ju precis vad de läser, så det blir ju. Den här, gillar [internerna] troligen jo, så tar jag boken med mig, så det blir ju att man liksom lär känna, lär känna deras läsvanor.

Flera bibliotekarier uttrycker att man ser sitt uppdrag som bibliotekarie på en anstalt som att:

Det ingår ju i bibliotekarieyrket att hålla någon slags neutral, professionell hållning. Samtidigt som man måste ju visa, alltså att man bryr sig. Det får ju inte vara så att man blir helt nollställd.

Sammanfattningsvis vill bibliotekarierna i regel att situationen och servicen för användarna skall vara så lik ett vanligt biblioteksbesök som möjligt. Man medger att man har fördomar men det verkar vanligare att dessa motbevisas än bekräftas. Våldigt sällan har man känt sig hotad och ingen har råkat illa ut på sin arbetsplats trots att vakter inte alltid är närvarande. En del bibliotekarier har lätt för att engagera sig och ser på målgruppen med större känsla av ansvar. Man eftersträvar opartiskhet och anser det viktigt att bibehålla sin yrkesroll som bibliotekarie.

6.7 Etiska frågor

I detta stycke kommer vi att redogöra för hur bibliotekarierna tar ställning till olika situationer och hur man resonerar etiskt kring dessa. Bibliotekariernas syn på censur och internernas rätt till fri information behandlas liksom huruvida man tycker att internernas informationsbehov kan tillfredsställas genom bibliotekstjänsterna.

Vissa bibliotekarier upplever att kontakt och samarbete med anstaltens ledning och personal inte fungerar tillfredsställande. I vissa fall har man från dessas sida lagt sig i på ett, ur bibliotekariernas synvinkel, obehörigt sätt.

Det finns någon vårdare jag haft en diskussion med, då han försökte, fick för sig: – Amen, kan inte du kolla lite, sa han om vad du ger dem och så där och försöka... och är du osäker så kan du väl ta... Alltså jag kan inte jobba så, jag har inte fått några... då måste jag få direktiv från ledningen här om detta och jag har inte fått sådana direktiv, att det ska vara några begränsningar. Jag utgår ifrån att allt material som vi har på biblioteket är liksom inget farligt, så att... jag har inte fått några andra direktiv från ledningen.

En annan informant berättar om sina känslor i och med att personal på anstalten bett bibliotekarien anteckna om vissa interner var särskilt angelägna om att få vissa böcker.

Dels så kände man då att nu, nu kom man då in på nu, nu fick jag helt andra arbetsuppgifter som inte alls har, har, rör mig i min yrkesroll så att... Jag ska inte vara angivare [...]

Några bibliotekarier berättar om att man i bestraffningssyfte stängt biblioteket.

Informant – Men sedan de sista månaderna så har det väl blivit en kollektiv bestraffning och då får man inte besöka biblioteket.

Intervjuare – Jaha, vad tycker du om det?

Informant – Det tycker jag är bedrövligt.

Informant – Nja, jag tror det var en vecka som de straffades, och så tog de in sådan här förmåner som de har haft. De fick ingen post och ingen privat post och inga besök eller någonting.

Intervjuare – Och ingen biblioteksverksamhet?

Informant – Nej, så blev det ju.

De flesta bibliotekarier är ense om att internerna bör ha tillgång till folkbibliotekens hela bestånd och att det inte föreligger någon fara i att de har detta.

[...] samma fria information som man har tillgång till på ett vanligt folkbibliotek, tycker jag men på samma sätt som vi inte tillhandahåller allting så... så går ju gränsen där, kan jag tycka.

De flesta bibliotekarierna uppger att de tror att de kan tillfredsställa internernas informationsbehov.

[...] hittills har jag känt att det har gått bra, att de fick information som de ville ha även när det gäller information från Internet, i och med att de inte har Internet, och de jag har kunnat skriva ut och ge det till dem.

De problem man ser gällande detta gäller främst icke svensktalande interner.

Ja, någorlunda, ja, det tycker jag, ibland så är det väldigt svårt, alltså det är ju många som inte är så bra på svenska då kan det vara svårt att förstå vad de egentligen menar vad de är ute efter [...]

Alla håller inte med:

Nja, det skulle nog behövas mera, kanske. Det tror jag. Det skulle, alltså förr i alla fall så var du ju så att de frågade rätt mycket efter tidningar och sådant det skulle ju vara, många sådana här utländska tidningar ligger ju på nätet, att man skulle få tillgång till att läsa dem, det skulle vara en bra service tycker jag.

[...] nej, det känner jag inte egentligen, det är svårt, jag har inte de verktygen där uppe, i och med att jag har det väldigt begränsat, alltså papper och penna.

De flesta uppger att det inte händer särskilt ofta att man är tveksam till vad man ska låna ut och inte, utan att de intagna i de allra flesta fall efterfrågar böcker från bibliotekets ordinarie bestånd. Det händer dock att man blir osäker på vad man kan låna ut eller bistå med för information och vissa tar då stöd i kontaktpersoner eller annan anstaltspersonal. De som inte har kontaktperson eller dylikt tror att det skulle vara ett stöd att ha tillgång till detta.

[...] han kollade aldrig liksom vad jag tog dit. Utan det var bra att ha honom om jag var osäker på någonting [...] då var han på något sätt min kontaktperson, jag kunde alltid ringa och rådgöra om allting, om andra saker också, fast vid ett enda tillfälle gjorde jag det när det gällde en bok och då vill han inte att jag skulle ta in den heller, en sådan om mc-gäng, [...] ja, i alla fall gängbok, men annars, han brukade aldrig kolla vad jag tar eller det var precis när jag började men inte mer än så.

Vad gäller fri informationstillgång ger dessa frågor upphov till viss problematik. Man tycker att det ideala vore om internerna hade fri tillgång till information men anser samtidigt att de inte kan ha det. Orsakerna till detta varierar. Ungefär hälften av våra

informeranter uppger skälet till detta vara att det kan vara befogat för att det ska vara ett straff och därför ska man inte ha exakt samma rättigheter som andra människor.

[...] det måste kännas att man sitter inne.

Det får ju inte vara precis som i verkliga livet. Då är det ju ingen mening med fängelset.

Några bibliotekarier tycker att det beror på vad den intagne gjort och att man därmed får se på fall till fall.

Det var en svår fråga [skratt]. Det var en svår fråga. Alltså det får man nästan se till varje individ. [...] De kan ju låna alla böcker hos oss och det är klart att där kan ju vara... kan ju inspirera till nya brott. Inte vet jag. Eller hur man ska kringgå vissa saker eller, det kanske... Alltså det får de reda på ändå.

[...] jag tycker sådant där är väldigt individuellt va, att det är, det är svårt att göra, att säga rent generellt att nej, den kan vi inte låna ut till någon anstalt utan jag, jag tycker det beror på den enskilde låntagaren hur man ska tänka och tycka.

Gällande Internet så tycker de allra flesta att internerna inte kan ha full tillgång till detta. Många bibliotekarier gav dock uttryck för tvetydiga känslor gällande detta. I de flesta fall var det huvudsakligen säkerheten som man ansåg vara problematiskt.

[...] nej, i princip inte kanske, alltså om vi nu ser det vida begreppet information så förstår jag ju att det finns en säkerhetsaspekt här som måste komma in då. Men åter igen, material vi har på biblioteket det tycker jag, det är för allmänheten och allmänheten ingår de väl i så att där blir det ju, men där säger jag ju emot mig själv samtidigt då för de har ju inte tillgången till Internet då, som allmänheten har på samma sätt. Men då kommer liksom kriminalvårdspolicyn in eller lagar, eller säkerhets, de har ju dem att tänka på också förstås. Och sen om de borde ha, jag vet inte, det finns ju den här diskussionen de har ju, de är straffade efter något och de har gjort något och då ska de straffas, ja... det ska ingå i straffet, ja, jag vet inte, det... det blir det ju förstås. Men säkerhetsaspekten får jag väl återkomma till då, det är ju det.

På en anstalt var problemet lite annorlunda:

Ett av problemen är ju då att man försökte ta kontakt med sina offer [...] antingen brevledes då eller via Internet.

Och de flesta tycker att det är svåra frågor att svara på:

Jag vågar inte ta ställning till det, det är ju, då får de ju i så fall spärra sidor, så de får ju inte den informationen helt enkelt.

Några bibliotekarier tror att det kan finnas en risk i att förbjuda visst material och resonerar som så att förbud kan ha motsatt verkan.

[...] risken finns ju att om man, som här då vill begränsa vissa saker så kanske man, man kanske får en slags falsk känsla av att, nu har man hjälpt till att förhindra någonting medan man kanske då, kanske snarare har gjort tvärtom. Risken finns ju till exempel med begränsning av pornografi att man, att i stället så är det någonting som däms upp, ett behov som däms upp inombords som sen då får utlopp när de väl kommer ut.

[...] det är ju lätt att bara förbjuda också och tycka att nu är problemet löst. Utan det kan ju snarare vara så då att man gör tvärtom.

[...] på något sätt känns det som att det har påvisats att förbud leder inte någonstans, så jag menar även om det är någon som är dömd för sexual-, som sexualförbrytare då på något sätt, det kan ju bli att den personen på något sätt kan ventileras sina behov genom att titta på bilder och inte liksom ha det i sitt huvud som exploderar när man träffar någon. Så det kanske liksom, det blir värre, att [...] det blir någon sorts abstinens och abstinensen leder alltid till något [...]

Alla bibliotekarier uppger dock att de inte anser att internerna har samma möjligheter att få sitt informationsbehov tillfredsställt som resten av medborgarna. Det främsta skälet till detta menar man är att internerna inte har tillgång till Internet.

Intervjuare – [...] tror du att du kan tillfredsställa deras informationsbehov?

Informant – Alltså det jag hade önskat egentligen, i den bästa av världar så skulle de ha tillgång till Internet, varje dag. Man kanske kunde ha något filter, det kanske man kunde ha men då ja...

Intervjuare – De borde ha mer tillgång än vad de har?

Informant – Jag tycker att de borde ha mer tillgång.

Intervjuare – Skulle de ha helt fri tillgång?

Informant – Nej, det är väl tveksamt. Det är tveksamt. Men alltså de skulle ju själva kunna söka information. [...] Ibland så måste man ju ha tillgång till Internet för att klara sig naturligt så det... ja det är ju knepigt.

En annan anledning som man uppger är att man inte kan få tillgång till information lika snabbt som intagen. Detta kan ibland ge upphov till missnöje.

[...] beställer man någonting så förväntar man sig att det ska finnas där veckan efter, även om man då förklarar liksom att det är så här många i kö och att de här böckerna cirkulerar inte bara här [...]

Alla bibliotekarierna framhåller vikten av biblioteksverksamheten. Orsakerna till detta är lite olika men de allra flesta ser biblioteksverksamheten som ett viktigt avbrott i en annars mycket inrutad vardagen. Att verksamheten kommer utifrån och inte är en del av anstalten tror man är av stor betydelse.

Det var någon som sa det en gång, en intagen, att när man går in där på [biblioteket] så glömmer man helt bort den där anstaltsvärlden, man är, då är man verkligen ute, när man går in där, det känns som man var fri.

Alltså på samma sätt som jag ju går på hemmen då... så ser jag ju den sociala verksamheten eh som att, det ingår ju att man ska prata en stund och, och så och kolla läget så att säga med de äldre. Det är inte bara att åka dit och dumpa några böcker så att... jag anser ju att det ingår som en del i jobbet. Och sen anser jag ju då också att vi kommer ju dit för att underlätta och för att hjälpa till i liksom det dagliga och jag förstår ju att det är tufft att sitta i den miljön dag ut och dag in.

Några bibliotekarier menar dessutom att flera intagna använder litteratur för att förkovra sig i olika saker för att efter fängelsevistelsen kunna använda sig av kunskaper tillägnade på fängelset i en eventuell yrkeskarriär av det lagliga slaget.

[...] om de har varit i branschen och knyckt lite saker så har de ju byggt upp en ganska så stor kunskap och det bidrar till en hel del intressen som man kan vidareutveckla, som inte behöver betyda

kanske [...] Sen vet man ju inte, det kan ju hjälpa deras återanpassning kanske [...] vara medhjälpare i den delen av konstvärlden.

En del bibliotekarier anser att viss litteratur kan vara ett sätt att komma vidare i livet på ett mer psykologiskt plan:

[...] den här biten där man verkligen kan kanske bearbeta det som man har varit med om då och det som har inträffat så det kan man göra väldigt bra med böcker [...]

och andra menar att:

[...] man kanske inte ska överdriva effekten av litteraturen om man säger så.

Bibliotekarierna anser att biblioteksverksamhet på anstalt har en stor betydelse. Främst för att det ger internerna ett avbrott i vardagen. En del bibliotekarier upplever dilemman i situationer då de är osäkra på vilken information de ska bistå internerna med. Andra ser för självklart vad de kan lämna ut och inte. Det kan vara bra att ha en kontaktperson om man känner sig osäker. Bibliotekarierna anser att informationstillgången är sämre för interner än för fria människor. De flesta tycker att det är så det bör vara.

6.8 Sammanfattning av resultatredovisning

Vi har här ovan redovisat en del av den information som framkommit under våra intervjuer. Det är en del skillnader mellan de förhållanden som fängelsebibliotekarierna arbetar under där den största handlar om i vilken form, bokbuss, bokvagn eller fysiskt biblioteksrum, som biblioteksverksamheten sker under. Bibliotekarierna arbetar utifrån olika riktlinjer på anstalterna och har delade meningar kring restriktionerna likväl som ändringen i lagen. De har olika förhållningssätt till internerna och har olika tankar kring hur stor informationstillgången skall vara på fängelser.

Den information som framkommit här ovan är presenterad utan någon analytisk framställning. I följande kapitel för vi en analys av materialet då vi presenterar våra beskrivningskategorier.

7. Beskrivningskategorier

Här följer olika beskrivningskategorier av vårt fenomen. Då vårt fenomen informationsförmedling till internerna är ett omfattande fenomen har vi delat in det i fyra aspekter. Dessa aspekter utgör betydelsefulla delar av informationsförmedling till internerna. Beskrivningskategorierna har vuxit fram under bearbetning av materialet och resultatredovisningen i kapitel 5. Genom att vi analyserar differenser och likheter ur vårt intervjumaterial har vi fått fram olika beskrivningskategorier med uppfattningar som handlar om fenomenet informationsförmedling. Dessa är baserade på det empiriska materialet och är inte förutbestämda och följer inte de teman som presenterades i kapitel sex. Utfallsrummet, som är själva kärnan i analysen, utgörs av den gemensamma helheten, det vill säga alla de sammantagna uppfattningarna i alla beskrivningskategorier.

Våra beskrivningskategoriers inbördes förhållande utgörs av det horisontala systemet (vilket vi redogör för i kapitel 4.1.2). De är därmed utan inbördes rangordning och uppfattningarna är jämbördiga. Den turordning som beskrivningskategorierna här presenteras i följer inte de teman som finns i kapitel sex.

Analysen handlar inte om enskilda informanternas uppfattningar om fenomenet, utan baseras på skilda uppfattningar om detta oberoende av vilken person utsagan har sitt ursprung från. Detta innebär att en och samma informants utsagor kan motsäga varandra och därmed återfinnas i form av citat i flera beskrivningskategorier inom samma utfallsrum.

7.1 Uppfattningar om internerna som användargrupp och hur man som bibliotekarie förhåller sig till dem

Vi har kunnat urskilja fyra olika kategorier som berör hur bibliotekarierna uppfattar sina användare och därmed hur man förhåller sig till dem. Man kan inte komma ifrån att det är en speciell användargrupp som man arbetar mot. Uppfattningarna handlar om hur man ser på internerna och vilken relation man har till dem.

Den första uppfattningen handlar om att det inte går att bortse från att låntagarna faktiskt är kriminella och sitter inlåsta för ett brott. Trots att man inte tänker på att de är kriminella hela tiden så finns det ändå i bakhuvudet och det är något som inte går att ignorera. Om man frågar bibliotekarierna om de tänker på att användarna är kriminella så är det spontana svaret ofta nej men i utsagorna finns en innebörd som motsäger detta.

A. Det är omöjligt att bortse från att användarna är kriminella

Intervjuare – Tänker du på att de är kriminella?

Informant – Nej det tänker man inte på. Jag menar en del är ju... sådana som man inte skulle vilja möta en mörk kväll, va. Men de flesta är väl inte något... ja. Men jag, nej jag tycker inte att det är så stor skillnad, faktiskt. [...] Nej jag vet inte. Jag försöker behandla jag försöker i alla fall behandla dem likadant.

[...] de där fördomarna försöker man ju att inte ha... och det hoppas jag då att i alla fall i min profession att jag inte har dem fördomarna och sen kan jag ju ha dem hemma alltså det får man ju skilja på. Det... det är ju där i den situationen som jag ska vara då lite neutral men ändå... hur ska jag säga... alltså man ska... Samtidigt som man ska vara neutral så måste man ändå få en kontakt på nåt sätt, bygga ett förtroende. Och det gör du ju oftast genom att du på något sätt är lite personlig eller att du vänder dig just till den människan där. Det är ju någonting som är... en konst faktiskt.

Intervjuare – Tänker du på att de är kriminella [...]?

Informant – Nej, inte mer än att man vet saker och ting försvinner... men...[skratt] nej, sen är det klart att det finns i bakhuvudet hela tiden. [...] jag försöker att inte ha förutfattade meningar om personer.

Nej, jag får ju hålla min roll, det är klart att det, det påverkar väl, alltså det är väl omedvetet, om det påverkar till den personen, men jag får ju hålla min yrkesroll där oavsett. För det är inte det som det handlar om när jag möter dem. Mitt möte med dem, när jag är där, är jag där av en viss anledning.

Informanterna hänvisar ofta till sin yrkesroll då vi talar om användargruppen. Man anser att det i bibliotekaryrket ingår att vara en opartisk förmedlare av information samtidigt som man skall vara medmänsklig. Att bibliotekarierna går igenom säkerhetsprocedurer för att komma in på anstalterna och att de är begränsade i sina yrkesverktyg påverkar troligen medvetandet om att det är en speciell kontext som man befinner sig i och att användarna inte har samma förutsättningar som låntagare i det fria.

Den andra uppfattningen handlar om att man förhåller sig på ett speciellt sätt och uppfattar användaren utifrån vilket brott personen har utfört. Bibliotekarierna vet inte specifikt vilka brott som internerna sitter inne för, men i de flesta fall vet man vilken inriktning av brott som anstalten har och i en del fall har internerna själva berättat vad de utövat för brott.

B. Hur man förhåller sig till användaren beror på det brott denne gjort sig skyldig till

Informant – [...] Alltså jag hade inte klarat såhär pedofiler som mördar småflickor, Helenmördaren till exempel, det skulle jag aldrig, det hade min moral inte tillåtet, jag hade inte kunnat, jag hade inte, jag tycker till syvene och sist har man faktiskt ansvar för sitt liv själv. Man kan ha otur, det går illa, visst, men när man, det är ingen förståelse, hur en vuxen kan tortera en liten 6-årig flicka, hålla henne inlåst i en vecka innan hon dör, sådant där. Jag kan inte förstå den ondskans mekanism och där skulle jag inte kunna gå, där hade jag bara sagt ifrån direkt att där vill jag inte gå.

Intervjuare - Då skulle du känna att du inte skulle klara av det?

Informant - Nej, då skulle, jag skulle inte veta hur jag skulle förhålla mig, inte vela och vara mjälig, jag skulle inte ens veta om jag kunde vara förstående, om jag skulle kunna vara korrekt, neutral. Jag skulle inte vilja utsätta mig för det. Jag tycker det är beundransvärt att någon vill jobba där de befinner sig.

Det har alltså med brottets natur att göra, hur man ser på internen. Det är svårt att vara neutral om man vet vad internen är dömd för och det är då svårare att veta hur man ska förhålla sig. Det är alltså brottet i sig som är problemet, är man dömd för grova brott som bibliotekarien anser är hemska så dömer man personen utefter detta. Man tvivlar på sin opartiskhet i fråga om att tillgodose informationsbehovet.

Den tredje kategorin handlar om att man uppfattar internerna utifrån deras personlighet. Det är användarnas personlighet, oberoende av vilket brott dessa har begått, som påverkar hur man uppfattar dem. Det är individen, som person, och dennes sätt som påverkar bibliotekarien och därmed hur dennes förhållande till internen är.

C. Hur man förhåller sig till användaren beror på dennes personlighet

Bibliotekarierna anser att det är lättare att bemöta internerna på samma sätt som användare i det fria om de inte utmärker sig på något sätt. Agerar de på samma sätt som vanliga människor så kan man lätt glömma bort att det är brottslingar man arbetar med. Det är lättare att ge service till personer med ett trevligt bemötande oavsett om de är intern eller inte.

[...] de som är mest som vanligt så att säga, som är som mest som vanligt folk det är de som sitter på [-]avdelningen och därför är det lättast att bemöta dem också för att de är som folk är mest [...] och det är ju både lite otäck och lite men, så är det ju man stänger ju av det så att, och sen vet man ju som sagt inte riktigt vad folk sitter där för heller ju [...]

[...] man har ju ofta kanske en föreställning om att människor som har gjort sådana grymma saker liksom mot andra människor att de kanske skulle se ut på ett visst sätt, små horn i panna och svans [skratt] eller någonting sådär, alltså man är ganska förvånad när man kommer dit och det är vissa som, hur har den människan kunnat hamna här, ser jättebra ut och är väldigt såhär, jag vet inte blida och trevliga och konversanta och det är väldigt svårt att förstå ibland.

[...] för det blir ju också det konstiga, även om man vet att de har gjort någonting som har lett till att de är i fängelse och det betyder att de måste ha gjort någonting ändå, mer eller mindre allvarligt men när man träffar dem där och pratar med dem då blir det liksom, det blir en annan bild när man pratar med en människa, när man bara liksom hör på tv eller liksom den och den har gjort det och det och då tänker man "vad hemskt, vad är det för människa" men när man träffar den människan och pratar med den och ser att det, oj liksom, vilken snäll människa eller nej, det blir en annan bild [...]

Den fjärde beskrivningskategorin innebär att man är av uppfattningen att engagemanget blir större från bibliotekariens sida då man arbetar mot kriminella.

D. Engagemanget blir större då man arbetar mot denna användargrupp

Inom denna kategori ryms utsagor om att bibliotekarierna känner ett slags ansvar gentemot internerna. Man kan skönja en empati mot användarna och en vilja att hjälpa till lite extra. Det blir liksom extra viktigt att det bli rätt eftersom användarna har så begränsade möjligheter att få tillgång till information. Man vill i flera fall även se det som att man kan bidra till internernas återanpassning i samhället.

Alltså där blev det ju så att, och nu hade vi bara [internens] version naturligtvis, ingenting är ju svart eller vitt men där blev det ju så att man liksom ännu mer tog [internen] till sig och liksom högen (med böcker) blev högre varje vecka som [internen] skulle ha. Man gjorde allt för att stötta [internen] liksom. Så det... Ja, jag vet inte det. Så blev det med [den specifika internen] i alla fall.

Jag vill försöka göra det där besöket så bra som möjligt alltså jag kommer dit en gång varannan vecka, och då vill jag att det ska, att de ska tycka att det är meningsfullt att jag är där och det...

[...] det är klart, det är ju en annan utmaning på ett sätt, jag menar det är väldigt roligt om någon till exempel genom att vi har besökt dem har fått upp ögonen för vissa saker, som har insett eller lärt sig att förstå sig själva, sina liv och som är, man har ju ändå det i bakhuvudet så att säga att de kan använda litteraturen på ett annat sätt än inte bara förströelse utan att lära sig någonting om sig själva och det ansvaret har man ju lite själv tycker jag att de ska få bra böcker så att de kan förändra sina liv och den där, vad ska jag säga, inställningen har man inte på samma sätt när det gäller vanliga [användare] då att man inte vill pracka på någon för att de ska bli bättre människor av vissa böcker och sådär. Fast lite så kan det ju vara på anstalten att man då vill, vill att boken ska ha en stor uppgift eller vad man ska säga.

Dessa fyra beskrivningskategorier handlar om uppfattningar om internerna som användargrupp och hur man som bibliotekarie förhåller sig till dem. Uppfattningarna skiljer sig åt dels i fråga om man kan bortse från att användarna är interner och dels om man bemöter dem beroende på deras brott eller deras personlighet. En av uppfattningarna är att engagemanget från bibliotekariens sida ökar just för att man arbetar mot interner.

7.2 Uppfattningar om informationsbehovet

Dessa beskrivningskategorier ger uttryck åt uppfattningar hos bibliotekarierna kring frågor om fångarnas informationsbehov och om de anser att de kan tillfredställa det. Enligt vår analys kan man skönja tre beskrivningskategorier. Uppfattningarna rör sig från att man anser att man kan tillfredställa internernas informationsbehov till uppfattningen att det finns begränsningar i hur man kan tillfredställa informationsbehovet. Den första beskrivningskategorin lyder:

- A. Informationsbehovet är tillfredställt så länge man kan ge internerna vad de frågar efter

I materialet så svarar många spontant ”ja” på frågan om de kan tillfredställa internernas informationsbehov. Man funderar inte riktigt över vilka informationsbehov som finns utan man anser att om de frågar efter en viss bok och kan man ge dem den så är behovet tillfredställt. Det är endast efterfrågningarna som är uttryck för behovet och om dessa kan tillgodoses så är informationsbehovet uppfyllt.

Intervjuare – Känner du att du kan tillfredställa informationsbehovet hos dem?

Informant – Ja, jag känner det faktiskt. Hittills har det varit bra, då känner jag, utom i de, liksom några sällsynta fall [...] Men hittills har jag känt att det har gått bra, att de fick information som de ville ha även när det gäller information från Internet, i och med att de inte har Internet, och de jag har kunnat skriva ut och ge det till dem.

Och då visade sig att den boken fanns på ett av filialbiblioteken. Så nästa gång så hade var ju den med så då var [internerna] ju, alltså oh, ja Gud så bra [...] Så då känner man ju liksom, ah, det var jättebra nu fick [internerna] precis det [internerna] ville. [Internerna] kanske kände att biblioteket det är jättebra, tänk att de kunde ha den.

Den andra beskrivningskategorin innefattar uppfattningen att trots att biblioteksservice till internerna är begränsad så känner man att man kan tillfredsställa deras informationsbehov.

B. Internernas informationsbehov kan tillfredställas trots att tillgången till information är begränsad

Man anser sig kunna tillfredsställa informationsbehoven samtidigt som man ändå är medveten om att det finns begränsningar. Begränsningarna i sig anser man sig inte kunna påverka.

Intervjuare – Tror du att du kan tillfredsställa informationsbehovet hos internerna?

Informant – Jadå, det tror jag för de vet ju att de har tillgång till fler böcker än de som finns där i rummet, utan de kan ju beställa från hela vårt bestånd. Däremot gör vi inga fjärrlån, vi beställer inga böcker som vi själva inte har, utan bara det vi har här.

Intervjuare – Köper ni in?

Informant – Ja, sen köper vi ju in.

Intervjuare – Det är ni som bestämmer?

Informant – Ja, det är vi som bestämmer.

Intervjuare – Anser du att de har samma möjlighet till informationsförsörjning som vanliga låntagare?

Informant – Nej, de har de ju inte. Nej, de har de ju inte.

Intervjuare – De kan inte få det?

Informant – Nej, vi lånar ju inte ut dvd till exempel. Mycket begränsat med cd-musik.

Den tredje beskrivningskategorin innebär uppfattningen att bibliotekarien känner besvikelse över att man inte kan tillfredsställa internernas informationsbehov i den utsträckning som man skulle vilja kunna.

C. Informationsbehovet tillfredställs inte i den utsträckning som är önskvärd

En del informanter uttrycker besvikelse över att man är begränsad i sin yrkesroll. De talar om vilka begränsningar man har i fråga om utlåningsmöjligheter av medier som finns tillgängligt för ”vanliga” låntagare. Det kan även vara att det kan vara svårt att kommunicera med personer som inte har svenska som sitt modersmål. Att man inte förstår eller inte kan ge det som de vill ha kan kännas frustrerande. Att ha för lite tid till sitt förfogande är också en faktor som spelar in i detta fall.

Det kan ju ibland vara där att man, om man får beställa böcker på andra språk och sen så tar det tid och sen så kommer inte det de vill ha [...] även om jag inser och de ofta inser också, inte alla men att, att det går inte att kunna ge samma service på samma sätt så... och det är lite grand, vi har ju lite så här gamla tidningar och tidskrifter ju som jag ju kan ta med härifrån och som på häftet har det varit språk som, språk som vi inte har någonting av och det inte precis går att beställa någonting heller.

[...] visst blir det begränsat, det blir det ju och de frågar många gånger tidningar och tidskrifter på språk, på andra språk som jag inte kan ge dem, som jag inte har tillgång till och... det är ju begränsat det är det ju. [...] jag får mycket frågor om såhär lexikon och ordböcker och det lånar jag ju inte ut, det lånar biblioteket inte ut. Det är ju visst material då som man har överenskommelser med, det är sagt att anstalten ska hålla dem med det. Det vet jag inte riktigt, det verkar inte fungera... så där kan jag inte tillgodose det behovet. [...] Ja, ibland frågar de efter musik-cd och så men det lånar jag inte heller ut, det lånar vi inte ut.

Det skulle, alltså förr i alla fall så var det ju så att de frågade rätt mycket efter tidningar och sådant det skulle ju vara, många sådana här utländska tidningar ligger ju på nätet, att man skulle få tillgång till att läsa dem, det skulle vara en bra service tycker jag. Men då skulle jag behöva mer tid.

[...] ibland så är det väldigt svårt, alltså det är ju många som inte är så bra på svenska då kan det vara svårt att förstå vad de egentligen menar vad de är ute efter, man försöker ju, men de kan ju liksom inte, de har inte tillräckligt många ord för att beskriva det som de söker va.

Intervjuare – Vad gör du då?

Informant – Ja, jag försöker om det är någon annan som kan samma språk, är det arabiska så är det några stycken då men ibland så kan det ju vara något udda språk också, eh... men man försöker ju så gott det går, lyssna på vad det är som de försöker säga, ofta så blir det lite fel också så får man försöka göra om det, ta fram det de... men det, alltså kommer man med fel material så att säga då kanske de ändå förklarar lite bättre att det inte var så utan det var så och [...]

De tre beskrivningskategorierna med uppfattningar om informationsbehov hos interner spänner mellan uppfattningen att man kan tillfredsställa behovet till uppfattningen att man inte kan det. Detta beror främst på bristande tillgång till medier, för lite tid samt att det saknas resurser och kompetens för att tillfredsställa utländsktalande interners informationsbehov.

7.3 Uppfattningar om lagstiftning och riktlinjer

I denna del framställs de beskrivningskategorier som behandlar uppfattningar om riktlinjer och lagstiftning kring internernas informationstillgång. Vi har inte gjort någon uppdelning mellan just lagstiftning och riktlinjer utan vi ser dem som en gemensam avdelning som berör restriktioner. Det finns flera olika uppfattningar som rör restriktioner, och de är beskrivna i fyra kategorier.

Den första beskrivningskategorin handlar om uppfattningen att lagändringen inte känns befogad. Detta uttrycks som att man inte förstår motiven bakom ändringen och att resultatet blir väldigt godtyckligt.

A. Lagändringen är obefogad

En uppfattning är att lagändringen är obefogad och att man inte kan förstå varför man har ändrat den. Det finns en negativ inställning till restriktioner. Man ser inte hur man skall tolka lagen, den är otydlig och resultatet blir väldigt godtyckligt.

[...] om man går tillbaka i historien, ingen censur har lönat sig, aldrig. Man har ju liksom haft bokbål och man har bränt böcker som ansågs vara skadliga eller men det blev bara liksom fel... så det är lite oroväckande det här med ny lag.

[...] på något sätt känns det som att det har påvisats att förbud leder inte någonstans, så jag menar även om det är någon som dömd är för sexual-, som sexualförbrytare då på något sätt, det kan ju bli att den personen på något sätt kan ventilerar sina behov genom att titta på bilder och inte liksom ha det i sitt huvud som exploderar när man träffar någon. Så det kanske liksom, det blir värre, att [...] rent logiskt liksom, det blir någon sorts abstinens och abstinensen leder alltid till något... nej, alltså i alla dessa förbud ser jag inte något, absolut inte något gott, utan snarare tvärt om.

[...] jag kan inte komma på någon anledning på vilket sätt kan en bok bli skadlig för någon, speciellt inte de böckerna [...] de böckerna som biblioteket köper in de är ju ändå granskade [...]

Den andra beskrivningskategorin handlar om vem det är som har ansvaret att tolka lagen och därmed vem som skall bestämma vilka restriktioner som skall genomföras eller riktlinjer som skall uppföras. Den andra kategorin lyder:

B. Det är anstalten som får tolka lagen och uppföra riktlinjer

Flera av informanterna pratar om att det är anstaltsledningarna som får ta beslut kring restriktioner och lagstiftning. Det finns en osäkerhet kring att fatta beslut och det känns skönt om någon annan kan bära det ansvaret. Bibliotekarierna anser inte att det ligger i deras ansvar att tolka lagen. Man talar om att man inte känner internerna och att man inte är kapabel till att bedöma vad som är bra för dem och man kan skönja en viss osäkerhet i förhållande till den nya lagen och hur den skall tolkas.

[...] den enskilda anstalten får ju då mer frihet att inskränka då på, de har möjligheterna för, så det blir ju de som får avgöra, det kommer ju inte bli upp till vad jag tycker och tänker så. Det kan ju inte bli upp till mig, jag känner ju inte internerna och vågar, alltså på det sättet eller jag har ju inte den överblicken, det är ju de som har det.

Nu var det en kille som förra måndagen då som ville ha mm information om vapen och olika kanyler och sådär, hur mycket styrka det var på vissa typer och så, men det man ju, eh, jag tog inte den debatten med honom utan jag tänkte, jag frågar anstalten, så kan jag hänvisa till dem.

Nej, jag tycker ju inte det är någonting som jag över huvud taget kan ta ställning till, utan jag lånar ut det som de frågar efter så får ju anstaltsledningen eller någon annan, alltså psykolog eller någonting göra den bedömningen, får jag kan ju inte vända och vrida på varje bok och liksom tänka...för det första så vet jag ju ingenting om dem, jag har ju ingen aning om alls vad de sitter inne för.

[...] att vems ansvar är det som, som tar, alltså vem, vem tar det beslutet om de här böckerna, tidskrifterna och tidningarna alltså om de kan äventyra ordningen, vem? Det är inte jag som ska ta det beslutet. Neej. Eller? Nej! Det kan man väl inte tycka?

Den tredje beskrivningskategorin gäller uppfattningen att lagändringen kan innebära dispyter mellan bibliotekarierna och anställda och chefer på anstalten. Bibliotekarierna ser en risk med att deras tolkningar av lagen kommer att skilja sig från anstaltspersonalens och att detta kommer att påverka deras arbete på ett negativt sätt.

C. Bibliotekariernas och anstaltsledningens samt personalens tolkningar av lagen riskerar att gå isär gällande tillgång och förmedling av information till internerna

Bibliotekarierna talar om att det kan finnas meningsskillnad mellan dem själva och anstaltsledning samt personal. Det finns exempel på då personal lagt sig i hur bibliotekarien har skött referenssamtalen eller vad de har lånat ut. En del anstaltsledningar har förbjudit viss litteratur eller specifika titlar som bibliotekarierna hade lånat ut ifall de själva hade fått bestämma. Någon antyder att personalen inte har speciellt stor kunskap kring litteraturen och menar att de inte kan bedöma den rätt. Man har varit med om incidenter där personalen har haft synpunkter på bibliotekariens arbete och man har en rädsla för att detta skall förvärras i och med lagändringen.

[...] en sådan bok tycker jag att det är helt ok att ha på liksom, att intagna läser det och då var det en vårdare, på anstalten, som tog boken och sa att ”men, det handlar ju om kriminalitet, det ska väl inte finnas här” och frågan är egentligen hur mycket kunskap om böckerna har de som jobbar inom kriminalvården, är det bara liksom, räcker det att det handlar om en som är kriminell och det ska väljas bort. Det är inte riktigt liksom svart/vitt och jag är lite rädd för det svartvita som det kan bli efter första april.

Det blir ju liksom samma hos vårdarna, någon som inte läser, klart att de inte kan ha någon kunskap om böckerna, så ska man bara sätta sig ”jaha, det här handlar om en kriminell, ja han sitter ju dömd för mord på två poliser, hans bok ska inte finnas här” så det är en lite skrämmande tanke så att säga.

Det händer en och annan gång att någon personal liksom vill, när de har hört mitt samtal, referenssamtal med de intagna och såhär och sen har kommit efter och sagt [...] du den får hon eller han, får inte den. Den får du inte ge och såhär... och då har jag haft en liten diskussion med den, är det något som finns på biblioteket, jag menar, vi har inget material på biblioteket som liksom, rent till allmänheten som inte alla människor får låna, alltid på biblioteket utan referenser och sånt material. Men alltså, då har jag förklarat för några att jag kan inte jobba så, det finns någon vårdare jag haft en diskussion med, då han försökte, fick för sig...amen, kan inte du kolla lite sa han om vad du ger dem och så där och försöka...och är du osäker så kan du väl ta...alltså jag kan inte jobba så.

Informant – Ja, det går ju, det är mycket med hur personalen ser på saker och ting, hur pass vidsynta de är så att säga...

Intervjuare – Vad tror du bli, vad är skillnaden i hur det blir nu, tror du att det blir någon skillnad?

Informant – Ja, det kan väl bli det att en del börjar lägga sig i... lägga sig i vad vi har och det finns ju alltid de som har lite snävare uppfattningar, för [...] god litteratur är [...] vad som är, det är inga som, god litteratur som inte är inga söndagsskoleberättelser.

[...] tror väl också att en sådan här lag det blir väl, kommer väl tyvärr lite grand att bero på vem, vem det är som sitter som, som chef för anstalterna och hur pass...

Inom den fjärde kategorin finns en positiv syn på förekomsten av riktlinjer då man ser det som att dessa kan minska osäkerheten vid beslutsfattande.

D. Det är viktigt med riktlinjer för att kunna känna sig trygg i olika beslut

Man kan i denna uppfattning urskilja en osäkerhet hos bibliotekarierna angående beslut om vilken information man skall bistå internerna med. I dessa fall är riktlinjer efterfrågade eftersom man vill ha något att luta sig tillbaka mot. Finns det givna riktlinjer från anstaltens sida så är det lätt att endast hänvisa till dessa och slippa ta en jobbig diskussion.

[...] det har ju inte varit, så att det varit några direkta riktlinjer. [...] har vi haft kontinuerliga möten där ute då så vi har haft mellan, nu har det väl bara blivit, nu är det en ny chef därute så nu har det väl bara varit en gång per termin men annars har det kanske varit tre gånger per, per halvår och då har vi diskuterat de här mer, vad ska jag säga, praktiska och etiska frågorna och, vad gäller tillgång till, eh vad dom har tillgång till av vårt bestånd så har [...] men är det så att vi är tveksamma så ska inte vi behöva, eh så ska inte vi behöva... Alltså känner vi att vi behöver stöd eller råd, hur vi ska göra, så ska inte vi behöva ta det beslutet i fall att, utan att då får personalen där ta det och då är det de som får stå för det så att säga att den här personen inte får låna det så att det är... här den där gränsen kommer på vad man, vad man... vad som är min yrkesroll och vad som är personalens yrkesroll.

Alltså jag kan ju inbilla mig då att... kommer du till där de liksom tunga brottslingarna sitter... så tror jag att det hade känts tryggt om man hade haft en dialog med någon ledning eller någon som är ansvarig på den nivån liksom och där man kunde få lite direktiv. Det kanske det hade gjort.

De fyra beskrivningskategorierna visar på att uppfattningarna om riktlinjer och lagändringen är spridda och det finns stora skillnader, dels finns uppfattningen att det är positivt med riktlinjer och lagar och dels uppfattningar som menar det motsatta. Inom kategorierna finns uppfattningarna om att det finns risk för godtycklighet när det gäller beslut om vad internerna kommer att kunna få tillgång till samt uppfattningar om vikten av att bibehålla yrkesrollen som informationsförmedlare och inte behöva ta ställning till vad internerna ur andra synvinklar bör eller inte bör ha tillgång till.

7.4 Uppfattningar om informationstillgången

De beskrivningskategorier som ryms under denna rubrik handlar mycket om hur bibliotekarierna förhåller sig till informationsförmedlingen och berör bibliotekariernas uppfattningar om vad internerna bör och inte bör ha tillgång till. Uppfattningarna varierar från att det ska finnas begränsningar i den information som internerna ska få tillgång till, till att informationstillgången bör vara den samma som andra låntagare på ett bibliotek har.

Den första beskrivningskategorin handlar om uppfattningen att internerna inte skall kunna ha tillgång till all information, även den som finns på biblioteken.

A. Internerna bör ha begränsad tillgång till information, även biblioteksgranskad sådan

Internerna bör ha tillgång till en stor del av det material som finns på biblioteket men viss litteratur anses mer eller mindre bra, både ur kvalitets- och rehabiliteringsaspekt. Genom utsagor där informanterna har uttalat sig om att de undviker att ge viss litteratur till internerna kan man urskilja en uppfattning om att internerna inte bör ha tillgång till all litteratur. Det finns även utsagor som talar om att tillgången inte skall vara densamma som hos vanliga låntagare för att man faktiskt sitter i fängelse. Enligt dessa utsagor finns två skäl till detta. Det ena är att begränsad informationstillgång ses som en del av straffet. Man ska inte ha samma rätt till information som fria medborgare. Det andra skälet är att informationen bör vara begränsad ur säkerhetssynpunkt. Man ska inte kunna ha kontakt med andra kriminella som kan leda till att man kan upprätthålla sitt brottsliga leverne innanför murarna.

Jag tycker inte om att ta med böcker om sådan här våldsamma, psykopatiska massmördare till exempel. Det tycker jag att de kan vara utan. Tvärtom blir man jätteglad när de vi ha lyrik och fina böcker, berättelser och romaner, stärkande litteratur.

Intervjuare - Anser du att internerna ska ha samma möjligheter att låna som vanliga användare?

Informant - Nja, jag tycker att de ska ta del av den verksamhet vi har där, sen ska det vara begränsat, de ska få den verksamheten men det ska ju ändå, det måste kännas att man sitter inne, man ska ju inte vara öppet allting. Begränsningar ska det vara, man ska avtjäna sitt straff.

Det är, men man får väl tro att det är, ingår liksom i deras... straff eller vad man ska säga. Att det, är man på en sluten avdelning så är man på en... sluten. Dom har ju ändå, jag menar de har ju möjlighet att önska sig precis vad som helst med de här listorna som vi får. Och finns det så skickas det ju dit påföljande gång eller som sagt när det kommer tillbaka. Så att... det... tycker jag väl inte att... att man ska... Alltså jag tycker inte det är konstigt utan det är, ska nog vara så.

Den andra uppfattningen handlar om att bibliotekarierna ser en svårighet med att veta vad som är rätt eller fel att ge till internerna. Det finns en osäkerhet i hur man skall agera i det informationsförmedlande arbetet mot internerna.

B. Det finns en problematik med att avgöra vilken information som internerna skall ha tillgång till

Denna uppfattning kan bero dels på att man inte anser sig ha kompetens nog att avgöra vad som är bra/dåligt för internerna. Det kan också bero på att man inte tycker att det ingår i ens yrkesroll att ta beslut kring detta.

Alltså känner vi att vi behöver stöd eller råd hur vi ska göra, så ska inte vi behöva ta det beslutet i fall att, utan att då får personalen där ta det och då är det de som får stå för det så att säga, att den här personen inte får låna det så att det är... här den där gränsen kommer på [...] vad som är min yrkesroll och vad som är personalens yrkesroll [...] det gäller ju också att precis som präst och kiosk och allt sådant så kommer vi ju in som en neutral verksamhet [...] för det finns ju alltid ett visst förhållande mellan personal och de intagna och det gäller på något sätt att försöka bibehålla det där, den här neutrala relationen liksom att vi inte är allierade med varken den ena eller den andra [...]

[...] jag kände ju med en gång då att det kändes inte rätt samtidigt så [...] hade böckerna funnits där så vet ju jag inte om jag hade kunnat säga med ett, bra motiv kunna säga att: - Nej du får inte låna dem här, för att det har ju att göra med att jag har ju inte den kunskapen om vad som är rätt eller fel för dem i deras, hur man ska se på det, anpassning och [...] det som de genomgår, program och så vidare inne på anstalten[...]jag skulle väl kanske kunna tänka mig att hade det varit att han hade frågat kanske och de hade varit där, så hade han kanske kunnat få låna dem. Jag hade kanske tagit upp det med någon i personalen, efteråt. Och så sett, va. [...] det är ju också det där känsliga ju [...] just det här att man, man vill inte vara den som förvägrar [...] då är det jag som bibliotekspersonal som blir skurk så att säga [...]

Informant - Det är ju knepigt, va. Då får jag ju prata med den kontakten jag har inne på anstalten, va : - Vad tycker du? Är detta ok att den personen lånar detta? Jag vet inte vad den personen sitter inne för så... då kanske den kontaktpersonen tycker att: Nej det är helt åt skogen fel. Det motverkar behandlingen helt och hållet.

Intervjuare - Men när du är tveksam så kommer du med sådana frågor liksom?

Informant - Ja, ja det ska man göra.

Intervjuare - Det här med Internet, vad tycker du om det, om de kan använda Internet eller inte.

Informant - Jag vågar inte ta ställning till det, det är ju, då får de ju i så fall spärra sidor, så de får ju inte den informationen helt enkelt. Det är inte bra för, hm...

Den tredje kategorin avser en uppfattning som handlar om att bibliotekarien anser sig själv kunna bedöma vilken information som internerna skall ha tillgång till.

C. Bibliotekarien kan bedöma vilken information som internerna skall ha tillgång till

Bibliotekarierna litat på det sunda förnuftet. Man ifrågasätter inte sin förmåga att avgöra vad internerna ska ha tillgång till och inte heller vad som är bra och dåligt för dem.

Mm, vi gör ju inköpen, det gör inte fängelset [...] Vi har ju valt också, böcker som vi tycker är bra för deras personliga utveckling eller vad man ska säga, samtidigt som det stärker dem, inte stimulera deras dåliga sidor. Det har jag inte lust med, själv som människa. Man vill stimulera det bättre [...]

Intervjuare - Du behövde inte, du kände inte att du behövde ta kontakt med någon på anstalten?

Informant - Nej nej, nej absolut inte något sådant.

Intervjuare - Gör du det någon gång, eller känner du det någon gång, att du behöver?

Informant - Jag har ju en kontaktperson då va men det gäller mera praktiska frågor om transporter och kravverksamhet och såna saker.

Intervjuare - Finns det, kan du tänka dig situationer när du skulle [...] när man kan bli osäker [...]?

Informant - Jag kan inte tänka mig det, nej [skratt]. Faktiskt.

Informant - Ja, alltså, man försöker väl att undvika viss litteratur va, det är

Intervjuare - Vad är det för litteratur?

Informant - Ja, det är väl våldspornografi och sådana som vi inte, som vi försöker undvika på det här stället också... och sådana som befäster fördomar och etniska fördomar.

Den fjärde beskrivningskategorin behandlar uppfattningen att internerna skall ha samma rättigheter till information som övriga låntagare, alltså tillgång till allt som erbjuds på biblioteket.

D. Internerna skall ha tillgång till allt material som biblioteket tillhandahåller

Inom denna uppfattning ser man biblioteket som en kvalitetsfaktor. Här handlar det om att det är andra faktorer som inverkar på vilken information bibliotekarien kan förmedla. Man behöver inte själv ta ställning och fatta svåra beslut.

Givetvis skulle jag ju inte tillhandahålla sådant material som vi på biblioteket inte godkänner, alltså rasistiskt eller pornografiskt... eller sådant som... det sitter ju där, då har man ju de etiska reglerna, då har ju biblioteket... i ryggen... har vi ju det...

[...] så har ju principen varit den att, att har biblioteket köpt in det så får, så får man, så får de intagna låna det, därför att man ser väl från anstaltens sida också det att, ser biblioteket som någon slags kvalitetsfaktor där och att [...] vi köper inte in vad som helst heller så att, så att principen är, principen är ändå att man ska erbjuda samma service som, som allmänheten. Sen har vi haft vissa begränsningar ändå och som mer handlar om att, att vi inte lånar ut cd-skivor på grund av att det har

blitt så mycket problem med det och att det har försvunnit, och så men så är det ju på andra ställen också.

[...] jag kan inte komma på någon anledning på vilket sätt kan en bok bli skadlig för någon, speciellt inte de böckerna eller [...] de böckerna som biblioteket köper in de är ju ändå granskade, det är ingenting som kommer från några skumma förlag eller sådant utan man köper ju ändå antingen via typ BTJ-listan där det finns recensioner men även det som inte är BTJ-listan men ändå finns tillgängligt överallt för vanligt folk [...]

Den sista uppfattningen i denna kategori rör rätten till fri information.

E. Internerna har rätt till fri information

De uppfattningar som ryms inom denna kategori handlar om att man inte bör begränsa information. Informationsfrihet ses som en självklarhet och en mänsklig rättighet.

Intervjuare – Tycker du att de bör ha fri tillgång till information, internerna?

Informant – Ja, det tycker jag nu, det tycker jag. För de har ju ändå tillgång till det via tv och via olika besök eller kontakter när de är på permission. Så det blir ju fel att de inte har tillgång medan de sitter där, för egentligen väldigt mycket av den informationen som de borde, och kan få, kan egentligen bli till nytta.

De kan ju låna alla böcker hos oss och det är klart att där kan ju vara... kan ju inspirera till nya brott. Inte vet jag. Eller hur man ska kringgå vissa saker eller, det kanske... Alltså det får de reda på ändå.

De fem beskrivningskategorier som avser uppfattningar om informationstillgången sträcker sig alltså från att man anser att det skall finnas restriktioner i vilken information som internerna skall ha tillgång till att man anser att internerna bör ha fri tillgång till information.

7.5 Sammanfattning av beskrivningskategorier

<p>Uppfattningar om internerna som användargrupp och hur man som bibliotekarie förhåller sig till dem</p> <p>A. Det är omöjligt att bortse från att användarna är kriminella</p> <p>B. Hur man förhåller sig till användaren beror på det brott denne gjort sig skyldig till</p> <p>C. Hur man förhåller sig till användaren beror på dennes personlighet</p> <p>D. Engagemanget blir större då man arbetar mot denna användargrupp</p>	<p>Uppfattningar om informationsbehovet</p> <p>A. Informationsbehovet är tillfredställt så länge man kan ge internerna vad de frågar efter</p> <p>B. Internernas informationsbehov kan tillfredställas trots att tillgången till information är begränsad</p> <p>C. Informationsbehovet tillfredställs inte i den utsträckning som är önskvärd</p>
<p>Uppfattningar om lagstiftning och riktlinjer</p> <p>A. Lagändringen är obefogad</p> <p>B. Det är anstalten som får tolka lagen och uppföra riktlinjer</p> <p>C. Bibliotekariens och anstaltsledningens samt personalens tolkningar av lagen riskerar att gå isär gällande tillgång och förmedling av information till internerna</p>	<p>Uppfattningar om informationstillgången</p> <p>A. Internerna bör ha begränsad tillgång till information, även biblioteksgranskad sådan</p> <p>B. Det finns en problematik med att avgöra vilken information som internerna skall ha tillgång till</p> <p>C. Bibliotekarien kan bedöma vilken information som internerna skall ha tillgång till</p> <p>D. Internerna skall ha tillgång till allt material som</p>

D. Det är viktigt med riktlinjer för att kunna känna sig trygg i olika beslut	biblioteket tillhandahåller E. Internerna har rätt till fri information
---	--

Figur 4. Beskrivningskategorier

Sammanfattningsvis har vi alltså analyserat fram sexton beskrivningskategorier av uppfattningar fördelat på fyra olika aspekter av vårt fenomen. De fyra aspekterna av fenomenet är uppfattningar om internerna som användargrupp, uppfattningar om deras informationsbehov, uppfattningar om riktlinjer och lagar samt uppfattningar om internernas informationstillgång. Varje aspekt innehåller sedan tre, fyra eller fem beskrivningskategorier av uppfattningar. De olika beskrivningskategorierna visar på att uppfattningarna skiljer sig åt bland bibliotekarierna. De individuella bibliotekarierna, vars utsagor gett upphov till dessa kategorier, kan ha gett uttryck för flera olika uppfattningar inom samma aspekt.

Man ser olika på internerna som användare. De olika uppfattningarna inom den aspekt som berör detta, handlar dels om att man inte kan bortse från att internerna är kriminella men även att om att deras brott eller personlighet påverkar hur man ser på dem. Ytterligare en uppfattning är att man som bibliotekarie engagerar sig mer på grund av att det är interner man arbetar mot.

Bibliotekarierna uppfattar internernas informationsbehov på tre olika sätt. Det finns två inställningar som är relativt närliggande, att informationsbehovet är tillfredställt så länge internerna får vad de frågar efter och att informationsbehovet kan tillfredställas trots att det finns begränsningar i servicen. Inom dessa två uppfattningar menar man alltså att man kan tillfredställa internernas informationsbehov medan den tredje beskrivningskategorin ger uttryck för en annan uppfattning, nämligen att man inte kan tillfredställa deras behov i den utsträckning som man skulle vilja.

Den tredje aspekten av vårt fenomen berör uppfattningar om lagstiftning och riktlinjer. Här skiljer sig våra fyra beskrivningskategorier relativt mycket åt. En av uppfattningarna pekar på att man är negativt inställd till lagändringen och att den är obefogad. En annan uppfattning är att ansvaret kring att tolka lagen och uppföra riktlinjer inte ligger inom bibliotekariens uppgifter utan detta är något som anstalten får ha ansvaret för. I uppfattningen att bibliotekariernas och anstaltspersonalens tolkningar av lagen riskerar att gå isär gällande tillgång och förmedling av information, ser man en risk för konflikter som kan ha att göra med att de olika yrkesgrupperna agerar olika utifrån sina tolkningar. Den sista av uppfattningarna handlar om att man tycker att det är positivt med lagar och riktlinjer då man kan söka stöd i den vid beslutsfattande kring service till internerna.

Den fjärde, och sista, aspekten av vårt fenomen handlar om internernas informationstillgång. Inom denna aspekt har vi funnit flest beskrivningskategorier. Uppfattningarna skiljer sig åt vad gäller vilken tillgång till information som man anser

att internerna skall ha. En uppfattning är att de inte skall ha tillgång till all information även om den är biblioteksgranskad medan en annan är att just det som är biblioteksgranskat är den begränsning som man skall använda som avgränsning för informationstillgången. Det finns en uppfattning hos fängelsebibliotekarierna att det finns en problematik med att avgöra vilken information man skall tillhandahålla internerna. Denna uppfattning kan sägas stå i kontrast till en annan uppfattning som handlar om att bibliotekarierna kan bedöma vilken information man skall ge internerna. Förutom dessa fyra beskrivningskategorier så har vi urskiljt en femte som menar att internerna skall ha fri tillgång till information, även icke biblioteksgranskad.

Det finns ingen beskrivningskategori som specifikt handlar om etik men vi anser oss se en etisk problematik i majoriteten av de beskrivningskategorier som vi har analyserat fram. I nästa kapitel kommer vi att använda dessa uppfattningar för att föra en diskussion kopplad till vår problemställning och uppsatsens referensramar.

8. Diskussion

Nu när vi presenterat våra beskrivningskategorier och de uppfattningar som finns bland våra informanter, fängelsebibliotekarierna, ämnar vi här föra en diskussion kring uppfattningarna och det som vi lagt fram som uppsatsens referensramar. De tidigare presenterade referensramarna består av etik och rätten till fri information samt informationsbeteende med fokus på behov samt förmedlarrollen. Uppfattningarna kommer även att diskuteras gentemot den tidigare forskning och litteratur som behandlar vårt fenomen samt kompletteras med våra egna reflektioner. Vi ämnar visa på de variationer i uppfattningar som framkommit och visa på den problematik som finns i uppfattningar om informationsförmedling till interner ur ett etiskt perspektiv.

Vi har tidigare påpekat att beskrivningskategorierna inte har någon hierarkisk ordning och att de är jämbördiga. Uppfattningarnas variation och den bredd som framkommit är det intressanta. Nu när uppfattningarna är fastställda kan vi här relatera dem till varandra och återknyta dem till sitt sammanhang.

8.1 Relationen till användaren

De uppfattningar som analyserades fram kring vilket förhållningssätt man har till internerna visade att man har olika synsätt och inställningar till användarna. Det är svårt att hålla sig neutral till sin användargrupp. Utifrån bibliotekariernas utsagor kring hur man ser på sina användare har vi fastställt uppfattningar som präglas av etisk problematik i fråga om hur man skall förhålla sig till sina användare. Inom dessa beskrivningskategorier kan man inte bortse från att det är kriminella människor som man förser med information. Andra bibliotekarier ändrar sitt arbetssätt just på grund av att det är frihetsberövade människor som man arbetar gentemot.

Beskrivningskategorierna som handlar om uppfattningarna att man ser på internerna utifrån hur de är som individer eller vilket brott de sitter dömda för kan sägas vara varandras motsatser. I det ena fallet bortser man från brottet och utgår ifrån personligheten, medan det andra fallet rör sig om att man fäster avseende vid brottet oberoende av individen. Dessa uppfattningar inser vi kan bero på vilken sorts interner som man arbetar mot. Då man arbetar mot sexualbrottslingar kan det finnas en större sannolikhet att den sistnämnda uppfattningen förekommer. Det som vi dock uppmärksammat är att båda dessa uppfattningar existerar.

Enligt vår mening är uppfattningen som handlar om att man ser till individens personlighet densamma som kan existera på folkbibliotek. Är användaren trevlig så bemöts denne på ett trevligt sätt medan om någon är otrevlig så uppträder man mer

reserverat. Då man i det andra fallet bemöter användaren utifrån vilket brott denne utfört finns det ingen liknande motsvarighet på vanliga folkbibliotek. Det skulle möjligen vara att man bemöter användaren efter utseende och inte personlighet. Som ett exempel på detta kan man jämföra med Balslevs och Rosenqvists (1994) rapport. Denna innehåller en enkätredovisning där bibliotekarier har blivit tillfrågade om de skulle kunna tänka sig att låna ut en bok om kampsport till någon med ett *meget voldeligt* utseende. Resultaten visade på varierande svar bland bibliotekarierna och utav 411 svarande bibliotekarier var det 63 som inte skulle låna ut boken till mannen med *voldeligt* utseende.

Den uppfattning som handlar om att man ser till internernas brott medför en del etisk problematik. Enligt den tredje punkten av DIK:s etiska riktlinjer (DIK 2008) för bibliotekarier så skall bibliotekarien agera opartiskt och jämlikt mot alla användare. Man bör uppträda med respekt och god omdömesförmåga mot sina användare. Om man agerar utifrån uppfattningen att man inte kan bortse från vilket brott som internerna har begått, och därmed inte klarar av att agera neutralt, så strider detta mot de yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier. Vi inser dock att det torde vara lite av ett undantag att alla människor skulle kunna klara av att möta våldtäktsmän, mördare eller misshandlare på ett helt neutralt sätt. Detta kan ju vila på att bibliotekarierna i fråga har egna erfarenheter som påverkar deras förhållningssätt. En distinktion måste förvisso göras mellan att vara av en åsikt och att faktiskt agera utifrån denna. De flesta av våra informanter säger sig ha en vilja att agera neutralt men i utsagorna så finner vi uppfattningarna att det är omöjligt att bortse från att internerna är kriminella samt att man förhåller sig till dem utefter vilket brott de utfört.

Ovanstående uppfattning, att man bedömer internerna efter vilket brott de begått, kan sägas vara kopplad till uppfattningen att man inte kan bortse från att de är kriminella. Inte heller här är uppfattningen neutral. Man ser inte till vilket specifikt brott de utfört men man är samtidigt medveten om att alla har begått någon form av brott. Enligt vår mening kan detta vara sammankopplat med att det är en specifik miljö som man arbetar i. Säkerhetsaspekter gör troligen bibliotekarien uppmärksam på att det är en speciell målgrupp som man arbetar mot. Vår analys fick inte fram någon uppfattning som handlar om att bibliotekarierna ser internerna som vilka låntagare som helst. I alla intervjuer finns det utsagor som tyder på att det inte går att helt bortse från att det är en säregen användargrupp som man arbetar mot. Många framför en vilja att vara neutral i sitt arbetssätt mot internerna. Vi har dock inte funnit några utsagor som visar på att man är helt neutral till målgruppen och att man aldrig tänker på att det är interner som man arbetar mot.

Uppfattningen att man engagerar sig mer på grund av att det är interner man arbetar mot är något som man även kan se i Hollingers (2005) artikel om hennes tjänst på Tidaholmsanstalten. Redan innan hon började sin anställning beslutade hon sig för att hon ville ge internerna en ännu bättre service än den som erbjuds till fria låntagare. Enligt Hollinger skall internerna få bättre service eftersom de inte har samma möjlighet att komma till biblioteket som andra människor har. Uppfattningen att man vill vara, eller blir, mer engagerad kan, enligt vår åsikt, höras samman med att internerna ofta blir personliga och att bibliotekariens roll blir mer än att bara vara bibliotekarie. Man är en neutral person, som kommer utifrån, som internerna ibland anförtror sig till. Att interner har blivit personliga och delgett sina personliga problem har vi flera exempel på i vårt

intervjumaterial. Detta kanske frambringar empati hos bibliotekarierna, vilket leder till att man anstränger sig utöver det vanliga. Enligt Lehmann (2000) finns det en problematik i arbete mot interner. Man måste behålla sin professionella yrkesroll och inte bli för personlig. Utsagor om att internerna innerst inne är bra personer och att det är yttre omständigheter som gjort att de blivit kriminella ligger delvis till grund för denna uppfattning. Detta visar på medlidande och empati, något som vi anser kan påverka att man får ett större engagemang för användarna. En annan orsak till denna uppfattning tror vi kan relateras till att man vill hjälpa dessa människor att bli bättre medborgare. Man tror på litteraturens kraft att förändra människor. Detta visar sig även i att många bibliotekarier i vår undersökning uttryckt att de vill förmedla sådan litteratur som de tror är uppbyggande och kan vara till hjälp för de intagna. Beskrivningskategorin kan även kopplas till två av Vogels (1995, s. 43), tidigare nämnda, typer av bibliotekarier i fråga om hur de förhåller sig till sitt arbete. En av typerna gäller just detta att bibliotekarier menar att god utvald litteratur kan hjälpa till att höja internernas moral. En annan typ av fängelsebibliotekarier fäster sig, enligt Vogel, vid internerna på grund av sympati eller rädsla och tillåter att internerna tar kontroll. Vår undersökning visar dock inte på någon rädsla hos fängelsebibliotekarierna och inte heller att det förekommer att internerna tar kontroll. Att internerna däremot framkallar sympati hos bibliotekarierna återfinns, och kanske kan de sägas ta lite kontroll över bibliotekarierna i och med att de påverkar dem på det sättet att de får bibliotekarierna att engagera sig mer i sitt arbete. Även Gorman (2000) talar om att det kan finnas en större vilja att hjälpa till då man arbetar mot utsatta grupper. Av Øroms (1993) sex olika bibliotekarieidentiteter kan *socialarbetaridentiteten* sägas vara kopplad till uppfattningen att man engagerar sig mer då man arbetar mot interner. Han menar att bärare av denna identitet ofta är verksamma inom uppsökande verksamhet. En genuin vilja att hjälpa och att se sitt arbete mer som ett uppdrag än som ett jobb är något som utmärker dessa bibliotekarier.

När man skulle skapa de yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier så utgick man ifrån tre roller som bibliotekarier kan sägas ha: informationsförmedlare, pedagog och kunskapsorganisatör. Informationsförmedlaren är den som lämnar ut den efterfrågade informationen och vet var man skall få den ifrån, tillgodose informationsbehov samt vara till hjälp för att granska och sortera information för användaren. Pedagogen skall hjälpa användaren att bli informationskompetent och arbeta med bibliotekets kulturella funktioner. Slutligen skall kunskapsorganisatören bygga upp och sköta bibliotekets resurser, katalogisera, klassificera och indexera samt skapa databaser (Häggström 2002, ss. 255-266). På vanliga bibliotek så finns det flera bibliotekarier som tillsammans skapar dessa uppgifter. De fängelsebibliotekarier som innefattas i denna undersökning arbetar alla ensamma med biblioteksverksamheten mot anstalterna. Några av dem axlar därmed alla de tre rollerna samtidigt. En del fängelsebibliotekarier har alltså tre roller som man skall fylla samtidigt mot sina användare.

8.2 Informationsbehovet

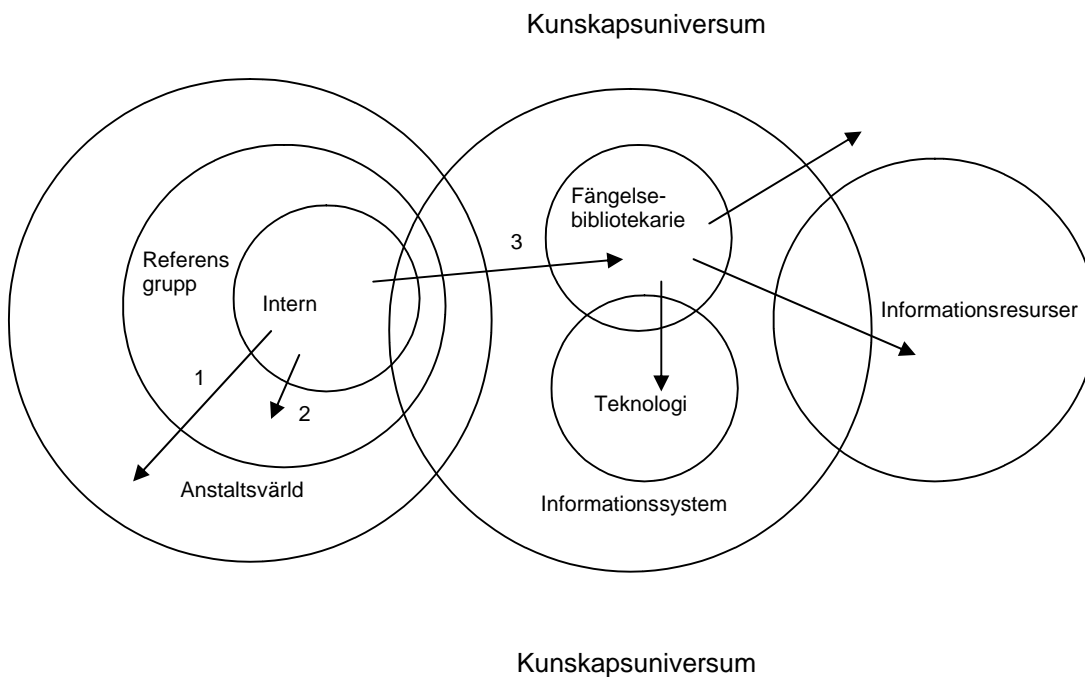
Uppfattningarna kring huruvida internernas informationsbehov blir tillfredsställda eller inte skiljer sig åt väsentligt. Vi tror att detta beror på att bibliotekariernas uppfattningar om vad informationsbehov egentligen är, och utgörs av, skiljer sig åt. Som en följd av detta går uppfattningar isär gällande om informationsbehovet är tillgodosett eller inte.

Uppfattningen att informationsbehovet är tillfredsställt så länge man kan ge internerna vad de frågar efter menar vi bygger på tanken att internernas informationsbehov endast är det som de muntligen ger uttryck för. Om man fysiskt kan överlämna en bok som en intagen brett om att få låna, är behovet tillgodosett. Denna uppfattning hänger starkt ihop med beskrivningskategorin att internernas informationsbehov kan tillfredställas trots att tillgången till information är begränsad. Enligt båda dessa uppfattningar anser man, som bibliotekarie, att man kan tillfredsställa informationsbehovet hos internerna. Enligt vår mening ger dessa uppfattningar uttryck för en bristande kunskap om vad ett informationsbehov egentligen är. Green (1990) gör en distinktion mellan behov och vilja genom att visa på fyra faktorer som utgör ett informationsbehov. Den första är att informationsbehov är instrumentellt, d.v.s. syftet med informationen behövs för att uppnå någonting. Den andra är att det finns en osäkerhet hos människor i avseende om någonting är ett behov eller en vilja, och det kan vara svårt att avgöra om man *behöver* någonting eller om det är så att man *vill* någonting. Vissa saker ses som behov eftersom de står för allmänt positiva saker enligt den tredje faktorn. Exempel på detta är vad man till exempel syftar till då man talar om kärlek som ett mänskligt behov. Den fjärde faktorn, att den som har ett behov inte alltid är medveten om vilket som är det sanna behovet, menar vi sätter fingret på vikten av bibliotekariens förmedlingsarbete. På anstalter är internerna beroende av bibliotekariernas förmåga att kunna se vilka informationsbehov som kan tänkas finnas under deras uttryckta vilja. I det fria är man inte lika utelämnad åt en enda person, utan där har man fler möjligheter, mer tid och fler redskap till sitt förfogande för att tillfredsställa sina informationsbehov. Informationsförmedlaren kunskap om informationsbehov, och dennes arbetssätt, kan på en anstalt vara helt avgörande för att internen ska få sitt informationsbehov tillfredsställt.

Beskrivningskategorin att informationsbehovet inte tillfredställs i den utsträckning som är önskvärd skiljer sig från ovanstående kategorier då man har en mer komplex syn på informationsbehov. Informationsbehovet måste inte vara uttalat. Ingwersen och Wormell (1990) skriver om hur förmedlingsprocessen på ett idealt sätt kan gå till. Det första steget i processen är indelat i två delsteg och handlar om att utläsa informationsbehovet hos användaren. Först gäller det att utläsa det faktiska informationsbehovet i det användaren uttrycker, och sedan utröna vilka kunskaper som saknas hos användaren.

Att bibliotekarierna kan känna att informationsbehovet inte tillfredställs i den utsträckning som de önskar kan i vissa fall bero på att det inte kan tillfredställas rent praktiskt. Detta kan exempelvis gälla de interner som efterfrågar medier på ovanliga språk. Detta är inte någonting som är unikt för anstalter utan förekommer även på folkbibliotek, där det kan vara svårt att tillfredsställa låntagare från andra länder.

I kapitel fem redogjorde vi för Wilsons (1981) modell, *Information-seeking Paths*. Nedan har vi gjort en omarbetning av denna där vi anpassat den efter förmedlingsarbetet i en anstaltskontext.

Figur 5. Omarbetning av *Information-seeking Paths*
(Efter Wilson 1981, s. 6)

Vi kan i denna modell se att vägarna till information är starkt begränsade. Kategori A (1-2), vilken innefattar internens egna vägar till information, sträcker sig till referensgrupperna på anstalten samt till anstaltsvärlden. I kategori B ryms endast vägen till informationsförmedlaren (3). I detta specifika informationssystem utgörs denna av fängelsebibliotekarien. Till skillnad från Wilsons modell kan användaren i anstaltskontexten inte själv använda sig av teknologi och i de flesta fall inte heller gå direkt till informationsresurserna. Undantaget här gäller de resurser som finns innanför murarna. Även på en anstalt finns flera olika informationssystem. Modellen visar endast biblioteksverksamheten och vi uttalar oss inte om några eventuella andra informationssystem. Kategorierna C och D, i vilka man kan se informationsförmedlarens och de tekniska systemens vägar till information, har vi valt att inte ta med i denna modell då dessa inte påverkas av anstaltskontexten.

8.3 Riktlinjer och lagstiftning

En av beskrivningskategorierna handlar om att man anser att lagändringen är obefogad. Denna visar på att det finns ett missnöje med att den är otydlig, omotiverad och att resultatet av den skulle bli väldigt godtyckligt. Inom denna uppfattning kan man inte förstå hur litteratur skulle kunna vara skadligt för någon och man anser att det blir en obefogad censur till följd av lagen. IFLA:s riktlinjer talar om att det inte skall förekomma någon censur på anstaltsbibliotek. Utifrån den undersökning som vi har utfört kan det tyckas som att denna målsättning inte följs i den utsträckning som riktlinjerna talar om.

De svenska riktlinjerna menar att man skall följa samma urvalsprinciper som folkbiblioteken, men vår resultatredovisning visar att det finns begränsningar i utlån av material som finns på folkbiblioteken. Det finns begränsningar i vilken typ av medier man får förmedla, och även förbjudna ämnesområden inom litteratur. Det är anstaltsledningen som beslutat kring restriktioner av viss litteratur. Att det förekommer restriktioner kring litteratur till interner finner man även i Bergstedts (2005) artikel i *Biblioteksbladet* där en enkätundersökning bland landets fängelsebibliotekarier ligger till grund. Här framkommer det att litteratur som *Mein Kampf*, vapenböcker och böcker om Hells Angels och tatueringar har förbjudits. Därmed inte sagt att våra informanter anser att dessa restriktioner är korrekta. Vårt material visar att det finns en oenighet mellan personal och bibliotekarier angående litteratur. Att det finns en oenighet mellan anstaltsledning, personal och bibliotekarier kan även ses i en av beskrivningskategorierna. Denna handlar om att lagändringen kan komma att medföra oenigheter om frågor som rör internernas informationstillgång, bland ledning, personal och bibliotekarier. Detta hör samman med att lagen är svårtolkad och att det ligger i betraktarens ögon att tyda den. Brännström och Sandström (2008) poängterade i sin uppsats att riktlinjer kring fängelsebibliotek är svårtolkade. Författarnas resultat pekade också på att det var väldigt långt mellan teorin, riktlinjerna, och praktiken i den fallstudie som de utförde. För vår del kan man säga att det är långt mellan flera av de uppfattningar som vi fått fram och hur riktlinjerna är skildrade. Reese (1995, ss. 78-79) menar att då man talar om censur och vilken information som skall nå interner kan det ofta förekomma delade meningar mellan bibliotekarier och personal på anstalter. Hon poängterar att det kan vara en svår fråga för bibliotekarier att bestämma vilken information man skall göra tillgänglig för interner i fråga om vad som kan vara skadligt för internens rehabilitering. Hennes lösning är att man måste se till den specifika anstalten och dess klientel samt att det måste finnas ett samarbete mellan anstaltens personal och bibliotekarien.

En annan uppfattning, som kan sägas stå i kontrast till de två ovannämnda, är att riktlinjer är viktiga, för i och med att de förekommer har man något att luta sig emot när man fattar beslut. Det är en trygghetsfaktor att det finns något som man kan hänvisa till om ens arbete blir ifrågasatt. Byström och Larsson (1997) visade i sin magisteruppsats att de bibliotekarier de intervjuat inte anser att riktlinjer behövs. Detta menar vi skiljer sig något från bibliotekarier verksamma inom kriminalvård då vi tror att det bland dessa finns ett större behov av riktlinjer. Detta beror, menar vi, på att man i sin yrkesroll ställs inför fler etiska dilemman. Det finns faktorer på anstalter som man som bibliotekarie tvingas ta ställning till på ett helt annat sätt än ute i samhället. Uppfattningen kan enligt vår mening även sägas handla om att man har någon form av rädsla för att ta eget ansvar för sitt agerande. Det finns alltså en osäkerhet hos bibliotekarierna kring hur man skall gå till väga. Det finns en tvekan om vad som är rätt och vad som är fel i fråga om vad man skall ge för information till internerna. Finns det lagar och riktlinjer som tydligt tar upp vilken information som skall ges ut till interner så behöver man inte fundera över hur man skall agera. Denna uppfattning kan kopplas till Gormans (2000) resonemang kring nyttan av uttalade värden. Enligt Gorman ökar ens självförtroende i och med att man sätter upp någon typ av ideal eller värde att sträva efter. Om man anser att dessa ideal är sådana att de stämmer överens med ens personliga värderingar finns en psykologisk betydelse av en sådan strävan. I och med att man själv vet att man har "rätt", kan man känna självförtroende i hur man agerar utifrån dessa ideal även om man

inte uppnår idealen. Detta menar vi kan relateras till uppfattningen om vikten av riktlinjer i sitt beslutsfattande.

Nästa uppfattning handlar om att man anser att det är upp till anstalten att tolka lagen och utefter den uppföra riktlinjer. Man vill inte själv tolka lagen då man anser att det inte ingår i de arbetsuppgifter som man har. Bibliotekarierna känner i flera fall inte till de nationella och internationella riktlinjer som faktiskt existerar. Flera bibliotekarier vet inte hur de kan ha användning av lagen. Det finns en osäkerhet och man vill inte tolka lagen då man inte anser sig vara rätt person att göra det.

Uppfattningen att lagändringen kan resultera i att det kan bli konflikter på anstalterna handlar om att bibliotekariernas inställningar till vilken information de tycker att internerna skall ha tillgång till kanske inte stämmer överens med de inställningar som personalen eller ledningen har angående detta. Vi ser här en potentiell sammanstötning mellan två yrkeskategorier med skilda syften. Den bibliotekarieetiska riktlinjen att man skall ha respekt för andra yrken blir i detta sammanhang högst aktuell. Möjligen handlar det om att man från båda håll anser sin egen yrkesgrupp ha veto i denna fråga, vilket gör att Lundquists (1988) diskussion om etiska konflikter och etiska dilemman känns högst relevant i detta sammanhang. Dessa konflikter och dilemman beror på vilken uttalad eller outtalad etisk ståndpunkt man har. Ett exempel på en för bibliotekarier etisk konflikt kan vara att man anser att information bör vara fritt tillgängligt för alla och att anstaltsledningen är av en annan uppfattning då det gäller deras interner. Enligt bibliotekarien finns då ett rätt och ett fel. Ett etiskt dilemma kan uppstå i en situation då bibliotekarien inte kan förutsäga hur utfallet av ett beslut kommer att bli, till exempel då man lånar ut en bok som berör ett ämne som är relaterat till användarens brott. Man vet inte om den är skadlig eller om den på något sätt kan hjälpa rehabiliteringen för den intagne. Böcker som skildrar kriminellas liv skulle kunna stå i centrum för ett etiskt dilemma. Beroende på *hur* man läser en bok och beroende på *vem* som läser den, kan innehållet i denna påverka på olika sätt. En sätt att läsa en kriminalbiografi skulle kunna innebära att en intagen blir inspirerad till att efterlikna bokens karaktärer, medan en annan intagen i sin läsning skulle kunna bli avskräckt från att utföra vissa brott. Vi menar att det i avgörandet om huruvida man ska lämna ut en sådan bok till en specifik intagen eller inte, uppkommer ett etiskt dilemma för bibliotekarien.

Enligt vår mening är de fyra olika uppfattningarna kring lagstiftning och riktlinjer sammankopplade på så sätt att alla har sitt ursprung i att lagen är svårtolkad. I och med att lagen är svårtolkad resulterar det i att man förhåller sig till den på olika sätt. Uppfattningen att lagen är obefogad ser vi som att man anser att den är otydlig och därmed inte motiverar sin funktion. Detta hör även samman med uppfattningen att man vill låta anstaltsledningen tolka lagen. Den är diffus och det finns en svårighet med att förstå den, vilket gör att bibliotekarierna ej vill tolka den. Uppfattningen att lagen kan skapa konflikter mellan personal och bibliotekarier baseras på att man kan tolka den hur man vill, vilket kan resultera i meningsskiljaktigheter. Att riktlinjer är uppskattade för att man skall kunna känna sig trygg i sina beslut kan enligt vår mening höra samman med att tydligt uppförda riktlinjer på den enskilde anstalten underlättar beslut då man inte har något stöd av lagen.

8.4 Informationstillgången

Uppfattningarna inom denna aspekt sträcker sig över ett stort spann, från att informationen skall vara granskad till att informationen bör vara fri. Uppfattningen att internerna bör ha begränsad tillgång till information, även biblioteksgranskad sådan, ger enligt vår mening, uttryck för åsikter om att det finns farlig eller olämplig litteratur. En av våra informanter diskuterade påverkan av litteratur och menade att man påverkas av sådant man läser eller ser på tv. Parallellt till den nya paragrafen i lagen om kriminalvård i anstalt är lätt att se i denna uppfattning. I lagen (SFS 1974:203) uttrycks det att litteratur som kan "äventyra ordningen eller säkerheten" eller "motverka den behandling som den intagne genomgår" inte bör tillhandahållas. Man anser alltså att litteratur kan påverka människor. Det är främst detta, tycker vi oss se, som är anledningen till den uppfattning som bygger på att det finns en problematik med att avgöra vilken information som internerna skall ha tillgång till. Hur skall man veta vilken litteratur som är skadlig och vem är det som skall avgöra detta?

I vårt material finns utsagor kring att en del förfrågningar om litteratur på några anstalter avslås medan samma förfrågan på en annan anstalt godkänns. Vi kan dock inte se något samband mellan detta och på vilken profil anstalten har eller på vilka brott internerna har utfört. Detta verkar helt och hållet vara kopplat till de individuella riktlinjer och styrdokument som finns för anstalt, bibliotek och bibliotekarie inom de olika biblioteksverksamheterna. Detta innebär att internernas tillgång till information inte beror på vilket brott de har begått utan mycket väl kan ha att göra med på vilken anstalt de sitter på, vilket bibliotek som har avtal med anstalten och i slutändan, vilken bibliotekarie som förmedlar dessa tjänster. En beskrivningskategori angående informationstillgången är att internerna ska ha tillgång till allt material som biblioteket tillhandahåller. Här ser man biblioteket som en kvalitetsgranskande instans och att materialet redan har gått igenom "en kvalitetskontroll". Det material biblioteket tillhandahåller till medborgarna anser man inte vara något problem att lämna ut till internerna. I ovanstående exempel om Tony Olssons självbiografi var det biblioteket och inte anstalten som motsatte sig inköp av denna. Anledningen uppgavs vara bristande litterär kvalitet. Uppfattningen att internerna skall ha tillgång till allt material som biblioteket tillhandahåller menar vi hänger ihop med diskussionen i ovanstående kapitel om riktlinjer. Att endast ge tillgång till biblioteksgranskad litteratur kan sägas vara en riktlinje i sig.

Beskrivningskategorin att det finns en problematik med att avgöra vilken information internerna ska ha tillgång till finns det flera utsagor om i intervjumaterialet. Två skilda orsaker går att finna till denna uppfattning. Den ena är att man är osäker på sin egen förmåga att avgöra vad som är bäst för internerna, man anser sig sakna kompetens för att avgöra detta. Den andra handlar om att man vill inta rollen som opartisk förmedlare av information och ej anser det ingå i ens yrkesroll att fatta beslut om detta. Dessa två linjer skiljer sig då den ena bygger på en osäkerhet inför vilken roll man har, eventuellt att man inte har utrett för sig själv vilken denna roll är. Den andra bygger på ett man för sig själv klargjort vad som ingår och inte ingår i bibliotekarierollen och att det inte ingår att avgöra vad internerna ska ha tillgång till. Vi har inte gjort någon jämförelse med hur detta hänger ihop med anstaltens direktiv till bibliotekarierna men tycker att en sådan skulle vara av intresse.

Att man anser sig sakna kompetens att avgöra vad som är bäst för den enskilde intagne, menar vi kan bygga på en osäkerhet hos bibliotekarierna. Man är rädd för att "göra fel", på så sätt att ens handlingar kan få dåliga konsekvenser för andra människor. Vi tror att detta grundar sig i att man inte vill riskera att vara skyldig till att någon råkar illa ut. I en folkbibliotekskontext blir inte detta lika tydligt som på anstalter eftersom man ju inte kan veta att någon är brottsbenägen ute i samhället. Detta är ingenting som vi tror bibliotekarier inom gängse biblioteksverksamhet reflekterar över. Här föreligger det inte samma "risker" med att lämna ut litteratur.

I uppfattningen att bibliotekarien kan bedöma vilken information som internerna skall ha tillgång till, kan man urskilja en av Anders Øroms bibliotekarieidentiteter, nämligen *kulturformidleridentiteten*. Denna identitets huvudsyfte är förmedling av "god kultur". Vad detta egentligen innebär beror på vad de enskilda bibliotekarierna lägger i begreppet. Vi menar att det inom denna uppfattning inte är uttalat på grund av att man tar begreppet för givet. Detta menar vi bygger på de outtalade sociala normer som finns i samhället, vilka bygger på att det finns ett "rätt" och ett "fel" gällande vad god kultur är. Øroms *BDI-identitet* är inte helt tillämpningsbar på våra bibliotekarier eftersom de i de flesta fall inte har en egen bibliotekslokal och eftersom beståndet till största del kommer från huvudbibliotek. Dock är det deras ansvar att se efter och organisera den samling som finns, så i någon mån kan denna ändå sägas finnas. Vilka av Øroms bibliotekarieidentiteter som passar var menar vi är högst verksamhetsstyrt. För bibliotekarierna inom anstaltsverksamhet är vissa av dessa identiteter en omöjlighet. Då vissa bibliotekarier vi intervjuat endast har tillgång till papper och penna i förmedlingsarbetet kan man till exempel inte ens börja prata om tekniska lösningar. Därför menar vi att de identiteter bibliotekarier på anstalt kan tillämpa, är de traditionella innehållsorienterade rollerna.

Enligt DIK:s yrkesetiska riktlinjer (DIK 2008) för bibliotekarier skall bibliotekarien "verka för tillgång till det samlade kulturarvet och till information, oavsett medium". Vi menar att normer styr vad kulturarvet består av. Är exempelvis en kriminell persons självbiografi, som till exempel Tony Olssons, som en av våra informanter uppgav att folkbiblioteket vägrat ta in, inte en del av det svenska kulturarvet? Om inte, vilka är skillnaderna mellan Olssons och exempelvis Vilgot Sjömans eller drottning Kristinas självbiografier, ur ett kulturarvsperspektiv? Detta menar vi styrs av kulturpolitiska normer. Vad som anses vara rätt eller fel, följer inte någon logik i detta avseende, utan är beroende av den kultur man vistas i. Häggström (2002) menar att bibliotekarier utför ett slags censur genom de val de ställs för i sitt dagliga arbete. Enligt vår mening förhåller det sig så att även om man alltså inte kan tala om regelrätt censur på bibliotek, kan bibliotekarier på olika positioner ändå utöva en slags dold censur. Vad som köps in, hur material katalogiseras och görs tillgängligt för användarna är sådant som de har stor makt att inverka på. Bibliotekarier kan lätt stå oemotsagda om de hävdar inför en intern som efterfrågar en specifik titel som bibliotekarien inte anser är bra för denne att boken finns inte på biblioteket.

Den sista av beskrivningskategorierna inom denna aspekt innehåller uppfattningen att internerna skall ha rätt till fri information. Inom denna uppfattning motsätter man sig begränsat informationsflöde. Man menar att det är en inskränkning i de mänskliga

rättigheterna att begränsa information. Balslevs och Rosenqvists (1994) rapport om nordisk bibliotekarieetik visade att det fanns en ovilja bland bibliotekarier att begränsa information men även en rädsla för att av andra ses som en person som är för censur.

Sammanfattningsvis kan man säga att enligt vår tolkning visar flera av våra beskrivningskategorier på att bibliotekarierna ställs inför etisk och moralisk problematik angående informationsförmedling till interner. Flera av beskrivningskategorierna, både inom samma aspekt och inom olika aspekter, kan sägas vara relaterade till varandra och de tangerar samma problemområde. Ett av dessa problemområden handlar om att det finns en problematik med att lämna ut information till kriminella och att det finns en oro för eventuella konsekvenser vid felaktigt agerande. Detta syns i tre beskrivningskategorier. Uppfattningarna att man anser att det är upp till anstalterna att tolka lagar och riktlinjer och att det är svårt att veta vilken information man skall lämna ut kan båda sägas visa på en osäkerhet bland bibliotekarierna. Det finns en ovisshet i hur man skall agera som beror på att det är just interner som man arbetar mot. Till dessa två uppfattningar kan man även koppla beskrivningskategorin att det är viktigt med riktlinjer för att känna sig trygg i olika beslut. Tillsammans påvisar de tre uppfattningarna en tveksamhet och en osäkerhet hos bibliotekarierna angående deras informationsförmedling till interner.

I motsats till de tre ovanstående beskrivningskategorierna har vi analyserat fram kategorier som istället kan sägas visa på en säkerhet hos bibliotekarierna angående hur de skall agera. Angående informationstillgången finns en uppfattning som visar på att man tycker att bibliotekarien vet vilken information som man skall ge till internerna. Genom sin yrkeskunskap och sitt goda omdöme är man kapabel att besluta om vad som är ”rätt” och ”fel” att ge till internerna.

Det finns beskrivningskategorier som fångar helt motsatta uppfattningar. Detta avser främst beskrivningskategorierna att internerna skall ha fri tillgång till information och att de bör ha begränsad tillgång till information, även biblioteksgranskad sådan. Den sistnämnda är intressant att relatera till uppfattningen att engagemanget blir större då man arbetar mot denna användargrupp. Det blir lite motsägelsefullt att engagera sig mer men samtidigt vilja begränsa den service som finns för vanliga låntagare.

9 Sammanfattning

Vi har i denna studie undersökt fängelsebibliotekariers syn på informationsförmedling till interner ur ett etiskt perspektiv. Med en fenomenografisk ansats har vi uttolkat ett antal uppfattningar hos bibliotekarierna angående vårt fenomen efter intervjuer med nio fängelsebibliotekarier. Vi har funnit en stor spridning bland uppfattningarna och förstått att det föreligger en problematik med informationsförmedling till interner ut ett etiskt perspektiv.

Vi har delat in vårt fenomen i fyra olika aspekter: uppfattningar om internerna som användargrupp och hur man som bibliotekarie förhåller sig till dem, uppfattningar om informationsbehovet, uppfattningar om lagstiftning och riktlinjer samt uppfattningar om informationstillgången. I den första aspekten har vi analyserat fram tre beskrivningskategorier som handlar om hur man förhåller sig till internerna. De tre uppfattningarna handlar om att *det är omöjligt att bortse från att användarna är kriminella, hur man förhåller sig till användaren beror på det brott denne gjort sig skyldig till* och *hur man förhåller sig till användaren beror på dennes personlighet*. Den fjärde beskrivningskategorin handlar om att *engagemanget blir större då man arbetar mot denna användargrupp*, alltså det faktum att användarna är just interner. Det är alltså svårt att bortse från att internerna är kriminella och man förhåller sig på ett annorlunda sätt än mot andra användare. Uppfattningarna visar på att man dels kan se till internerna utifrån vilket brott som de begått men även att man ser till dem utifrån hur de är som personer samt att det finns en beskrivningskategori där man inte kan bortse från att det är kriminella människor som man arbetar mot. Uppfattningen att man blir mer engagerad som bibliotekarie eftersom det är interner som man arbetar mot hittar vi även exempel på från vår litteraturgenomgång och i våra referensramar (se Hollinger 2005, Vogel 1995 & Gorman 2000). Bibliotekarierna visar alltså både på uppfattningar som rör sig på en individnivå och på en kollektivnivå i fråga om hur man ser på sina användare.

I den andra aspekten analyserade vi fram tre beskrivningskategorier; *informationsbehovet är tillfredställt så länge man kan ge internerna vad de frågar efter, internernas informationsbehov kan tillfredställas trots att tillgången till information är begränsad* och *informationsbehovet tillfredställs inte i den utsträckning som är önskvärd*. I vår diskussion poängterar vi att enligt vår mening så har de två första beskrivningskategorierna sitt ursprung i hur bibliotekarierna tolkar ett informationsbehov. Man ser informationsbehovet endast som det låntagaren frågar efter. Den tredje beskrivningskategorin är intressant utifrån människans rätt till fri tillgång till information. Då bibliotekarierna uttrycker att de inte kan tillfredställa internernas informationsbehov så visar det på att internerna inte har samma möjligheter till information som andra användare.

Den tredje aspekten innehåller fyra beskrivningskategorier där alla innehåller någon uppfattning som berör problematik med lagstiftning och riktlinjer. En uppfattning är att den nya *lagändringen är obefogad* och svåra att tolka. Tolkningsspekten framkommer även i de två beskrivningskategorierna *det är anstalten som får tolka lagen och uppföra riktlinjer* och *bibliotekariens och anstaltsledningens samt personalens tolkningar av kring lagen riskerar att gå isär gällande tillgång och förmedling av information till internerna*. Antingen så vill man inte tolka lagen utan anser att anstalten skall göra detta eller så anser man att det kan bli meningskiljaktigheter i hur man tolkar lagen. Den fjärde beskrivningskategorin handlar om att *det är viktigt med riktlinjer för att kunna känna sig trygg i olika beslut*. Inom denna finns en problematik med att man inte känner att det finns några riktlinjer i hur man skall agera då man lämnar ut information till interner.

Den fjärde aspekten var den som innehåll flest beskrivningskategorier; fem uppfattningar rörande informationstillgången identifierades. Här skiljer sig uppfattningarna starkt åt. En beskrivningskategori handlar om uppfattningen att *internerna bör ha begränsad tillgång till information, även biblioteksgranskad sådan*, medan man inom en annan anser att *internerna har rätt till fri information*. Mellan detta spann finns tre beskrivningskategorier. En uppfattning är att *internerna skall ha tillgång till allt material som biblioteket tillhandahåller*. Denna kan sägas vara kopplad till uppfattningen att *bibliotekarien kan bedöma vilken information som internerna ska ha tillgång till*. Bibliotekarien anses vara en person som är kapabel till att avgöra vilken information som kan tillhandahållas internerna och kompetent nog att kunna se om något kan vara opassande för dem. I motsats till denna uppfattning har vi analyserat fram en beskrivningskategori där uppfattningen är att *det finns en problematik med att avgöra vilken information som internerna ska ha tillgång till*.

Vi menar att de variationer i uppfattningar som vi analyserat fram visar att det finns en etisk problematik angående informationsförmedling till interner. Det finns olika uppfattningar angående vad som är rätt och fel och vilken informationstillgång som interner skall ha. Problematiken kan delvis sägas ha sin orsak i att det inte finns några tydliga riktlinjer och lagar som reglerar biblioteksverksamhet på anstalter. Våra beskrivningskategorier visar på uppfattningar som i många hänseenden framhåller att det finns fängelsebibliotekarier som är olika engagerade i biblioteksverksamheter mot anstalt. Vi har sett stora variationer i uppfattningar som rör interners rättigheter gällande tillgång till information, vare sig den tillhandahålls av bibliotek eller ej. Detta är någonting vi finner intressant. I vårt forsknings- och litteraturkapitel och i våra referensramar presenterar vi material där bibliotekarier gett spridda svar vid undersökningar rörande etik inom bibliotekarieyrket (se Balslev & Rosenqvist 1994 & Byström, Karin & Larsson, Jeanin 1997). Varje aspekt av vårt fenomen innehåller flera olika beskrivningskategorier vilket tyder på att det inte finns några givna uppfattningar hos fängelsebibliotekarier angående detta fenomen. Variationen av uppfattningarna kan då sägas vara kopplad till att det finns en problematik med informationsföremedling till interner och det finns inte en given uppfattning som alla uttrycker.

9.1 Förslag på vidare forskning

Larsson (1986, s. 25) skriver angående nyttan av fenomenografiska studier att man kan använda resultaten, d.v.s. beskrivningskategorierna, som ett instrument i en utvärdering av en relevant verksamhet. Resultat som våra kan t.ex. vara till nytta i en utvärdering av den nya lagstiftningen, naturligtvis kompletterat med uppfattningar bland interner, anstaltspersonal och experter på området. I en mer omfattande studie hade det varit möjligt att använda våra resultat och jämföra dessa med internernas uppfattningar av informationsbehov och informationstillgång. Det hade även varit intressant att göra en jämförande fenomenografisk studie mellan läget innan och efter den nya lagstiftningen ur både bibliotekarie- och internperspektiv.

10. Litteraturförteckning

Alexandersson, Mikael (1994). Den fenomenografiska forskningsansatsens fokus. I Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar (red.). *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Alfvén-Eriksson, Ann-Marie (1973). *Biblioteket kommer. Att arbeta med uppsökande biblioteksverksamhet på arbetsplatser, på vårdinstitutioner, bland handikappade*. Lund: Bibliotekstjänst.

Balslev, Johannes & Rosenqvist, Kerstin (1994). *Bibliotekaren og samvittigheden – en rapport om nordisk bibliotekar-etik*. Fakse Ladeplads: JBim.

Berg, Linda & Willoughby-Gee, Rebecca (2004). *Åt var bov efter behov: en kvalitativ undersökning av interners högskoleutbildning och lärande i skol- och biblioteksmiljö på kriminalvårdsanstalten Hall*. Magisteruppsats. Uppsala: Institutionen för ABM, Uppsala universitet.

Bergquist-Jonsson, Eva & Hamberg Schinkler, Carina (1999). *Fängslade läsning: en undersökning bland de intagna på Österåkeranstalten*. Magisteruppsats. Borås: Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås.

Bergstedt, Eva (2005). Internerna får inte läsa allt. *Biblioteksbladet*. Nr 1, s. 11.

Bibliotekens särskilda tjänster. Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade (1999). Stockholm: Statens kulturråd

Biblioteksbladet (2002). Historik: Fängelsebibliotek. Nr 2, s. 11

Biblioteksföreningen (2004). Opublicerad enkätundersökning.

Bibliotekslag (SFS 1996:1596). (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1996:1596>> (2008-06-04)

Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten Riktlinjer 2007
(Elektronisk) PDF Tillgänglig:
<<http://www.nordvux.net/download/1511/biblioteksverksamhet.pdf>> (2008-06-04)

Bruce, Christine (1997). *The Seven Faces of Information Literacy*. Diss., University of New England, Australia 1996. Adelaide: Auslib Press.

Brännström, Anna & Sandström, Cecilia (2008). *Biblioteksservice till interner – En fallstudie av hur nationella och internationella riktlinjer relaterar till biblioteksservicen till intagna på kriminalvårdsanstalten i Haparanda*. Kandidatuppsats. Borås: Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås.

Byström, Karin & Larsson, Jeanin (1997). *Etik på bibliotek: en kvalitativ studie av ett antal folkbibliotekariers yrkesetiska tankar och erfarenheter*. Magisteruppsats. Borås: Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås.

Chatman, Elfreda A. (2001). Framing Social Life in Theory and Research. *The new review of information behaviour research : studies of information seeking in context*. Vol. 2. (2001). Cambridge: Taylor Graham. ss. 3-17.

Chukri, Rakel (2008). Fängslande läsning?. *Sydsvenskan*. 2008-01-09 (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://sydsvenskan.se/kultur/article292142.ece>> (2008-06-04)

Collste, Göran (2002). *Inledning till etiken*. Lund: Studentlitteratur

Dall'Alba, Gloria (1996). Reflections on phenomenography – an introduction. I Dall'Alba, Gloria & Hasselgren, Biörn (red.) *Reflections on phenomenography : toward a methodology?* Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

DIK (2008). *Yrkesetik för bibliotekarier*. (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.dik.se/www/dik/dikwebny.nsf/DIKDefaultDesignUNIDPreview/DC33D542EB1A8E97C1256B48004F87A8>> (2008-06-04)

Edvardsson, Cornelia (2008, 14 februari). Censuren ett övergrepp. *Sydsvenska dagbladet*. B4-5.

Ekgren, Ann-Marie & Hinnfors, Jonas (2006). *Uppsatshandbok : hur du lyckas med din uppsats*. Lund: Studentlitteratur.

Ekström, Åsa (2008). Ny lag förbjuder viss litteratur på anstalterna. Censur som vård. *Biblioteksbladet*. Nr. 2, s. 5.

Forsberg, Annika (1980). *Biblioteket går ut. Till arbetsplatser, vårdinstitutioner och fängelser*. Lund: Bibliotekstjänst.

Franzén, Gunilla (1996). *Det svenska fängelsebiblioteket rannsakat av Gunilla Franzén*. Eskilstuna: [G. Franzén].

Gille, Mikael & Schmidt, Per (2005). "Hur stor skulle världen vara om jag inte kunde läsa": *En studie av kvinnliga interners läsning vid anstalten Hinseberg*. Magisteruppsats. Borås: Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås.

Gorman, Michael (2000). *Our Enduring Values. Librarianship in the 21st Century*. Chicago: American Library Association.

Green, Andrew (1990). What do we mean by user needs? *British Journal of Academic Librarianship*. Vol. 5, nr. 2, ss.65-78.

Halvorsen, Knut (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

Hauptman, Robert (2002). *Ethics and librarianship*. Jefferson, N.C.: McFarland.

Hedin, Christer (1993). *Etikens grunder : en vägledning bland värden och normer*. Stockholm: HLS (Högskolan för lärarutbildning).

Hedtjärn, Erik (2008, 14 januari). Reglerna skärps för läsning i fängelset. *Dagens Nyheter*. (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=1353&a=732612>> (2008-06-04)

Hollinger, Inger (2005). Sjutton år på Tidaholmsanstalten. *Bibliotek i samhälle*. Nr. 4, ss. 20-23.

Häggström, Britt Marie (2002). Sweden Roundabouts to the professional highway. On the development of Code of ethics for Swedish librarians. I *Libraries and Intellectual Freedom*. Köpenhamn: IFLA/FAIFE (World Report).

IFLA:s förklaring om bibliotek och intellektuell frihet (1999) (Elektronisk) Tillgänglig:
<http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/iflastat_se.htm> (2008-06-04)

Ingwersen, Peter & Wormell, Irene (1990). *Informationsformidling i teori och praksis*. Köpenhamn: Munksgaard

Irvall, Birgitta (2005). *Riktlinjer för biblioteksservice till fångar* (Elektronisk) Tillgänglig:
<http://www.biblioteksforeningen.org/organisation/dokument/pdf/fangar_riktlinjer.pdf> (2008-06-04)

Jordahl, Annelie (2002). Prästen och bibliotekarien rör man inte! *Biblioteksbladet*. Vol. 3 Nr. 2, ss. 3-9.

Justitieutskottets betänkande 2007/08:JuU6 (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3120&doktyp=betankande&bet=2007/08:JuU6>> (2008-06-04)

Kriminalvården, Mål och medel (2008). (Elektronisk) Tillgänglig:
<http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral____4753.aspx> (2008-06-04)

Kriminalvården, Organisation (2008). (Elektronisk) Tillgänglig:
<http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral____3531.aspx> (2008-06-04)

- Kriminalvården, Säkerhetsklass A-F (2008). (Elektronisk) Tillgänglig:
<http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral____3705.aspx>
(2008-06-04)
- Kriminalvård i Sverige* (2006). Kriminalvården. (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/KIS-2006%20redigerad.pdf>>
(2008-06-04)
- Kvale, Steinar (1997). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Kåring Wagman, Anna (2008). *Bibliotekarien och professionen – en forskningsöversikt*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.
- Källqvist, Göran (1970). *Fängelsebibliotek i Norden*. Lund: Berling.
- Lag* (1974:203) *om kriminalvård i anstalt*.
- Larsson, Matti & Wierup, Lasse (2007). *Svensk maffia*. Stockholm: Nordstedt.
- Larsson, Staffan (1986). *Kvalitativ analys- exemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur.
- Lehmann, Vibeke & Locke, Joanne (2005). *Guidelines for library services to prisoners*. (Elektronisk) Tillgänglig:
<http://www.nordvux.net/download/1469/ifla_prison_guidelines.pdf> (2008-06-04)
- Lehmann, Vibeke (2000). Prison librarians needed: a challenging career for those with the right professional and human skills. *IFLA journal*. Vol. 26, nr. 2, ss.123-128.
- Limberg, Louise (1998). *Att söka information för att lära. En studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. Diss., Göteborg universitet. Borås: Valfrid.
- Lind, Kristoffer (2008). Nazisten måste få läsa Mein Kampf. *Aftonbladet*. 2008-03-30 (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.aftonbladet.se/debatt/article2146610.ab>> (2008-06-04)
- Lundquist, Lennart (1988). *Byråkratisk etik*. Lund: Studentlitteratur
- Marton, Ference (1996). Cognosco ergo sum – Reflections on reflections. I Dall'Alba, Gloria & Hasselgren, Biörn (red.) *Reflections on phenomenography : toward a methodology?* Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, ss. 163-187.
- Nationalencyklopedin*. Uppslagsord Uppfattning (2008). (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://www.ne.se>> (2008-06-04)
- Ohlsson, Richard (2007). *Etiken och biblioteken*. Lund: Bibliotekstjänst.

- Olsson, Bernt & Algulin, Ingemar (1998). *Litteraturens historia i Sverige*. Stockholm: Statens kulturråd.
- Reese, Diana (1995). Collection development. I *Libraries inside A Practical Guide for Prison Librarians*. Rubin, Rhea Joyce & Suvak, Daniel (red.). ss. 69-88.
- Regeringsformen* (SFS 1974:152). (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1974:152>> (2008-06-04)
- Regeringskansliet, FN:s allmänna förklaring. (Elektronisk) Tillgänglig:
<http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?module_instance=7> (2008-06-04)
- Rosenqvist, Kerstin (1991). *Biblioteketik och bibliotekarieetik : en rapport för Nordiska litteratur- och bibliotekskommittén*. Köpenhamn: Nordisk ministerråd.
- Rubin, Rhea Joyce & Suvak, Daniel (red.) (1995). *Libraries inside: a practical guide for prison*. Jefferson, N.C.: McFarland.
- SOU 2005:54:1 (2005). *Framtidens kriminalvård Betänkande av kriminalvårdskommittén*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Steinsaphir, Marianne (2002). Inget biblioteksavtal i Göteborg. *Biblioteksbladet*. Vol. 3, nr. 2, s.10.
- Succesionsordningen* (SFS 1810:0926). (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1810:0926>> (2008-06-04)
- Trost, Jan (1997). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Tryckfrihetsförordningen* (SFS 1949:105). (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1949:105>> (2008-06-04)
- Tännsjö, Torbjörn (2000). *Grundbok i normativ etik*. Stockholm: Thales.
- Uljens, Michael (1989). *Fenomenografi – forskning om uppfattningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Unescos folkbiblioteksmanifest* (1994). Stockholm: Svenska Unescorådet. (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/swed.pdf>> (2008-06-04)
- Yttrandefrihetsgrundlagen* (SFS 1991:1469). (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1991:1469>> (2008-06-04)
- Wallström, Åsa & Åström, Helena (1998). *Bok är bästa vän: En undersökning om betydelsen av bibliotek inom kriminalvårdsanstalten Hall och häktet Stockholm Kronoberg*. Magisteruppsats. Borås: Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås.

Vetenskapsrådet *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. (Elektronisk) Tillgänglig:
<<http://www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf>>
(2008-06-04)

Wilson, Tom D. (1981). On user studies and information needs. *Journal of Documentation*. Vol. 17, nr.1, ss. 3-15.

Wilson, Tom D. (1999). Models in Information Behaviour Research. *Journal of Documentation*. Vol. 55, nr. 3, ss. 249–270.

Vogel, Brenda (1995). *Down for the count: a prison library handbook*. Metuchen, N.J. Scarecrow Press.

Ända hem till fru Nilsson. *En metodutredning om uppsökande biblioteksverksamhet* (1990). Stockholm: Statens kulturråd.

Ørom, Anders (1993). Bibliotekariske identiteter, formidlingsarbejde og arbejdsorganisering. *Biblioteksarbejde*. Nr. 39, s. 37-43. (Elektronisk) Tillgänglig:
<[http://www.biblioteksarbejde.dk/art/BA39/oerom\(1993\).pdf](http://www.biblioteksarbejde.dk/art/BA39/oerom(1993).pdf)> (2008-06-04)

Bilaga 1.

INTERVJUGUIDE

1. Om Anstalten och verksamheten

Berätta om hur ett besök på anstalten går till.

- Har man ett fysiskt rum till er biblioteksverksamhet?

Om ja: Hur ser det ut?

- Storlek
- Datorer
- Bestånd
- Tillgång till katalogen

Om nej: Hur sker mediehanteringen?

- Bokvagn
- Bokbuss
- Annat
- Har internerna i någon utsträckning möjlighet att använda Internet?
 - Får de använda dessa på egen hand?
 - Åsikter om detta?
- Träffar man de intagna i grupp eller enskilt då man besöker anstalten?
 - Påverkar detta bemötandet?
 - Hur fungerar referenssamtalet?

Berätta om anställningen.

- Hur många timmar arbetar man och hur ser fördelning av dessa ut?
- Arbetsuppgifter
- Hur lång tid i verksamheten
- Arbetar man med annan uppsökande verksamhet
- Andra relevanta erfarenheter

Förhållande till anstaltsledning och biblioteksledning

- Diskuterar man biblioteksverksamheten med personalen/ledningen på anstalten?
- Utbildning/information inför arbetet mot anstalten?

2. Om Riktlinjer och lagstiftning

Finns det några riktlinjer på anstalten angående vad man får låna ut till internerna?

Om ja: Hur ser dessa ut?

- Vem har gjort dem?
- Vad anser man om dessa? Positivt/negativt?
- Följer man dem?

Om nej: Vad anser man om detta?

- Tycker man att det skall finnas riktlinjer för medietillgång för internerna?
- Vad är positivt/negativt med att ha riktlinjer? Problem? Fördelar?
- Hur skulle riktlinjer kunna se ut?
- Striktare eller friare än i nuläget?

Har man några egna personliga riktlinjer som man följer?

- Hur ser dessa ut?
- Betydelsen av dessa.
- Vad grundar de sig på?

Känner man till revideringen i lagen om kriminalvård på anstalt (1974:203), och i så fall, hur har man fått denna information?

- Från ledningen?
- Tagit reda på själv?
- Slumpmässigt?
- Från media?
- Från kollegor?

Här visar vi ett dokument med den aktuella lagparagrafen, före och efter revideringen.

Hur uppfattar man denna text?

- Vad skulle denna ändring kunna innebära för arbetet på bibliotekariens anstalt?
- Vad skulle denna ändring kunna innebära för arbete mot anstalter generellt?
- Finns risk för godtycklighet i mediehanteringen?

3. Om Informationsförsörjning

Vad efterfrågas?

- Skillnader i efterfrågan mellan anstalt och huvudbibliotek/filial/buss (bibliotekariens ordinarie arbetsplats)
- Osäkerhet angående internernas önskemål och ställningstagande i förhållande till detta.
- Får man låna allt?
 - För bibliotekarien
 - För anstaltsledningen
 - För biblioteksledningen
 - För anstaltspersonalen

Vad köps in och vem bestämmer?

- Köper man in allt som efterfrågas?
- Kommer allt från huvudbiblioteket?
- Har anstalten ett eget bestånd?

Bibliotekariens fördomar

- Är man fördomsfull i vissa situationer.
- Skillnader mellan före och efter man arbetat i verksamheten.

Synen på de intagna?

- Känner man till vilket brott respektive intern är intagen för?
 - Hur påverkar detta?
 - Vill man veta?
- Hur ser relationen med de intagna ut?
 - Känner man ett annat ansvar i arbete med denna målgrupp?
 - Tänker man på att låntagarna är kriminella (i synnerhet om man vet brottet)?
 - Reflekterar man över hur man betar sig?
 - Påverkas bibliotekariens arbetssätt/förhållningssätt efter målgruppen?
 - Är det miljöberoende? Anstalt i förhållande till bibliotek?

Kan man tillfredställa informationsbehovet hos internerna?

- Anser man att internerna har samma möjligheter till informationsförsörjning som en vanlig låntagare?
- Bör internerna ha fri tillgång till information?
 - Utlån
 - Internet

Vilken betydelse har biblioteksverksamhet på anstalt?

- Drägligare tillvaro
- Rehabilitering – återanpassning till samhället
- Annat